

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 85^ο | ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2022 | ΑΡΙΘ. 796

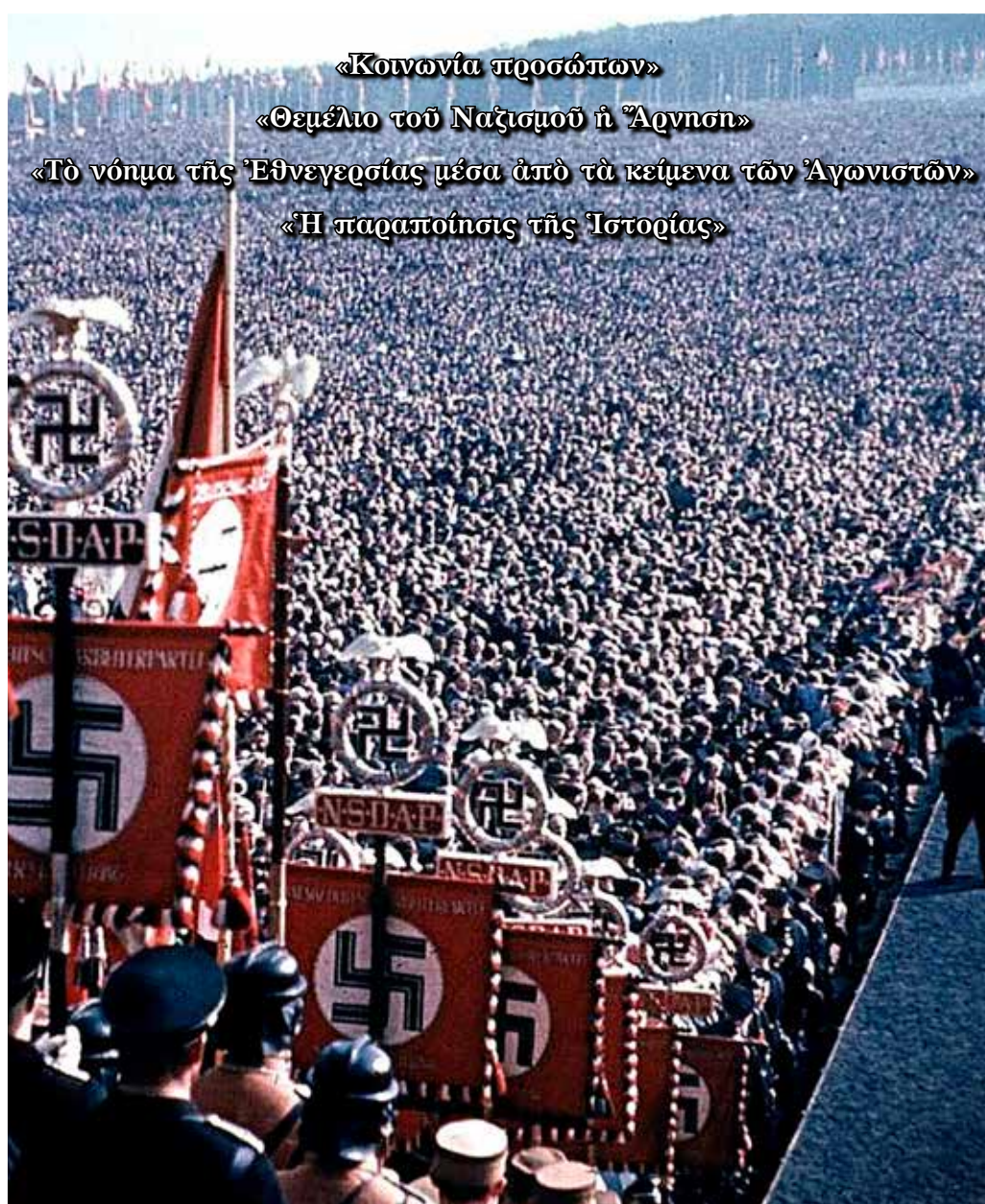

«Κοινωνία προσώπων»

«Θεμέλιο του Ναζισμού ή Άρνηση»

«Το νόημα της Έθνεγερσίας μέσα από τα κείμενα των Άγωνιστών»

«Η παραποίηση της Ιστορίας»

«ΕΚΕΝΩΣΕΝ ΕΑΥΤΟΝ» Γ.Β.Μ.	213
Η ΠΡΟΣΜΟΝΗ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΝ. ΣΑΝΤΑΡΜΗΣ	216
ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΠΡΟΣΩΠΩΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ	217
ΘΕΜΕΛΙΟ ΤΟΥ ΝΑΖΙΣΜΟΥ Η ΑΡΝΗΣΗ (ΜΕΡΟΣ Β΄) ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ	226
ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠ' ΤΑ ΚΕΙ- ΜΕΝΑ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΩΝ ΑΓΩΝΙΣΤΩΝ ΖΩΗ ΓΚΕΝΑΚΟΥ	249
Η ΠΑΡΑΠΟΙΗΣΙΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ	258
ΕΙΣ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ. ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ ΗΛΙΑΣ ΚΩΝΣΤ. ΚΑΤΣΟΥΦΗΣ	261
ΕΙΣ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ. ΜΑΙΡΗ Ν. ΡΑΠΤΟΥ ΡΟΔΟΠΗ Γ. ΚΟΥΡΣΟΥΜΗ	262
ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ 2022	266
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΟΓΔΟΗΚΟΣΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΤΟΜΟΥ (2022)	271

213

220

226

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Τιμή τεύχους 2,5€
Έτησια συνδρομή
Έσωτερικού 15€
Έξωτερικού 30€
Κύπρου 20€

Έκδότης

«Χριστιανική Ένωση Ακτίνες»
Καρότσιον 14, 105 61 Αθήναι, Τηλ. 210 32.35.023

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος
Θεληξινόνας 1, 166 74 Γλυφάδα, e-mail: tsentosg@gmail.com

Η Έπιτροπή επιφυλάσσει σέ έαυτήν τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει
ή νά συντέμνει κατά τήν κρίση της όποιοδήποτε χειρόγραφο. Χει-
ρόγραφα, δημοσιευόμενα ή μή, δέν έπιστρέφονται.

Δημιουργικό - Έκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Όλοκληρωμένες λύσεις έντυπης έπικοινωνίας
Άνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυλο Άχαρνών, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967
www.lyhnia.com, info@lyhnia.com

Τόπος έκδοσης: Άθήνα, Δεκέμβριος 2022

Εικόνα έξωφύλλου: Φωτογραφία από τό Συνέδριο του Έθνικο-
σοσιαλιστικού Κόμματος του Χίτλερ (Reichsparteitag der NSDAP)
στί Νυρεμβέργην τό 1937.

«ΕΚΕΝΩΣΕΝ ΕΑΥΤΟΝ»

Ο μικρός άνθρωπος κομπάζει και έπαίρεται. Ύψώνεται στα δάχτυλα των ποδιών του, για να δείξει ότι ξεχωρίζει απ' τους άλλους, ότι είναι πάνω από τα συνηθισμένα μέτρα. Και όσο πιο άσημαντος σε άρετη και μικρός στην ψυχή είναι, τόσο πιο πολύ φουσκώνει. Νομίζει πως με τις γνώσεις του, την οικονομική του επιφάνεια, τις τεχνολογικές κατακτήσεις του, γίνεται αυτόαρκης, παίρνει ύψος.

Ο μικρός άνθρωπος ύψώνεται. Ο ύψιστος Θεός ταπεινώνεται. Και ταπεινώνεται τόσο, ώστε να μη μπορεί να το συλλάβει ή ανθρώπινη σκέψη. Πολλά θα μπορούσε να φαντασθεί κανείς. Ότι όμως ο Θεός θα γινόταν άνθρωπος και θα έρχόταν ανάμεσά μας ως αδύνατο βρέφος

Όταν περιμένεις ένα Μεσσία, περιμένεις ένα πανίσχυρο ήγέτη. Θέλεις να δεις τα διακριτικά της εξουσίας και της δυνάμεώς του. Περιμένεις κάποια μεγαλοπρέπεια. Γιατί όχι, κάποιο έντυπωσησισμό. Δεν περιμένεις ένα βρέφος αδύνατο σε μιὰ φτωχική φάτνη. Έτσι σκέπτεται η περιορισμένη ανθρώπινη λογική. Όμως, έτσι ΔΕΝ ενεργεί ο ουρανός. Έτσι ΔΕΝ σκέπτονται οί αληθινά μεγάλες ψυχές, οί ταπεινές. Οί ποιμένες, όπως και οί μάγοι, δοξάζουν τον Θεό, γονατίζουν και προσκυνούν το μυστήριο της ταπεινώσεως.

και θα γεννιόταν σε μιὰ φτωχική φάτνη, αυτό όπωσδήποτε ξεπερνά και την πιο τολμηρή φαντασία. «Ευκολότερα θα μπορούσαμε να φαντασθούμε τον ήλιο να μαζεύει τις ακτίνες του και να κατεβαίνει στην επιφάνεια της γης, παρά τον Ήλιο της Δικαιοσύνης, τον Σωτήρα Χριστό, να γίνεται άνθρωπος και να έρχεται ανάμεσα στους ανθρώπους», παρατηρεί ο ιερός

Χρυσόστομος. Και όμως, τα ασύλληπτα και αδύνατα για τον άνθρωπο γίνονται δυνατά για τον Θεό. «Την άφραστον αυτού της θεότητος δόξαν τη βραχύτητι ήμων συγκατεσμίκρυνεν», τονίζει ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης. Χωρίς να αποβάλει το είναι Θεός, εσμίκρυνε και έταπεινώσε το άταπεινώτό Του ύψος, για να το φέρει στα μέτρα μας.

Θυσία δὲν εἶναι μόνο ἡ σταύρωσις. Εἶναι καὶ ἡ «κένωσις» τῆς σαρκώσεως, ὅταν ὁ Θεὸς παίρῃ «δούλου μορφήν». Στὴ γέννησις προσφέρει τὴ ζωὴ Του μετὰ τὴ μορφή, τὴν τόσο ταπεινὴ, ἐνὸς ἀδύνατου βρέφους. Ἐνα νεογέννητο ποὺ κρύβει μέσα του ὅλο τὸν πλοῦτο τῆς θεότητος. Πραγματικά, μονάχα ὁ Θεὸς μπορούσε νὰ συλλάβει ἓνα τέτοιο θαυμαστὸ γεγονός τόσο ταπεινώσεως. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ μεγάλο μυστικὸ τῆς Βηθλεέμ, τὸ μυστικὸ τῆς ἀγάπης.

Πῶς, ἀλήθεια, νὰ συλλάβει ἡ σκέψη τὸ μυστήριον τῆς θεϊκῆς ἐνανθρωπίσεως; Δὲν ἔχει νὰ θαυμάσει καὶ νὰ ἐκστασιασθεῖ μπροστὰ σ' ἓνα ἐντυπωσιακὸ γεγονός. Ἔχει νὰ συγκλονισθεῖ ἀπὸ ἓνα φαινομενικὰ μικρὸ γεγονός, ποὺ κρύβει ὅμως ἀσύλληπτο ὕψος, ἀπερίγραπτο μεγαλεῖο. Δὲν ἔχει μπροστὰ τῆς τὸν Θεὸ νὰ μεγαλουργεῖ, νὰ θαυματουργεῖ καὶ νὰ ἐκδηλώνει τὴν παντοδυναμίαν Του. Ἔχει τὸν Θεὸ νὰ ταπεινώνεται καὶ νὰ δείχνει ἀδυναμία.

Τὸ πιὸ μεγάλο γεγονός τῆς Ἱστορίας ἀναγγέλλεται σὰν τὸ πιὸ ἀπλὸ καὶ ταπεινὸ. Ὁ ἄγγελος εὐαγγελίζεται στοὺς ποιμένες τὴν πιὸ μεγάλην χαρὰ γιὰ ὅλο τὸν λαό, «**ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτήρ**» (Λουκ., β' 11) καὶ τοὺς παραπέμπει σ' ἓνα βρέφος μέσα σὲ μιὰ φτωχικὴ φάτνη. **«Καὶ τοῦτο ὑμῖν τὸ σημεῖον· εὐρήσετε βρέφος ἐσπαργανωμένον, κείμενον ἐν φάτνῃ»** (β' 12). Τί σχέση μπορεῖ νὰ ἔχει ἓνα ἀδύνατο βρέφος στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μητέρας του, μέσα στὴ φτωχικὴ φάτνη, μετὰ τὸν παντοδύναμο Θεὸ ποὺ δημιούργησε τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ καὶ κυβερνάει τὸ σύμπαν; Ἡ ἐγωιστικὴ σκέψη σκανδαλίζεται καὶ ἀπιστεῖ, ἡ καθαρὴ καὶ ταπεινὴ καρδιὰ γονατίζει εὐλαβικὰ μπροστὰ σὲ μιὰ τέτοια ἄκρα ταπεινώσις.

Ἐταν περιμένεις ἓνα Μεσσία, περι-

μένεις ἓνα πανίσχυρο ἡγέτη. Θέλεις νὰ δεῖς τὰ διακριτικὰ τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς δυνάμεώς του. Περιμένεις κάποια μεγαλοπρέπεια. Γιατί ὄχι, κάποιον ἐντυπωσιασμό. Δὲν περιμένεις ἓνα βρέφος ἀδύνατο σὲ μιὰ φτωχικὴ φάτνη. Ἔτσι σκέπτεται ἡ περιορισμένη ἀνθρώπινη λογικὴ. Ὅμως, ἔτσι ΔΕΝ ἐνεργεῖ ὁ οὐρανός. Ἔτσι ΔΕΝ σκέπτονται οἱ ἀληθινὰ μεγάλες ψυχές, οἱ ταπεινές. Οἱ ποιμένες, ὅπως καὶ οἱ μάγοι, δοξάζουν τὸν Θεό, γονατίζουν καὶ προσκυνοῦν τὸ μυστήριον τῆς ταπεινώσεως.

Οἱ τρόποι ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ διαφέρουν ἀπὸ τοὺς τρόπους μετὰ τοὺς ὁποίους ἐνεργοῦν οἱ ἄνθρωποι. **«Ὁ ταπεινὸν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται»** μᾶς λέει ὁ Θεὸς καὶ μᾶς τὸ δείχνει μετὰ τὸ παράδειγμα Του. **«Ὁ ὑψὼν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται»** φωνάζει ὁ ἄνθρωπος, καὶ ξεπέφτει στὴν ἄβυσσος τῆς πιὸ τραγικῆς συμφορᾶς. Ὁ Θεὸς κάνει τὴν πιὸ μεγάλην χειρονομία ἀγάπης καὶ προσφορᾶς στὴν ἀνθρωπότητα μετὰ τὸν πιὸ ἀπλό, ἀθόρυβο καὶ ταπεινὸ τρόπο. Θυσία δὲν εἶναι μόνο ἡ σταύρωσις. Εἶναι καὶ ἡ «κένωσις» τῆς σαρκώσεως, ὅταν ὁ Θεὸς παίρῃ «δούλου μορφήν». Στὴ γέννησις προσφέρει τὴ ζωὴ Του μετὰ τὴ μορφή, τὴν τόσο ταπεινὴ, ἐνὸς ἀδύνατου βρέφους. Ἐνα νεογέννητο ποὺ κρύβει μέσα του ὅλο τὸν πλοῦτο τῆς θεότητος. Πραγματικά, μονάχα

Αὐτὸ τὸ μῆνυμα μᾶς ὑπογραμμίζει τόσο δυνατὰ ἢ φάτνη τῆς Βηθλεέμ. Καὶ τὸ μῆνυμα αὐτὸ τὸ βροντοφώναξε ὁ Κύριος μὲ τὸ παράδειγμά Του, ὡς βρέφος, προτοῦ μᾶς τὸ πεῖ μὲ τὰ θεϊκά Του χεῖλη. Καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνει καθημερινά, πὼς δὲν ὑπάρχει θέση κοντά Του παρὰ μονάχα γιὰ μικρὰ παιδιά, γιὰ ἐκείνους ποὺ ἔχουν ἄδολη παιδικὴ καρδιά. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη, τὰ Χριστοῦγεννα εἶναι πράγματι ἡ γιορτὴ τῶν παιδιῶν, τῶν ταπεινῶν, τῶν ἀπλῶν. Ἄν ὁ ἐγωισμὸς ποὺ διχάζει ἔχει γιὰ σύμβολό του τὸν δαδελικὸ πύργο, ἡ ταπείνωση ποὺ πλησιάζει τοὺς ἀνθρώπους ἔχει γιὰ σύμβολό της τὴ Βηθλεέμ, τὸ «ἐσπαργανωμένον βρέφος».

ὁ Θεὸς μποροῦσε νὰ συλλάβει ἓνα τέτοιο θαυμαστὸ γεγονὸς τόσης ταπεινώσεως. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ μεγάλο μυστικὸ τῆς Βηθλεέμ, τὸ μυστικὸ τῆς ἀγάπης.

Αὐτὸ εἶναι ἡ ἀγάπη. Θυσία χωρὶς ὄρους καὶ χωρὶς ὄρια. Ἡ ἀγάπη δὲν ξέρει περιορισμούς. Προχωρεῖ ἀπὸ ταπείνωση σὲ ταπείνωση. Ταπεινώνεται, γιὰ νὰ ὑψώσει. Θυσιάζεται, γιὰ νὰ σώσει. Ὅ,τι πιὸ ὠραῖο, πιὸ μεγάλο καὶ πιὸ ἱερὸ ἔχει νὰ παρουσιάσει ὁ κόσμος, αὐτὸ στηρίζεται μονάχα στὴν ταπείνωση. Καὶ ἡ ταπείνωση εἶναι μιὰ μορφὴ, ἡ πιὸ δυνατὴ, ἀγάπης. Δὲν ὑπάρχει ἀγάπη χωρὶς ταπείνωση. Ἄν δὲν εἶσαι ταπεινός, δὲν μπορεῖς νὰ ἀγαπήσεις. Ὁ ἐγωιστὴς δὲν ἀγαπᾷ παρὰ μονάχα τὸν ἑαυτό του. Μονάχα ὅποιος ξέρει νὰ ταπεινώνεται, ἐκεῖνος ξέρει καὶ νὰ ἀγαπᾷ ἀληθινά.

Αὐτὸ τὸ παράδειγμα μᾶς ἔδωσε ὁ Θεὸς μὲ τὴ σάρκωσή Του. Παράδειγμα ὑπιστης ταπεινοφροσύνης καὶ ἀγάπης. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς «ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι

ἀνθρώπου γενόμενος...» (Φιλιπ., β' 6-7). Καὶ εἶναι σὰν νὰ μᾶς λέει: Ἄν ἐγὼ ἔγιναι παιδί μπροστά σας, γιατί ἐσεῖς διστάζετε νὰ γίνετε παιδιά μπροστά μου; Καὶ ὁμως, ἂν δὲν γίνετε σὰν τὰ παιδιά, δὲν μπορεῖτε νὰ μπεῖτε στὴ βασιλεία μου, δὲν χωρᾶτε στὴ φάτνη μου.

Αὐτὸ τὸ μῆνυμα μᾶς ὑπογραμμίζει τόσο δυνατὰ ἢ φάτνη τῆς Βηθλεέμ. Καὶ τὸ μῆνυμα αὐτὸ τὸ βροντοφώναξε ὁ Κύριος μὲ τὸ παράδειγμά Του, ὡς βρέφος, προτοῦ μᾶς τὸ πεῖ μὲ τὰ θεϊκά Του χεῖλη. Καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνει καθημερινά, πὼς δὲν ὑπάρχει θέση κοντά Του παρὰ μονάχα γιὰ μικρὰ παιδιά, γιὰ ἐκείνους ποὺ ἔχουν ἄδολη παιδικὴ καρδιά. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη, τὰ Χριστοῦγεννα εἶναι πράγματι ἡ γιορτὴ τῶν παιδιῶν, τῶν ταπεινῶν, τῶν ἀπλῶν. Ἄν ὁ ἐγωισμὸς ποὺ διχάζει ἔχει γιὰ σύμβολό του τὸν δαδελικὸ πύργο, ἡ ταπείνωση ποὺ πλησιάζει τοὺς ἀνθρώπους ἔχει γιὰ σύμβολό της τὴ Βηθλεέμ, τὸ «ἐσπαργανωμένον βρέφος».

G.B.M.

Η ΠΡΟΣΜΟΝΗ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ

Καὶ πρόσμενε καὶ πρόσμενε ἄδεια ἡ ψυχὴ καὶ στεῖρα
κι, ᾧ, κατεβαίνει ὁ Βασιλιάς,
ὑπόσχεση ἐντολῆς παλιᾶς,
ἀπόψε ἀνοίγει τ' οὐρανοῦ ἡ ὀλόκλειστη πιά ἡ θύρα.

Ἐξω χιονιάς, ἔξω βοριάς, ἔξω κακὸ δρολάπι
κι ἂν εἶναι ἡ νύχτα παγερή,
γιὰ νὰ νικήσει δὲν μπορεῖ
τὸ στῆθος, πού 'ναι ὀλόξεστο ἀπὸ τὴ θεῖα ἀγάπη.

Καὶ παίρνω τὸ στρατὶ στρατί, κι ἄς δέρνει με τ' ἀγέρι,
καὶ πάω στὴν ἅγια τὴ σπηλιά,
ἀπ' τ' οὐρανοῦ τὴν ἀγκαλιὰ
φέγγει ἐν' ἀστέρι ὀλόλαμπρο, ἀνάσβηστο ἐν' ἀστέρι.

Ἐδῶ οἱ βοσκοί, οἱ Μάγοι ἐδῶ, ἐδῶ καὶ τ' Ἄγγελούδια,
τὰ οὐρανοπάλατ' ἀδειανά,
ἄκου γλυκόφωνα ὡσαννά,
σὰν τέτοια δὲν ἀκούσθηκαν ποτὲ στὴ γῆ τραγούδια.

ᾠ, θεῖε τοῦ κόσμου Βασιλιά, βασιλικὸ ἓνα θρόνο
Σοῦ ἔχω στήσει στὴν ψυχί,
πῶς λεπτοπαίξει, πῶς ἤχει
κάθε τῆς φύλλο, Σὺ νὰ ῥθεῖς νὰ βασιλέψεις μόνο!

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΝ. ΣΑΝΤΑΡΜΗΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΠΡΟΣΩΠΩΝ¹

«Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς,
ἡ οἰκουμένη καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ» (Ψαλμ. 23, 1)

Πρόλογος

Τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο εἶναι γιὰ τὸν καθένα μας μιὰ συνεχῆς πρόσκληση: Νὰ κοιτάζουμε τὸν ἄλλον, τὸν ὅποιον ἄνθρωπο, στὸ πρόσωπο. Νὰ σκύβουμε μὲ σεβασμὸ στὸ βάθος τῆς ὑπαρξίης του, νὰ ἀνακαλύπτουμε τὸν θησαυρὸ τῆς ἀνθρωπιᾶς του. Νὰ μαντεύουμε τὶς ἀνάγκες του, νὰ ἀφουγκραζόμαστε αὐτὸ ποὺ θέλει νὰ πεῖ. Εἶναι συγχρόνως καὶ μιὰ πρόκληση: Νὰ καθρεπτιζόμαστε στὸ πρόσωπο τοῦ ἄλλου τὸ δικό μας πρόσωπο, αὐτὸ ποὺ εἴμαστε, αὐτὸ ποὺ κρύβουμε μέσα μας. Νὰ ἀναζητοῦμε διόδους γιὰ μιὰ βαθιὰ

πολογικῶν ἐπιστημῶν. Τὸ ἐνδιαφέρον ξεκινᾶ ἀπὸ τὴ Θεολογία καὶ τὴ Φιλοσοφία καὶ φτάνει μέχρι τὶς πλέον ἐξειδικευμένες ἐφαρμογές τῆς Ψυχολογίας, τῆς Ἰατρικῆς, τῆς Ποιμαντικῆς, τῆς Παιδαγωγικῆς, ἀκόμη καὶ τῆς Κοινωνικῆς Πολιτικῆς. Συνιστᾷ κατευθυντήρια ἰδέα καὶ ἀρχὴ γιὰ τὸν τρόπο ποὺ πρέπει νὰ προσεγγίζονται καὶ νὰ ἀντιμετωπίζονται, σὲ προσωπικὸ ἐπίπεδο, οἱ ἀνάγκες καὶ τὰ προβλήματα τῶν ἀνθρώπων σήμερα. Στὰ θέματα τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς παιδείας, τῆς ὑγείας καὶ τῶν σχέσεων, τῆς ψυχικῆς ζωῆς καὶ τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας, τῆς

Τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο εἶναι γιὰ τὸν καθένα μας μιὰ συνεχῆς πρόσκληση: Νὰ κοιτάζουμε τὸν ἄλλον, τὸν ὅποιον ἄνθρωπο, στὸ πρόσωπο. Νὰ σκύβουμε μὲ σεβασμὸ στὸ βάθος τῆς ὑπαρξίης του, νὰ ἀνακαλύπτουμε τὸν θησαυρὸ τῆς ἀνθρωπιᾶς του. Νὰ μαντεύουμε τὶς ἀνάγκες του, νὰ ἀφουγκραζόμαστε αὐτὸ ποὺ θέλει νὰ πεῖ. Εἶναι συγχρόνως καὶ μιὰ πρόκληση: Νὰ καθρεπτιζόμαστε στὸ πρόσωπο τοῦ ἄλλου τὸ δικό μας πρόσωπο, αὐτὸ ποὺ εἴμαστε, αὐτὸ ποὺ κρύβουμε μέσα μας. Νὰ ἀναζητοῦμε διόδους γιὰ μιὰ βαθιὰ ἐπικοινωνία, νὰ ἀνοίγουμε δρόμους γιὰ μιὰ ἀληθινὴ σχέση. Τὸ πρόσωπο, τὸ δικό μας καὶ τοῦ ἄλλου, ζεῖ καὶ ἀνθίζει μόνο στὴ σχέση ποὺ ἐνώνει.

ἐπικοινωνία, νὰ ἀνοίγουμε δρόμους γιὰ μιὰ ἀληθινὴ σχέση. Τὸ πρόσωπο, τὸ δικό μας καὶ τοῦ ἄλλου, ζεῖ καὶ ἀνθίζει μόνο στὴ σχέση ποὺ ἐνώνει.

Τὸ πρόσωπο βρίσκεται σήμερα, ὅλο καὶ πιὸ πολὺ, στὸ ἐπίκεντρο τῶν ἀνθρω-

συζυγίας καὶ τῆς οἰκογένειας. Στὰ μεγάλα προβλήματα καὶ στὰ τραγικὰ ἀδιέξοδα ποὺ βιώνει σὲ παγκόσμια κλίμακα ὁ σημερινὸς ἀλλοτριωμένος ἄνθρωπος, ὁ ταλαιπωρημένος ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ τὴν καταπίεση, τὴ μαζικοποίηση καὶ τὴ

1 Τὸ κείμενο αὐτὸ πάνω στὴν ἔννοια τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου θὰ συμπληρωθεῖ προσεχῶς ἀπὸ ἕνα δεύτερο κείμενο, μὲ τὸν τίτλο: «Τὸ ἀθηνεϊκὸ πρόσωπο».

στέρψη, την προσφυγιά και την εξαθλίωση, τη μοναξιά και την εξάρτηση, την κακοποίηση και την έκμετάλλευση.

Τὸ πρόσωπο τοῦ μικροῦ παιδιοῦ, τοῦ ἐφήβου, τοῦ νέου, τὰ πρόσωπα τῶν ἀνθρώπων κάθε ἡλικίας, τὰ δικά μας καὶ τὰ ξένα πρόσωπα, τὰ κοντινὰ καὶ τὰ ἀπόμακρα, σὲ κάθε σημείο τῆς οἰκουμένης, ἓνα πρᾶγμα ὅλα ζητοῦν ἐπίμονα στὴ ζωή: νὰ βρεθεῖ κάποιον ἄλλο πρόσωπο νὰ τὰ προσέξει, νὰ καθίσει δίπλα τους, νὰ ἐπικοινωνήσει πραγματικά μαζί τους,

ἀκολουθήσεις· τόσο μεγάλο βάθος ἔχει ἡ ἔρμηνεία τους) (Ἡράκλειτος, *DK 22 B 25*). Τὸ ἴδιο ἐπαναλήφθηκε ἀργότερα καὶ ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας: «*Ἀθεώρητος ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις*» (ἀθέατη καὶ ἄγνωστη εἶναι ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου) (Γρηγόριος Νύσσης, *PG 95, 168B*). Παρὰ τὸ δυσερεύντο τοῦ ψυχικοῦ βίου, ποῦ ἰσχύει ἐν πολλοῖς ἀκόμη καὶ σήμερα, ἡ σύγχρονη Ψυχολογία ἀνακαλύπτει συνεχῶς τὴν ἀνεξάντλητη δύναμιν τῆς κοινωνικῆς φύσης τοῦ ἀνθρώπου,

Τὸ πρόσωπο βρίσκεται σήμερα, ὅλο καὶ πιὸ πολὺ, στὸ ἐπίκεντρο τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἐπιστημῶν. Τὸ ἐνδιαφέρον ξεκινάει ἀπὸ τὴ Θεολογία καὶ τὴ Φιλοσοφία καὶ φτάνει μέχρι τὶς πλέον ἐξειδικευμένες ἐφαρμογές τῆς Ψυχολογίας, τῆς Ἰατρικῆς, τῆς Ποιμαντικῆς, τῆς Παιδαγωγικῆς, ἀκόμη καὶ τῆς Κοινωνικῆς Πολιτικῆς. Συνιστᾷ κατευθυντήρια ἰδέα καὶ ἀρχὴ γιὰ τὸν τρόπο ποῦ πρέπει νὰ προσεγγίζονται καὶ νὰ ἀντιμετωπίζονται, σὲ προσωπικὸ ἐπίπεδο, οἱ ἀνάγκες καὶ τὰ προβλήματα τῶν ἀνθρώπων σήμερα».

νὰ νιώσει τὶς ἀνάγκες τους, νὰ τὰ ἀγγίξει βαθιὰ ἢ ἀγάπη τους. Ὅλοι νιώθουν τὴν ἀνάγκη, στὴ μικρότερη ἢ μεγαλύτερη ομάδα ποῦ ἀνίκουν, στὴν κοινωνία ποῦ ζοῦν, οἱ ἄνθρωποι νὰ εἶναι καὶ νὰ φέρονται ὡς πρόσωπα, νὰ ἔχουν δηλαδὴ αὐθεντικότητα στὶς προθέσεις τους, γνῆσια ἀνθρωπιά, πραγματικὴ ἀγάπη καὶ ἀληθινὸ ἐνδιαφέρον μεταξύ τους. Νὰ πραγματώνουν τὴν κοινωνία προσώπων.

Ἡ ψυχολογικὴ ἔννοια τοῦ προσώπου

Ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα εἶχε ἐπισημανθεῖ ὅτι «*ψυχῆς πείρατα ἰὼν οὐκ ἂν ἐξεύροιο, πᾶσαν ἐπιπορευόμενος ὁδόν· οὕτω βαθὴν λόγον ἔχει*» (τὰ πέρατα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τὰ ἐξιχνιάσεις, ὅποιον δρόμο καὶ ἂν

τὴν κατεξοχὴν πνευματικὴ τοῦ ἰδιότυπα ποῦ ὀνομάζεται κοινωνικότητα. Ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη, ποῦ ὄρισε τὸν ἄνθρωπο ὡς «*ζῷον φύσει πολιτικόν*» (ἀπὸ τὴ φύση τοῦ κοινωνικό), μέχρι τὴ σύγχρονη Κοινωνικὴ Ψυχολογία, ἡ οὐσία τῆς ἀνθρώπινης κοινωνικότητας βρίσκεται στὴ δύναμιν ποῦ φέρνει τοὺς ἀνθρώπους κοντά, ποῦ γεννάει ἀγάπη, ποῦ ἐνεργοποιεῖ ἀλληλεγγύη, ποῦ δημιουργεῖ κοινωνικὴ συνοχὴ καὶ κοινωνία προσώπων: «*Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἴδιον τῆς φύσεως ἡμῶν, ὡς τὸ κοινωνεῖν ἀλλήλοις καὶ χρήζειν ἀλλήλων καὶ ἀγαπᾶν τὸ ὁμόφυλον*» (τίποτε δὲν χαρακτηρίζει τόσο τὴ φύση μας, ὅσο τὸ νὰ ζοῦμε σὲ κοινωνία καὶ νὰ ἐπικοινωνοῦμε μεταξύ μας, νὰ ἔχουμε ἀνάγκη ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου καὶ νὰ ἀγαπᾶμε τὸν συνάνθρωπο)

(Μέγας Βασίλειος, PG 31, 916).

Πρόσωπο σημαίνει αρχικά τὸ μέρος τῆς κεφαλῆς πρὸς τὴν ὄψιν, ὅπου βρίσκονται τὰ κύρια ὄργανα ἄμεσης ἐπικου-

κάθε φορά πὸν ἀλλάζει ἡ ἐσωτερικὴ ψυχικὴ του διάθεση.

Στὴν Ψυχολογία, ὡς *πρόσωπο* (person) ὀρίζεται ἡ ἀτομικὴ ψυχοσωματικὴ

Ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλην, πὸν ὄρισε τὸν ἄνθρωπο ὡς «ζῶον φύσει πολιτικόν» (ἀπὸ τὴ φύση του κοινωνικό), μέχρι τὴ σύγχρονη Κοινωνικὴ Ψυχολογία, ἡ οὐσία τῆς ἀνθρώπινης κοινωνικότητας βρίσκεται στὴ δύναμη πὸν φέρνει τοὺς ἀνθρώπους κοντά, πὸν γεννάει ἀγάπη, πὸν ἐνεργοποιεῖ ἀλληλεγγύη, πὸν δημιουργεῖ κοινωνικὴ συνοχὴ καὶ κοινωνία προσώπων: «Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἴδιον τῆς φύσεως ἡμῶν, ὡς τὸ κοινωνεῖν ἀλλήλοις καὶ χρῆζειν ἀλλήλων καὶ ἀγαπᾶν τὸ ὁμόφυλον» (Μέγας Βασίλειος).

ωνίας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ περιβάλλον, καὶ τῆς ἔκφρασης τοῦ ψυχικοῦ του κόσμου. Ὁ ὅρος *πρόσωπο* (ἀπὸ τὴν πρόθεση πρὸς καὶ τὴν ὀμηρικὴ λέξη ὦψ, γενικὴ ὠπός = ὄψιν) δηλώνει ἀρχικὰ τὴν τάση καὶ τὴ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ στρέφει τὴν ὄψιν του καὶ τὸν ψυχικὸ του κόσμον πρὸς ἄλλα πρόσωπα ἢ πράγματα. Νὰ ἀνοίγεται σὲ ἐπικοινωνία καὶ νὰ ἀναπτύσσει σχέσεις.

Ὡς μέσο ψυχικῆς ἔκφρασης, ἡ ὄψιν ἢ ἡ φυσιολογία ἑνὸς ἀνθρώπου εἶναι τὸ ἐνδιάμεσο μεταξὺ τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου καὶ τῶν προσώπων πὸν τὸ περιβάλλουν. Εἶναι κυρίως τὸ βλέμμα, στὸ ὁποῖο ἀποτυπώνεται ἡ ψυχικὴ διάθεση ἢ ἡ συναισθηματικὴ του κατάσταση σὲ μιὰ δεδομένη στιγμή: χαρὰ, λύπη, ἐνθουσιασμός, ἀπογοίτευση, θαυμασμός, ἀποστροφή, ἀγωνία, φόβος. Εἶναι τὸ χαμόγελο καὶ τὸ γέλιο, τὸ σφίξιμο καὶ τὸ κλάμα, τὰ ἐπιφωνήματα καὶ ἡ ὁμιλία, ὅλοι οἱ λεπτοὶ μορφασμοί, οἱ κινήσεις καὶ οἱ ἐκφράσεις πὸν σχηματίζονται μὲ τὴ λειτουργία τῶν μυῶν τοῦ προσώπου,

ὑπαρξὴ ἑνὸς ἀνθρώπου μὲ τὰ ιδιαίτερα χαρακτηριστικὰ καὶ τὶς σχέσεις του (Drever J., *Dictionary of Psychology*). Ἔχει καθιερωθεῖ ὁ ὅρος νὰ δηλώνει τὸν ἄνθρωπο ὡς ψυχοσωματικὴ ὄντοτητα. Νὰ σημαίνει ὄχι μόνο τὸ μέσο, ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενο πὸν ἐκφράζεται μὲσφ τοῦ προσώπου, δηλαδὴ ὁλόκληρο τὸν ψυχικὸ κόσμον ἑνὸς ἀνθρώπου.

Τὸ πρόσωπο περιλαμβάνει τὸ σύνολο τῶν λειτουργιῶν, ἰκανοτήτων καὶ καταστάσεων ἑνὸς συγκεκριμένου ἀνθρώπου, ὅπως παρουσιάζονται καὶ ἐκδηλώνονται στὸ συνειδητὸ καὶ ἀσυνειδητὸ μέρος τῆς ψυχικῆς του ζωῆς: γνώσεις, σκέψεις, ιδέες, συναισθήματα, παρορμήσεις, κίνητρα, ἐμπειρίες, καταστάσεις, ἀνάγκες, στάσεις, ἀξίες, θέληση, πράξεις καὶ συμπεριφορὰ. Περιλαμβάνει ἀκόμη καὶ τὸν ιδιαίτερο τρόπο σύνθεσης, ἀλληλεπίδρασης, συντονισμοῦ καὶ φανέρωσης τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν σὲ κάθε στιγμή τῆς προσωπικῆς ὑπαρξῆς.

Συναφεῖς μὲ τὸ *πρόσωπο* ἔννοιες ἐκφράζονται μὲ τὶς λέξεις *ἄνθρωπος*,

ἄτομο, προσωπικότητα, ιδιοσυγκρασία, ψυχосύνθεση, χαρακτήρας, φυσιογνωμία, προφίλ, ἐγώ, ἐαυτός. Τὸ πρόσωπο εἶναι ὅλα αὐτά, ἀλλὰ σημαίνει κυρίως τὸν προσανατολισμὸ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἄλλο καὶ τὴν ἔντονη ὀρμὴ καὶ ἀνάγκη γιὰ διαπροσωπικὴ ἐπικοινωνία καὶ σχέση με ἄλλα πρόσωπα.

Βασικὸ γνῶρισμα τοῦ προσώπου

ἴματα ποὺ ἔζησε, μέχρι νὰ ἐξελιχθεῖ σὲ αὐτὸ ποὺ τελικὰ εἶναι ὡς πρόσωπο. Ἔχει ἓνα μοναδικὸ τρόπο με τὸν ὁποῖο ἀντιλαμβάνεται τὸν κόσμο καὶ τὸν ἐαυτὸ του. Μοναδικὸ τρόπο νὰ μαθαίνει καὶ νὰ σκέπτεται, νὰ ἀντιδρᾷ καὶ νὰ προσαρμόζεται στὶς νέες καταστάσεις. Ἔχει τὰ δικά του κίνητρα συμπεριφορᾶς, ἀναπτύσσει τὰ δικά του ἐνδιαφέροντα καὶ διαμορφώνει

Στὴν Ψυχολογία, ὡς πρόσωπο (person) ὀρίζεται ἡ ἀτομικὴ ψυχосωματικὴ ὑπαρξὴ ἐνὸς ἀνθρώπου με τὰ ιδιαίτερα χαρακτηριστικὰ καὶ τὶς σχέσεις του (Drever J., Dictionary of Psychology). Ἔχει καθιερωθεῖ ὁ ὅρος νὰ δηλώνει τὸν ἀνθρώπο ὡς ψυχосωματικὴ ὄντοτητα. Νὰ σημαίνει ὄχι μόνον τὸ μέσο, ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενον ποὺ ἐκφράζεται μὲσῶ τοῦ προσώπου, δηλαδὴ ὁλόκληρον τὸν ψυχικὸν κόσμον ἐνὸς ἀνθρώπου.

εἶναι ἡ μοναδικότητα ποὺ τὸ διαφοροποιεῖ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Οἱ ἀνθρώποι ἔχουν κοινὰ χαρακτηριστικὰ. Στὸν καθέναν ὅμως τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ διαφέρουν, καὶ ἡ διαφορετικότητα αὐτὴ εἶναι μοναδική. Ἡ μοναδικότητα συνίσταται στὶς ιδιαίτερες γενετικὲς καταβολές του, στὶς συνθηκὲς μέσα στὶς ὁποῖες ἀναπτύχθηκε, στὶς ἐπιδράσεις ποὺ δέχθηκε, στὶς ἐμπειρίες καὶ τὰ βι-

τὶς προσωπικὲς του στάσεις στὰ διάφορα θέματα. Ἐμπνέεται καὶ κατευθύνεται ἀπὸ τὶς δικές του ἀξίες, τὶς ὁποῖες βιώνει με τὸν δικὸν του τρόπο. Βλέπει καὶ ἐρμηνεύει τὸν ἐαυτὸν του καὶ τὸν κόσμον γύρω του με τὴν δικήν του προοπτική.

Προσωποκεντρικὴ θεωρία

Τὸ πρόσωπο στὴν ψυχολογικὴ του ἔννοια ἀποτελεῖ σήμερον τὸ ἐπίκεντρο

του ενδιαφέροντος των ἐπιστημῶν ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὸν ἄνθρωπο. Ἰδιαίτερα εἶναι γνωστὴ ἡ στροφὴ τοῦ ενδιαφέροντος στὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο ἀπὸ τὴ

γονέα ποὺ προσφέρει μὰ τέτοια σχέση γίνεται ἐπίσης κίνητρο γιὰ ἐπανάληψη καὶ αὐξησὴ τῆς συμπεριφορᾶς ἀγάπης πρὸς τὰ παιδιά του. Διαμορφώνεται ἔτσι

Τὸ πρόσωπο στὴν ψυχολογικὴ του ἔννοια ἀποτελεῖ σήμερα τὸ ἐπίκεντρο τοῦ ενδιαφέροντος τῶν ἐπιστημῶν ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὸν ἄνθρωπο. Ἰδιαίτερα εἶναι γνωστὴ ἡ στροφὴ τοῦ ενδιαφέροντος στὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο ἀπὸ τὴ σύγχρονη Συμβουλευτικὴ Ψυχολογία καὶ Ψυχοθεραπεία.

σύγχρονη Συμβουλευτικὴ Ψυχολογία καὶ Ψυχοθεραπεία. Κύριος ἐκφραστής τῆς ὁ Ἀμερικανὸς ψυχολόγος Carl Rogers, θεμελιωτῆς τῆς λεγόμενης *προσωποκεντρικῆς* προσέγγισης τῶν προβλημάτων ψυχικῆς ὑγείας καὶ ἀγωγῆς. Βασικὴ θέση τῆς θεωρίας αὐτῆς εἶναι ὅτι τὸ παιδί, γιὰ νὰ ἐξελιχθεῖ σὲ ὄριμο καὶ ὑγιὲς πρόσωπο, εἶναι ἀνάγκη μεγαλώνοντας νὰ βιώσει θετικὲς ἐμπειρίες σχέσεων ἀγάπης, ὥστε νὰ ἀναπτύξει θετικὴ αὐτοαντίληψη καὶ αὐτοεκτίμησι.

Καθὼς τὸ παιδί, μετὰ τὴ γέννησίν του, ἀναπτύσσεται καὶ ἀποκτᾷ συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀναδύεται μέσα του βαθιὰ ἡ ἀνάγκη γιὰ φροντίδα, ενδιαφέρον, στοργή, ἀναγνώριση καὶ σεβασμὸ ἀπὸ τοὺς γονεῖς του καὶ τὰ ἄλλα πρόσωπα ποὺ εἶναι κοντὰ του. Ἡ ἀνταπόκριση στὴν ἀνάγκη του αὐτὴ ἀπὸ τὴ μητέρα του ἢ ἄλλο ὑποκατάστατο πρόσωπο ἱκανοποιεῖ τόσο τὸ παιδί ποὺ τὴ δέχεται, ὅσο καὶ τὸ πρόσωπο ποὺ τὴν προσφέρει. Γιὰ τὸ παιδί, ἡ σχέση του μὲ τοὺς γονεῖς του γίνεται πρότυπο σχέσης πρὸς μίμησι καὶ κίνητρο ἀνταπόκρισης μὲ ὅμοια συμπεριφορὰ. Χαράσσεται βαθιὰ μέσα στὸν ψυχισμό του καὶ τὸ κατευθύνει στὶς σχέσεις του στὴν προσωπικὴ καὶ κοινωνικὴ του ζωὴ. Γιὰ τὸν

ἕνα κλίμα ἀμοιβαίας γνήσιας ἀγάπης, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεσι, γιὰ νὰ γεννηθεῖ στὸ παιδί ἡ αἴσθησι τῆς προσωπικῆς του ἀξίας καὶ τῆς ἀγάπης στὸν ἑαυτό του. Νὰ σχηματίσει δηλαδὴ θετικὴ εἰκόνα γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ δομήσει στὸν πυρῆνα τοῦ προσώπου του αὐτὸ ποὺ στὴν Ψυχολογία δηλώνεται μὲ τὸν ὄρο *αὐτοεκτίμησι*. Μὲ τὴν αὐτοεκτίμησι τὸ πρόσωπο διαθέτει μιὰ ἐσωτερικὴ δύναμη καὶ ἱκανότητα νὰ ἀνοίγεται πρὸς τοὺς ἄλλους, νὰ ἀγαπᾷ πραγματικὰ καὶ νὰ δημιουργεῖ ἁρμονικὲς σχέσεις. Νὰ πραγματώνει αὐτὸ ποὺ συνιστᾷ στὴν οὐσία του τὸ ὑγιὲς καὶ ὀλοκληρωμένο πρόσωπο. Συγχρόνως, τὸ πρόσωπο ποὺ ἔχει αὐτοεκτίμησι γίνεται ἀνθεκτικὸ σὲ ἐνδεχόμενες ὀδυνηρὲς ἐμπειρίες τῆς ζωῆς καὶ ἱκανὸ νὰ ἀναπτύξει τὴν κοινωνικότητά του μὲ συμπεριφορὰ ἀγάπης, ἀλληλεγγύης καὶ ἀλτρουϊσμοῦ.

Ἡ Συμβουλευτικὴ, ἡ Ποιμαντικὴ καὶ ἡ Ψυχοθεραπεία στρέφονται πρὸς τὸν πυρῆνα τοῦ προσώπου, γιὰ νὰ ὑποβοηθήσουν τὴ φυσιολογικὴ κοινωνικὴ του ἀνάπτυξη ἢ νὰ θεραπεύσουν προβλήματα τῆς ψυχικῆς του ζωῆς καὶ συμπεριφορᾶς. Ἡ προσέγγισι αὐτὴ ἐπεκτείνεται καὶ στοὺς φορεῖς ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ

τὸ παιδί καὶ τὸν ἄνθρωπο γενικά, ὅπως στὴν οἰκογένεια, στὸ σχολεῖο, στὶς κοινωνικὲς ὑπηρεσίες καὶ στὴν Ἐκκλησία. Ὑπηρεῖται σὲ ὅλες τὶς ἀνθρώπινες καὶ διαπροσωπικὲς σχέσεις, στὴ συζυγία καὶ τὴν οἰκογένεια, στὴν ἐργασία καὶ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ. Βασικὴ θέση τῆς προσωποκεντρικῆς θεωρίας εἶναι ὅτι τὰ προβλήματα ἀντιμετωπίζονται ἀποτελεσματικὰ μόνο σὲ ἐπικοινωνία καὶ σχέση ἀγάπης «*πρόσωπο μὲ πρόσωπο*». Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, αὐτὸς ποὺ ἀσχολεῖται μὲ ἓνα πρόσωπο (σύμβουλος, σύζυγος, γονέας, ἐκπαιδευτικὸς, γιατρός, κοινωνικὸς λειτουργός, κληρικὸς) διαθέτει ἓνα

στὴν ἰδιαιτερότητα, τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀξιοπρέπειά του.

Ἡ ὀρθόδοξη πνευματικὴ διάσταση τοῦ προσώπου

Μὲ τὴν ἔννοια τοῦ προσώπου, πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν Ψυχολογία, ἀσχολήθηκαν ἡ Φιλοσοφία καὶ ἡ Θεολογία. Αὐτὲς προσεγγίζουν τὸ πρόσωπο ὡς τὸ οὐσιαστικὸ ὄντολογικὸ στοιχεῖο τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς καὶ διερευνοῦν τὴ σπουδαιότητα τῆς προσωπικῆς ἐμπειρίας στὰ θέματα καὶ προβλήματα τῆς ζωῆς. Δίνουν ἔμφαση στὴν ἐλευθερία καὶ τὴν εὐθύ-

Ἡ Συμβουλευτικὴ, ἡ Ποιμαντικὴ καὶ ἡ Ψυχοθεραπεία στρέφονται πρὸς τὸν πυρῆνα τοῦ προσώπου, γιὰ νὰ ὑποβοηθήσουν τὴ φυσιολογικὴ κοινωνικὴ του ἀνάπτυξη ἢ νὰ θεραπεύσουν προβλήματα τῆς ψυχικῆς του ζωῆς καὶ συμπεριφορᾶς. Ἡ προσέγγιση αὐτὴ ἐπεκτείνεται καὶ στοὺς φορεῖς ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὸ παιδί καὶ τὸν ἄνθρωπο γενικά, ὅπως στὴν οἰκογένεια, στὸ σχολεῖο, στὶς κοινωνικὲς ὑπηρεσίες καὶ στὴν Ἐκκλησία. Ὑπηρεῖται σὲ ὅλες τὶς ἀνθρώπινες καὶ διαπροσωπικὲς σχέσεις, στὴ συζυγία καὶ τὴν οἰκογένεια, στὴν ἐργασία καὶ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ.

πραγματικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ συγκεκριμένο πρόσωπο (σύζυγο, παιδί, μαθητὴ, ἄνθρωπο μὲ προβλήματα, πομαινόμενο πιστό) ὡς αὐτοαξία καὶ αὐτοσκοπὸ. Συγχρόνως, τὸ προσεγγίζει στὴν οὐσία καὶ τὸν πυρῆνα τῆς ὑπαρξῆς του, ποὺ εἶναι ἡ μοναδικότητα τοῦ προσώπου του, τὸ βαθύτερο εἶναι του, οἱ ἐσώτατες ψυχικὲς του ἀνάγκες. Ἀναπτύσσει ἀληθινὴ ἐπικοινωνία καὶ σχέση μαζί του, μὲ γνησιότητα στὶς προθέσεις, μὲ ἔντιμη προσπάθεια κατανόησης καὶ ἐπίλυσης τοῦ προβλήματός του, μὲ ἀπόλυτο σεβασμὸ

τοῦ προσώπου γιὰ τὶς ἐπιλογές, τὶς ἀποφάσεις καὶ τὶς πράξεις του.

Ἦδη ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα, ὁ Πλάτων θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπο «*φυτὸν μὴ ἔγγειον ἀλλ' οὐράνιον*» (ὄχι γῆνο δημιούρημα, ἀλλὰ οὐράνιο) (Τιμ., 90a7) καὶ θέτει ὡς σκοπὸ τῆς παιδείας τὸ «*ὁμοιοῦσθαι θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν*» (νὰ μοιάσει ὁ ἄνθρωπος στὸν Θεὸ κατὰ τὸ δυνατόν) (Θεαιτ., 176b). Ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὰ ζῶα «*διὰ τὸ τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ τὴν οὐσίαν εἶναι θεῖαν*» (ἐπειδὴ ἡ φύση καὶ ἡ οὐσία του εἶναι

θεική) (*Περὶ ζώων*, 10, 686a25).

Ἡ πνευματικὴ ἔννοια τοῦ προσώπου, ὡστόσο, βρίσκεται κατ' ἐξοχὴν μέσα στὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ διδασκαλία γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Σύμφωνα μὲ τὴν Ἁγία Γραφή καὶ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ἄνθρωπος εἶναι *πρόσωπο*, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ βιολογικὴ καὶ ἡ ψυχικὴ του ὑπόστασις ἔχει καὶ τὴν πνευματικὴ τῆς

προσώπου καὶ ἐνυπάρχει ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς σύλληψης μέσα στὴ βιολογικὴ καὶ ψυχολογικὴ του ὑπόστασις. Λειτουργεῖ καὶ ὑπάρχει ὡς πνευματικὴ ὄντοτητα, ἀκόμη καὶ ὅταν σταματοῦν οἱ ψυχικὲς λειτουργίες καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς βιολογικῆς ζωῆς, ὅποτε τὸ σῶμα θάβεται στὸ χῶμα καὶ διαλύεται. Σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, μετὰ τὴν ἀνα-

*Μὲ τὴν ἔννοια τοῦ προσώπου, πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν
Ψυχολογία, ἀσχολήθηκαν ἡ Φιλοσοφία καὶ ἡ Θεολογία.
Αὐτὲς προσεγγίζουν τὸ πρόσωπο ὡς τὸ οὐσιαστικὸ ὄντολο-
γικὸ στοιχεῖο τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς καὶ διερευνοῦν τὴ
σπουδαιότητα τῆς προσωπικῆς ἐμπειρίας στὰ θέματα καὶ
προβλήματα τῆς ζωῆς. Δίνουν ἔμφαση στὴν ἐλευθερία καὶ
τὴν εὐθύνη τοῦ προσώπου γιὰ τὶς ἐπιλογές, τὶς ἀποφάσεις
καὶ τὶς πράξεις του.*

ύφῃ ὡς δημιουργήματα «κατ' εἰκόνα Θεοῦ». Ὁ ἄνθρωπος δηλαδὴ φέρει μέσα στὴ φύση του, ἐν δυνάμει, θεϊκὰ στοιχεῖα, ὅπως τὴν ἀγάπην, τὴ δημιουργικότητα, τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀγιότητα, καθὼς καὶ τὴ δυνατότητα καὶ τὴν τάση νὰ ἀναπτύξει τὰ στοιχεῖα αὐτὰ καὶ νὰ ὀλοκληρωθεῖ, κατὰ τὸ δυνατόν, ὡς *πρόσωπο* σὲ σχέση καὶ ἀναφορὰ μὲ τὸ *πρόσωπο* τῶν ἄλλων καὶ τὸ *πρόσωπο* τοῦ Θεοῦ (*Γεν.*, α' 26). Τὸ *πρόσωπο* βρίσκεται σὲ στενὴ σχέση μὲ τὸν Θεό, γιατί «εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ μέσα στὸν ἄνθρωπο» (N. Berdiaef).

Στὴν ἐσώτατη ὄντολογικὴ οὐσία τοῦ ὀψυχωσωματικὸς ἄνθρωπος ἔχει τὴν *ἀθάνατην ψυχή*, μιὰ καθαρὰ πνευματικὴ καὶ μεταφυσικὴ ἔννοια, ἡ ὁποία διακρίνεται ἀπὸ τὶς ὀργανικὲς καὶ ψυχικὲς λειτουργίες, ἢ τὴν «ψυχή» ποὺ εἶναι τὸ ἀντικείμενο τῆς ψυχολογικῆς ἔρευνας. Ἡ θεολογικὴ αὐτὴ ἔννοια τῆς ψυχῆς συνιστᾷ τὴ νοπτικὴ πνευματικὴ ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπινου

μενόμενη ἀνάστασις τῶν νεκρῶν, ἡ ψυχή θὰ ἐπανασυνδεθεῖ μὲ τὸ σῶμα, μεταμορφωμένο καὶ ἀνακαινισμένο σὲ πνευματικὴ αἰώνια ὑπόστασις.

Οὐσιαστικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας εἶναι ἡ συστηματικὴ προβολὴ τοῦ ἀνθρώπου ὡς *πρόσωπου*, ἡ ὁποία θεμελιώνεται στὴ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ γιὰ τὴ μέγιστη ἀξία τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς (*Ματθ.*, ις' 16). Μεταξὺ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων θρησκευμάτων καὶ τῶν παλαιῶν καὶ νεώτερων φιλοσοφικῶν συστημάτων, μόνο ὁ Χριστιανισμὸς ἀναφέρεται στὴν ἀξία τῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεὸ καὶ τὸν συνάνθρωπο. Θεὸς καὶ ἄνθρωπος προβάλλονται οὐσιαστικὰ ὡς *πρόσωπα*. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι κατ' ἐξοχὴν *κοινότητα προσώπων*.

Κατὰ τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία, ὁ κάθε ἄνθρωπος βρίσκεται συνεχῶς, λόγῳ τῆς φυσικῆς ψυχωσωματικῆς του κατα-

σκευής και της όντολογικής του ύπόστασης, σε δυνατότητα να αναπτύξει προσωπική σχέση με τους ανθρώπους και με τον ένα και αληθινό Θεό. Η σχέση αυτή όφείλεται στην όντολογική συγγένεια ή οποία υπάρχει μόνο μεταξύ των «προσώπων», δηλαδή μεταξύ του Θεού και των ανθρώπων. Η διδασκαλία για τη συγγένεια αυτή ανάγεται στις δύο βασικές αλήθειες της χριστιανικής αποκάλυψης:

τὸν ἀπόλυτο σεβασμὸ πού τῆς ὀφείλεται. Ἀναδεικνύει ἐπιπλέον καὶ τὴν ἀξία πού ἔχει ἡ ἐνιαία βιολογική, ψυχολογική καὶ πνευματικὴ ὑπόσταση καὶ λειτουργία τῆς ἀνθρώπινης φύσης, θεμελιακὰ ὄντα τῆς ὁποίας εἶναι ἡ λογική, ἡ δημιουργικὴ σκέψη, ἡ ἐλευθερία τῆς θέλησης, ἡ ἠθικὴ συνείδηση, ἡ κοινωνικότητα, ἡ θρησκευτικότητα, ἡ μεταφυσικὴ πίστη καὶ ζωή.

Οὐσιαστικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας εἶναι ἡ συστηματικὴ προβολὴ τοῦ ἀνθρώπου ὡς προσώπου, ἡ ὁποία θεμελιώνεται στὴ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ

Χριστοῦ γιὰ τὴ μέγιστη ἀξία τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς (Ματθ., ιστ' 16). Μεταξὺ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων θρησκευμάτων καὶ τῶν παλαιῶν καὶ νεότερων φιλοσοφικῶν συστημάτων, μόνο ὁ Χριστιανισμὸς ἀναφέρεται στὴν ἀξία τῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεὸ καὶ τὸν συνάνθρωπο. Θεὸς καὶ ἄνθρωπος προβάλλονται οὐσιαστικὰ ὡς πρόσωπα. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι κατ' ἐξοχὴν κοινότητα προσώπων.

στὴν τρισυπόστατη προσωπικὴ ὑπαρξὴ τοῦ ἑνὸς καὶ μόνοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ στὴν «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ» δημιουργία καὶ ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου. Τὶς ἀλήθειες αὐτὲς τὶς δέχεται ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία ὡς «μυστήριον» ἀνεξιχνίαστο καὶ ἀκατάληπτο, γι' αὐτὸ τὶς σέβεται ὡς ἀποκάλυψη Θεοῦ. Ἀκριβῶς ὁ μυστηριακὸς αὐτὸς χαρακτήρας προσδίδει ἀνεκτίμητη ἀξία στὸ πρόσωπο κάθε ἀνθρώπου, χωρὶς καμμία διάκριση.

Ἡ πνευματικὴ διάσταση τοῦ προσώπου, ὅπως ἀναλύεται καὶ προβάλλεται κυρίως ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ θεώρησή του, ἀναδεικνύεται καὶ τονίζει πρὸς πολὺ τὴ μοναδικὴ ἀξία πού ἔχει κάθε ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ πάνω στὴ γῆ, καὶ

Τὸ πρόσωπο ἔχει τὴ δυνατότητα αὐτοσυνειδησίας καὶ αὐτοαγωγῆς, οὐσιαστικῆς ἐπικοινωνίας καὶ προσωπικῆς κοινωνίας μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ μὲ τὸν Θεό. Ἐνυπάρχει στὸ ἐσωτερικὸ εἶναι τοῦ ἡ βαθύτερη τάση καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ συνάπτει σχέσεις, νὰ ἀγαπᾷ καὶ νὰ ἀγαπιέται. Τὸ νὰ εἶσαι ἄνθρωπος, γράφει ὁ Αὐστριακὸς ψυχίατρος Victor Frankl, «σημαίνει νὰ κατευθύνεσαι ὡς πρόσωπο πάντοτε πρὸς κάτι ἢ κάποιον ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό σου, σὲ ἕνα σκοπὸ πού θέλεις νὰ ἐπιτύχεις, σὲ ἕνα πρόσωπο πού θέλεις νὰ ἀγαπήσεις».

Ἡ πνευματικὴ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ἔγκειται κυρίως στὴν κοινωνικὴ του φύση, στὴ δυνατότητα καὶ τὴ φορὰ του πρὸς τὰ ἄλλα πρόσωπα καὶ τὸν Θεό.

Τὸ πρόσωπο ἔχει τὴ δυνατότητα αὐτοσυνειδησίας καὶ αὐτοαγωγῆς, οὐσιαστικῆς ἐπικοινωνίας καὶ προσωπικῆς κοινωνίας μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ μὲ τὸν Θεό. Ἐνυπάρχει στὸ ἐσωτερικὸ εἶναί του ἡ βαθύτερη τάση καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ συνάπτει σχέσεις, νὰ ἀγαπᾷ καὶ νὰ ἀγαπιέται. Τὸ νὰ εἶσαι ἄνθρωπος, γράφει ὁ Αὐστριακὸς ψυχίατρος Victor Frankl, «σημαίνει νὰ κατευθύνεσαι ὡς πρόσωπο πάντοτε πρὸς κάτι ἢ κάποιον ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό σου, σὲ ἕνα σκοπὸ πὺ θέλεις νὰ ἐπιτύχεις, σὲ ἕνα πρόσωπο πὺ θέλεις νὰ ἀγαπήσεις».

Στὴν ἀνάγκη του γιὰ ἐπικοινωνία, ψυχικὴ ἐπαφή, ἀγαπητικὴ σχέση καὶ ζωὴ σὲ κοινωνία προσώπων. Πρόκειται γιὰ τὴν «ἀλήθεια τοῦ προσώπου», κατὰ τὸν γέροντα Σωφρόνιο (τ. ἡγούμενο τῆς Ἱ. Μονῆς Τιμίου Σταυροῦ τοῦ Essex τῆς Ἀγγλίας), ἡ ὁποία παραμένει ἡ μεγαλύτερη, ἀλλὰ καὶ ἡ πιὸ ἀγνωστὴ ἀλήθεια γιὰ τὸν σύγχρονο κόσμο. Τὸ πρόσωπο συνιστᾷ τὴν οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ δίνει ἀληθινὴ ὑπόσταση, γι' αὐτὸ ὀνομάζεται «*ὑποστατικὴ ἀρχή*». Πρόσωπο σημαίνει σχέση. Σχέση μὲ τὸν ἄνθρωπο, μὲ τὴν κτίση καὶ μὲ τὸν Θεό. Ὑποδιλώνει, ἀκόμη, συμμετοχὴ καὶ κοινωνία. Ὁ ἄνθρωπος μόνον ὡς πρόσωπο μπορεῖ νὰ ὑπάρξει καὶ νὰ λειτουργήσει ἀληθινά. Ἐὰν παραμένει ἄτομο ἐγκεντρικὸ, ἀπομονωμένο, κλεισμένο στὸν ἑαυτό του, παύει νὰ ζεῖ. Σφύζεται καὶ διαφυλάσσεται μόνον μέσα στὴ σχέση. Χωρὶς προσωπικὲς σχέσεις, «*τὸ πᾶν καταβροχθίζεται ἀπὸ τὸν θάνατο, βυθίζεται στὴν ἀνυπαρξία*». Τὸ πρόσωπο ὑπάρχει καὶ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει μόνον «*ἐν σχέσει*», ἄλλως ἀφανίζεται (Ἀρχιμανδρίτης Στέργιος Βίττης). Ὁ καθένας γίνεται ἀληθινὸ πρόσωπο, «*μόνον ὅταν συνάπτει σχέση μὲ ἄλλα πρόσωπα, ὅταν ζεῖ γι' αὐτὰ καὶ μέσα σ' αὐτὰ*» (Κάλλιστος Ware).

Τὸ πρόσωπο βρίσκεται στὸν πυρῆνα τῆς ἀνθρώπινης κοινωνικότητας, ὅπου συνοψίζεται τὸ κύριο μέρος τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς. Διλώνει τὸ βάθος καὶ τὴν οὐσία τῆς ψυχικῆς ζωῆς. Κάθε ἐμπόδιο νὰ ἀναπτυχθεῖ καὶ νὰ ἐκδιπλωθεῖ τὸ πρόσωπο ὀδηγεῖ στὸν ἐγκεντρισμὸ καὶ τὴν ἀπομόνωση. Ἡ ἀνθρώπινη συνύπαρξη ἀπὸ *κοινωνία προσώπων* γίνεται σύνολο ἀπὸ *κλειστὰ ἄτομα*. Τὸ ἄτομο σημαίνει μονάδα, αὐτάρκεια, ἐσωστρέφεια. Ἀντίθετα, τὸ πρόσωπο σημαίνει μοναδικότητα, ἄνοιγμα στοὺς ἄλλους, σχέση, κοινωνία. Τὸ ἄτομο παραπέμπει σὲ ἀφομοίωση ἀπὸ τὸ πλῆθος, μαζικοποίηση, ἀνωνυμία, ἀπρόσωπη ὑπαρξη. Τὸ πρόσωπο ἀνάγει σὲ διαπροσωπικὴ ἐπικοινωνία καὶ συνάντηση, σὲ προσωπικὸ βίωμα σχέσης καὶ ἐνεργὸ συμμετοχὴ σὲ κοινωνία προσώπων (Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης Ζηζιούλας).

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ

Καθηγητὴς Πανεπιστημίου

ΘΕΜΕΛΙΟ ΤΟΥ ΝΑΖΙΣΜΟΥ Η ΑΡΝΗΣΗ

ΜΕΡΟΣ Β΄

Στὸ προηγούμενο, πρώτο μέρος τῆς μελέτης μας, θέσαμε ὡς στόχο νὰ δοῦμε ἐὰν καὶ κατὰ πόσον εὐσταθεῖ αὐτὸ πὸν ὑποστηριζόταν στὴ *Διακήρυξη τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων* τὸ 1946, μὲ ὁρατὰ γύρω τὰ ἐρείπια πὸν εἶχε ἀφήσει ὁ Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος: ὅτι τὸ βαθύτερο αἴτιο τοῦ κακοῦ, «*ἡ δύναμις πὸν ἐκίνησε τὴν μπόταν*»¹, ἦταν ἡ Ἄρνηση, ἡ ἀποστασία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεό. Πραγματι-

κά, εὐλόγα θὰ μπορούσε νὰ διερωτηθεῖ κανεὶς μήπως αὐτὸ ἦταν ἀπλῶς ἓνα «βολικὸ ἀφήγημα» τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων. Στὴν πορεία, ὅμως, εἶδαμε τὰ ἐντελῶς κορυφαῖα στελέχη τοῦ Ἐθνικοσοσιαλισμοῦ νὰ ἀντιπροσωπεύουν πράγματι καὶ νὰ ἐκφράζουν ἀνοικτὰ καὶ ἀπροκάλυπτα ὄχι ἀπλῶς μιὰ ἀντιχριστιανικὴ τοποθέτηση, ἀλλὰ καὶ ἓνα ἀντιχριστιανικὸ μένος.

Κλείνοντας τὸ πρώτο μέρος τῆς μελέτης μας, σταθήκαμε στὸ πρόσωπο τοῦ ἴδιου τοῦ Χίτλερ, παραθέτοντας τὶς κρίσεις ἔγκριτων ἱστορικῶν μελετητῶν ἀλλὰ

¹ *Διακήρυξις τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων*, Ἀθῆναι 1946, σελ. 5.

Στὰ μάτια τοῦ Χίτλερ ὁ θάνατος τοῦ Χριστιανισμοῦ ἦταν προδιαγεγραμμένος – καὶ δὲν μποροῦσε ἄλλωστε νὰ συμβαίνει διαφορετικά, στὴν ἐποχὴ τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀσυγκράτητης τεχνολογικῆς προόδου. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, ὁ Χριστιανισμὸς μπορεῖ νὰ συγκινοῦσε τοὺς ἀνοήτους καὶ τοὺς ἀφελεῖς, ἀλλὰ στὴν ἐποχὴ τῆς Ἐπιστήμης, πολὺ ἀπλῶ, δὲν μποροῦσε νὰ σταθεῖ πλέον.

καὶ συνεργατῶν του, ποὺ ὅλες συγκλίνουν στὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χίτλερ ἦταν σφοδρὸς πολέμιος τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἄθεος². Βεβαίως, ὅπως εἶναι λογικὸ καὶ ἐπόμενο, ὁ Χίτλερ ἦταν πολὺ προσεκτικὸς στὶς δημόσιες τοποθετήσεις του ἔναντι τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καὶ δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβουμε τὸ γιατί: Ἄν ὁ Χίτλερ ἐκφραζόταν δημόσια κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας, αὐτὸ θὰ ξένιζε τόσο πολὺ, ὥστε θὰ περιόριζε δραματικὰ τὴν ὅποια ἀπίχνηση θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει τὸ κίνημα τοῦ ὁποίου ἠγεῖτο στὸν γερμανικὸ λαό.

Ἀλλὰ στὴν περίπτωση τοῦ Χίτλερ ὑπάρχει μιὰ καιρία διαφορὰ σὲ σχέση μετὰ τὴν περίπτωση ἄλλων Ναζι ἠγετῶν: Γιὰ τοὺς ἄλλους, εἴμαστε κατὰ κανόνα καταδικασμένοι νὰ ἀναζητοῦμε τὶς ἀποψεις τους στὶς δημόσιες τοποθετήσεις τους, στὰ ὅσα ἔχουν γράψει ἢ δηλώσει δὲν μποροῦμε νὰ γνωρίζουμε τί ἔλεγαν πίσω ἀπὸ τὶς κλειστὲς πόρτες, μακριὰ ἀπὸ τὰ μικρόφωνα καὶ τὶς κάμερες. Γιὰ τὸν Χίτλερ ὅμως μποροῦμε, καὶ μάλιστα κατὰ λέξη. Στὸ Ἀρχηγεῖο του ὁ Χίτλερ συνήθιζε νὰ καθιλώνει τοὺς συνδαιτυμόνες καὶ συνεργάτες του μετὰ ἐξαντλητικὸς μονολόγους ἐπὶ παντὸς ἐπιστητοῦ – ἐννοεῖται ὅτι, ὅσο μιλοῦσε, ὅλοι οἱ παρόντες ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ ἀκοῦνε σιωπηλοῖ.

Αὐτοὶ οἱ μονόλογοι τοῦ Χίτλερ καταγράφονταν μετὰ θρησκευτικὴ εὐλάβεια ἀπὸ τὸν γραμματεῖα του Martin Bormann, τὸν Heinrich Heim καὶ τὸν Henry Picker, οἱ ὁποῖοι τοὺς ἔβλεπαν ὡς λόγους σοφίας ποὺ θὰ ἀποτελοῦσαν ἕνα «εὐαγγέλιο» γιὰ τὶς ἐπόμενες γενιές. Οἱ μονόλογοι αὐτοὶ τοῦ Χίτλερ ἐκδόθηκαν μεταπολεμικά (ἐκδεδομένοι μάλιστα ἀπὸ ἕναν ἐξ αὐτῶν ποὺ τοὺς εἶχαν καταγράψει, τὸν δικηγόρο, στενογράφο καὶ συγγραφέα Henry Picker) μετὰ τὸν τίτλο *Tischgespräche im Führerhauptquartier* (Λόγοι Τραπέζης στὸ Ἀρχηγεῖο τοῦ Φύρερ)³, μεταφράσθηκαν στὴ συνέχεια πρῶτα στὴ γαλλικὴ⁴ καὶ κατόπιν στὴν ἀγγλική⁵, καὶ εἶναι σημαντικό νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ ἀuthenticότητά τους ΔΕΝ ἀμφισβητεῖται.

Τὰ ὅσα ἐξωφρενικὰ ἔλεγε ὁ Χίτλερ στὰ ξεσπάσματά του πίσω ἀπὸ τὶς κλειστὲς πόρτες κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελοῦν ἀληθινὰ μιὰ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ, καθὼς μαρτυροῦν ἀψευδῶς ποιοὶ ἦταν τὸ ἔδαφος πάνω στὸ ὁποῖο βλάστησε ὁ Ναζισμὸς. Τὰ συγκεντρώσαμε ἐδῶ, γιὰ πρώτη φορὰ, με-

2 Γιάννη Κ. Τσέντου, «Θεμέλιο τοῦ Ναζισμοῦ ἢ Ἄρνηση», *Ἀκτίνες* 795 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2022), σελ. 186-187.

3 Henry Picker καὶ Gerhard Ritter (eds), *Tischgespräche im Führerhauptquartier*, Athenäum, Bonn 1951.

4 François Genoud (ed.), *Adolf Hitler. Livres Propos sur la Guerre et la Paix*, Flammarion, Paris 1952.

5 H. R. Trevor-Roper (ed.), *Hitler's Table Talk 1941-1944*, transl. Norman Cameron and R. H. Stevens, Weidenfeld & Nicolson London 1953.

ταφρασμένα από την αγγλική έκδοση⁶, παραθέτοντας παράλληλα στις ύποσπ-μειώσεις και το πρωτότυπο κείμενο... για του λόγου το αληθές. Διότι σέ πολλά σημεία εἶναι βέβαιο ὅτι ὁ ἀναγνώστης θὰ δυσκολεύεται νὰ πιστεύσει τὰ ὅσα θὰ διαβάζει...

Ἡ πρόοδος τῆς Ἐπιστήμης καὶ τὸ τέλος τοῦ Χριστιανισμοῦ

Ὁ Χίτλερ ἦταν γνήσιο τέκνο τῆς ἐποχῆς τῆς Ἄρνης καὶ τῆς ἀποστασίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεό, τῆς ἐποχῆς τῆς ἀλματώδους προόδου τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τεχνολογίας. Αὐτὴ ἡ ἀλματώδης πρόοδος γεννοῦσε μιὰ ἀσυγκράτητη αἰσιοδοξία γιὰ τὸ μέλλον, ἡ ὁποία ὅμως ἐκτροχιαζόταν συχνὰ σὲ ἀπροκάλυπτη «ὑβριν». Τυφλωμένη ἀπὸ τὸν φανταχτερό κόσμο τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς προόδου, ἡ γενιὰ τῆς Ἄρνης καὶ τῆς ἀποστασίας ἀπὸ τὸν Θεό ἔβλεπε τὴ θρησκεία ὄχι μόνον ὡς περιττή, ἀλλὰ ὡς θλιβερό κατάλοιπο ἑνὸς σκοτεινοῦ παρελθόντος, ὡς ἐμπόδιο ποῦ ἔπρεπε νὰ παραμερισθεῖ. Ὁ χονδροειδῆς αὐτὸς ὕλισμὸς τῆς Ἄρνης, τὸν ὁποῖο ἤλθε νὰ καταγγεῖλει ἡ *Διακήρυξις τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων*, νομίζουμε ὅτι δὲν θὰ μποροῦσε νὰ βρεῖ γνησιώτερο ἐκφραστὴ ἀπὸ τὸν Ἀδόλφο Χίτλερ.

Πραγματικά, στὰ μάτια τοῦ Χίτλερ ὁ θάνατος τοῦ Χριστιανισμοῦ ἦταν προδιαγεγραμμένος – καὶ δὲν μποροῦσε ἄλλωστε νὰ συμβαίνει διαφορετικά, στὴν ἐποχὴ

τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀσυγκράτητης τεχνολογικῆς προόδου. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, ὁ Χριστιανισμὸς μπορεῖ νὰ συγκινοῦσε τοὺς ἀνοήτους καὶ τοὺς ἀφελεῖς, ἀλλὰ στὴν ἐποχὴ τῆς Ἐπιστήμης, πολὺ ἀπλᾶ, δὲν μποροῦσε νὰ σταθεῖ πλέον. Τὸν Νοέμβριο τοῦ 1941 ὁ Χίτλερ ἔλεγε ὀρθά-κοφτά:

«Ἐνα σύστημα μεταφυσικῆς ἀντλημέ-νο ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸ καὶ βασιζόμενο σὲ ξεπερασμένες ἀντιλήψεις δὲν ἀντιστοιχεῖ στὸ ἐπίπεδο τῆς σύγχρονης γνώσης»⁷.

Βεβαίως, μπορεῖ νὰ χρειάζοταν πολλὸς χρόνος, γιὰ νὰ σβήσει ἐντελῶς ὁ Χριστιανισμὸς. Ἀλλὰ τὸ τέλος του εἶχε ἤδη δρομολογηθεῖ, καὶ τίποτα δὲν μποροῦσε νὰ τὸ ἀποτρέψει:

«Οἱ θρησκείες ἔχουν περάσει τὴν κλιμακτῆριο· βρίσκονται πιά σὲ παρακμῆ. Μποροῦν νὰ παραμείνουν ἔτσι γιὰ μερικὸς αἰῶνες ἀκόμα. Ὅ,τι δὲν θὰ κάνουν οἱ ἐπαναστάσεις θὰ τὸ κάνει ἡ ἐξέλιξη»⁸.

Εἶναι σημαντικό μάλιστα νὰ διευκρινίσουμε καὶ νὰ τονίσουμε ὅτι ἡ λογικὴ τοῦ Χίτλερ ἦταν ἡ λογικὴ ἑνὸς στεγνοῦ καὶ στυγνοῦ ὀρθολογιστῆ. Αὐτὴ ἡ διευκρίνιση πρέπει νὰ γίνε, διότι εἶναι πασιφανὲς ὅτι τὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸ κίνημα εἶχε ἕναν ἔντονα μυστικιστικὸ χαρακτῆρα. Δὲν ὑπάρχει ὅμως καμμιά ἔνδειξη ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Χίτλερ συμφωνοῦσε μὲ αὐτὸν τὸν χαρακτῆρα, ὅσο καὶ ἂν ἀσφαλῶς κολακευόταν νὰ βρίσκεται στὸ ἐπίκεντρο μιᾶς σχεδὸν μυστικιστικῆς λατρείας. Χαρακτηριστικὸ τῆς ἀθεΐας ἀλλὰ καὶ τοῦ ὀρθολογισμοῦ τοῦ Χίτλερ εἶναι τὸ σχόλιο ποῦ ὁ

6 Σίγουρα, θὰ ἦταν καλύτερο νὰ εἶχαμε πρόσβαση στὴ γερμανικὴ έκδοση, καθὼς θὰ εἶχαμε ἔτσι τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ Χίτλερ. Γιὰ τὴν αγγλικὴ έκδοση ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἀποτελεῖ μετάφραση τῆς γαλλικῆς μετάφρασης τοῦ πρωτότυπου γερμανικοῦ κειμένου. Ἀκόμα κι ἔτσι, ὅμως, εἶναι σημαντικό νὰ ἐπαναλάβουμε ὅτι ἡ γνησιότητα καὶ ἡ αὐθεντικότητα τῶν συγκεκριμένων λόγων τοῦ Χίτλερ ΔΕΝ ἀμφισβητεῖται.

7 H. R. Trevor-Roper (ed.), *Hitler's Table Talk 1941-1944*, βράδου 9^{ης} Νοεμβρίου 1941, σελ. 123: "A system of metaphysics that is drawn from Christianity and founded on outmoded notions does not correspond to the level of modern knowledge".

8 ὁ.π., βράδου 9^{ης} Νοεμβρίου 1941, σελ. 125: "The religions have passed the climacteric; they're now decadent. They can remain like that for a few centuries yet. What revolutions won't do, will be done by evolution".

Albert Speer παραδίδει ότι έκανε για την προσπάθεια του Himmler να οικοδομήσει ένα νέο μυστικισμό των SS:

«Τί άνοσιές! Έδω έχουμε επιτέλους φθάσει σε μιá ηλικία που έχει αφήσει όλο τον μυστικισμό πίσω της, και τώρα αυτός θέλει να το ξαναρχίσει αυτό από

μης και τής προόδου σκόρπιζε ήδη την πλάνη του Χριστιανισμού, όπως ακριβώς ή άνατολή του ήλιου σκορπίζει το σκοτάδι. Η Έκκλησία μοιραία θα έμπαινε σε ένα κύκλο έσωστρέφειας, προσκολλώμενη όλο και περισσότερο στα άνόπητα δόγματα τής χριστιανικής πίστης, όμως όσοι την

Ήταν άπολύτως άποκρυσταλλωμένος ό τρόπος με τον όποιο ό Χίτλερ έβλεπε τον Χριστιανισμό: Στα μάτια του, ή νέα έποχή τής Έπιστήμης και τής προόδου σκόρπιζε ήδη την πλάνη του Χριστιανισμού, όπως ακριβώς ή άνατολή του ήλιου σκορπίζει το σκοτάδι. Η Έκκλησία μοιραία θα έμπαινε σε ένα κύκλο έσωστρέφειας, προσκολλώμενη όλο και περισσότερο στα άνόπητα δόγματα τής χριστιανικής πίστης, όμως όσοι την άκολουθοΰσαν, όλο και περισσότερο, θα έμοιαζαν να ζούν σε ένα «παράλληλο σύμπαν», άρνούμενοι την ίδια την πραγματικότητα. Και αυτό δέν θα μπορούσε να κρατήσει επί μακρόν. Ό Χριστιανισμός ήταν λοιπόν καταδικασμένος να σβήσει και να χαθεί.

την άρχή. Θα μπορούσαμε έξίσου καλά να είχαμε παραμείνει με την Έκκλησία. Τούλάχιστον αυτή είχε παράδοση. Να σκεφθεί κανείς ότι μιá μέρα μπορεί να γίνω ένας Άγιος των SS! Μπορείτε να το φαντασθείτε αυτό; Θα σηκωνόμουν από τον τάφο μου...»⁹.

Πολύ περισσότερο, ήταν άπολύτως άποκρυσταλλωμένος ό τρόπος με τον όποιο ό Χίτλερ έβλεπε τον Χριστιανισμό: Στα μάτια του, ή νέα έποχή τής Έπιστή-

άκολουθοΰσαν, όλο και περισσότερο, θα έμοιαζαν να ζούν σε ένα «παράλληλο σύμπαν», άρνούμενοι την ίδια την πραγματικότητα. Και αυτό δέν θα μπορούσε να κρατήσει επί μακρόν. Ό Χριστιανισμός ήταν λοιπόν καταδικασμένος να σβήσει και να χαθεί. Ό Χίτλερ έλεγε τον Οκτώβριο του 1941:

«Ό Χριστιανισμός, φυσικά, έχει φθάσει στο άπόγειο του παραλογισμού από αυτή την άποψη. Και γι' αυτό μιá μέρα το οικοδόμημά του θα καταρρεύσει. Η Έπιστήμη έχει ήδη έμποτίσει την άνθρωπότητα. Κατά συνέπεια, όσο περισσότερο προσκολλάται ό Χριστιανισμός στα δόγματά του, τόσο πιό γρήγορα θα παρακμάζει»¹⁰.

9 Albert Speer, *Inside the Third Reich*, Avon, New York 1971, σελ. 94: "What nonsense! Here we have at last reached an age that has left all mysticism behind it, and now he wants to start that all over again. We might just as well have stayed with the church. At least it had tradition. To think that I may some day be turned into an SS saint! Can you imagine it? I would turn over in my grave".

10 H. R. Trevor-Roper (ed.), *Hitler's Table Talk 1941-1944*, μεσημέρι 14^{ης} Οκτωβρίου 1941, σελ.

Αξίζει να προσέξουμε αυτό που λέει ἐδῶ ὁ Χίτλερ, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἔχει ἀπλῶς στοιχεῖα ἀνορθολογικά που δὲν μποροῦν νὰ σταθοῦν στὴν ἐποχὴ τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς προόδου, ἀλλὰ βρῖσκεται «στὸ ἀπόγειο τοῦ παραλογι-

Ἡ ἀπόλυτη πεποιθὴση τοῦ Χίτλερ ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι παρὰ ἓνα συνονθύλευμα μυθευμάτων, καὶ τίποτε πέραν τούτου, ἔριχνε αὐτομάτως κάθε γέφυρα ἐπικοινωνίας μὲ τὴν Ἐκκλησία, ἀκόμα καὶ ἂν αὐτὴ ἢ γέφυρα δὲν ἐπρό-

Ἡ ἀπόλυτη πεποιθὴση τοῦ Χίτλερ ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι παρὰ ἓνα συνονθύλευμα μυθευμάτων, καὶ τίποτε πέραν τούτου, ἔριχνε αὐτομάτως κάθε γέφυρα ἐπικοινωνίας μὲ τὴν Ἐκκλησία, ἀκόμα καὶ ἂν αὐτὴ ἢ γέφυρα δὲν ἐπρόκειτο νὰ ὑψωθεῖ παρὰ «γιὰ τὰ μάτια τοῦ κόσμου». Ἐν ὀλίγοις, δὲν ἦταν νοητὸ γιὰ τὸν Χίτλερ νὰ θεμελιώσῃ τὸν νέο κόσμον, ποὺ φαντασιωνόταν ὅτι ἔκτιζε, πάνω σὲ ψεύδη καὶ μυθεύματα ποὺ ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ κατέρρεαν μὲ τὴν πρόοδο τῆς Ἐπιστήμης.

σμοῦ». Σὲ μιὰ ἄλλη μάλιστα περίστασι, τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1941, ὁ Χίτλερ ξεσπάει ἐνάντια στὸν «παραλογισμὸ» τῆς πίστεως στὴ μετουσίωσι, δηλαδὴ στὴ μετατροπὴ κατὰ τὸ μυστήριον τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου σὲ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ:

«Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι μιὰ ἐφεύρεσι ἀρρωστων ἐγκεφάλων: Κανένας δὲν θὰ μπορούσε νὰ φαντασθεῖ τίποτα πιὸ ἀνόητο, οὔτε πιὸ ἄσεμνο τρόπο νὰ μετατρέψῃ τὴν ἰδέα τῆς Θεότητος σὲ κοροϊδία. Ἐνας νέγρος μὲ τὰ ταμποῦ του εἶναι συντριπτικὰ ἀνώτερος ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ποὺ πιστεύει στὰ σοβαρὰ στὴ μετουσίωσι»¹¹.

60: "Christianity, of course, has reached the peak of absurdity in this respect. And that's why one day its structure will collapse. Science has already impregnated humanity. Consequently, the more Christianity clings to its dogmas, the quicker it will decline".

11 ὁ.π., μεσημέρι 13^{ης} Δεκεμβρίου 1941, σελ. 142: "But Christianity is an invention of sick brains: one could imagine nothing more senseless, nor any more indecent way of turning the idea of the

κειτο νὰ ὑψωθεῖ παρὰ «γιὰ τὰ μάτια τοῦ κόσμου». Ἐν ὀλίγοις, δὲν ἦταν νοητὸ γιὰ τὸν Χίτλερ νὰ θεμελιώσῃ τὸν νέο κόσμον, ποὺ φαντασιωνόταν ὅτι ἔκτιζε, πάνω σὲ ψεύδη καὶ μυθεύματα ποὺ ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ κατέρρεαν μὲ τὴν πρόοδο τῆς Ἐπιστήμης. Ὅταν τέθηκε τὸ ἐρώτημα γιατί δὲν ἐπεδίωκε νὰ τὰ βρεῖ μὲ τὴν Ἐκκλησία, ἂν αὐτὸ ἐπρόκειτο νὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ κάποια –ἔστω βραχυπρόθεσμα– ὀφέλη, ἢ ἀπάντησίν του ἦταν ξεκάθαρη, ἀπολύτως συνεπὴς μὲ τὶς πεποιθήσεις του καὶ τὴ βαθιὰ περιφρόνησίν του γιὰ τὸν Χριστιανισμὸ:

«Προσπαθώντας νὰ δοῦμε τὰ πράγματα μὲ μιὰ πιὸ μακροπρόθεσμη προοπτικὴ, εἶναι νοητὸ ὅτι θὰ μπορούσε νὰ στηρίξῃ κανεὶς ὅτιδήποτε ἀνθεκτικὸ στὸ ψέμμα; Ὅταν σκέπτομαι τὸ μέλλον τῶν ἀνθρώπων μας, πρέπει νὰ κοιτάξω πέρα ἀπὸ τὰ ἄμεσα πλεονεκτήματα, ἀκόμη καὶ

Godhead into a mockery. A negro with his tabus is crushingly superior to the human being who seriously believes in Transubstantiation".

ἂν αὐτὰ τὰ πλεονεκτήματα ἐπρόκειτο νὰ διαρκέσουν τριακόσια, πεντακόσια χρόνια ἢ καὶ περισσότερα. Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι κάθε συμφωνία μὲ τὴν Ἐκκλησία μπορεῖ νὰ προσφέρει μόνο ἓνα προσωρινὸ ὄφελος, γιατί ἀργὰ ἢ γρήγορα τὸ

Καὶ σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ ἴδιος ὁ Χίτλερ ὁμολογοῦσε ὅτι εἶχε ὠριμάσει μὲ τὰ χρόνια. Ἔλεγε τὴ νύκτα τῆς 20^{ης} πρὸς τὴν 21^η Φεβρουαρίου τοῦ 1942:

«Ἀπὸ τὰ δεκατέσσερά μου νιώθω ἀπελευθερωμένος ἀπὸ τὴ δεισιδαιμονία

Ἐνῶ μέσα στὸν ζῆλο τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας τὸ ἀντιχριστιανικό του μένος ἔκανε τὸν Χίτλερ νὰ θέλει νὰ πάρει μιὰ βόμβα καὶ νὰ τινάξει τὰ πάντα στὸν ἀέρα, τώρα εἶχε πλέον πεισθεῖ ὅτι δὲν ἄξιζε νὰ ἀναλωθεῖ σὲ ἓνα πόλεμο κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὴ στιγμή πού αὐτός... ἔσβηνε ἀπὸ μόνος του – ἔτσι, τούλάχιστον, ἤθελε νὰ πιστεύει ὁ Χίτλερ. Τὴν ἴδια στιγμή πού τὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸ κίνημα ἔσφυζε ἀπὸ τὸν δυναμισμό τῆς νεότητος, ὁ Χριστιανισμὸς μαράζωνε ἀπὸ τὰ γηρατεία, καὶ τὸ τέλος του πλησίαζε. Στὰ μάτια τοῦ Χίτλερ, τὴν ἐποχὴ τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς προόδου πού εἶχε ἀνατεῖλει, ὁ Χριστιανισμὸς ἔπνεε ἤδη τὰ λoίσθια.

ἐπιστημονικὸ πνεῦμα θὰ ἀποκαλύψει τὸν ἐπιβλαβῆ χαρακτῆρα ἑνὸς τέτοιου συμβιβασμοῦ. Ἔτσι, τὸ κράτος θὰ ἔχει βασίσει τὴν ὑπαρξή του σὲ ἓνα θεμέλιο πού κάποτε θὰ καταρρεύσει»¹².

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ ἴδια ἀκριβῶς βαθιὰ περιφρόνηση τοῦ Χίτλερ γιὰ τὸν Χριστιανισμὸ τὸν ἔπειθε ὅτι δὲν συνέτρεχε λόγος νὰ ἔλθει σὲ εὐθεία σύγκρουση μαζί του.

ποῦ συνήθιζαν νὰ διδάσκουν οἱ ἱερεῖς. Ἐκτὸς ἀπὸ μερικὸς τοῦ Κατηχητικοῦ, μπορῶ νὰ πῶ ὅτι κανένας ἀπὸ τοὺς συνομηλικούς μου δὲν συνέχισε νὰ πιστεύει στὸ θαῦμα τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἡ μόνη διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ τότε καὶ στὸ τώρα εἶναι ὅτι ἐκεῖνες τὶς μέρες ἤμουν πεπεισμένος ὅτι πρέπει κανεὶς νὰ τινάξει στὸν ἀέρα ὅλο τὸ σόου μὲ δυναμίτη»¹³.

Ἡ πάροδος τῶν χρόνων τὸν εἶχε ὁμως ὀδηγήσει σὲ πῶ ὠρμες σκέψεις. Ἐνῶ μέσα στὸν ζῆλο τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας τὸ ἀντιχριστιανικό του μένος ἔκανε τὸν Χίτ-

12 ὁ.π., μεσμέρι 14^{ης} Ὀκτωβρίου 1941, σελ. 58-59: "Trying to take a long view of things, is it conceivable that one could find anything durable on falsehood? When I think of our people's future, I must look further than immediate advantages, even if these advantages were to last three hundred, five hundred years or more. I'm convinced that any pact with the Church can offer only a provisional benefit, for sooner or later the scientific spirit will disclose the harmful character of such a compromise. Thus the State will have based its existence on a foundation that one day will collapse".

13 ὁ.π., νύκτα 20^{ης}-21^η Φεβρουαρίου 1942, σελ. 325: "Since my fourteenth year I have felt liberated from the superstition that the priests used to teach. Apart from a few Holy Joes, I can say that none of my comrades went on believing in the miracle of the eucharist. The only difference between then and now is that in those days I was convinced one must blow up the whole show with dynamite".

λερ να θέλει να πάρει μια βόμβα και να τινάξει τὰ πάντα στὸν ἀέρα, τώρα εἶχε πλέον πεισθεῖ ὅτι δὲν ἄξιζε νὰ ἀναλωθεῖ σὲ ἓνα πόλεμο κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὴ στιγμή πού αὐτός... ἔσβηνε ἀπὸ μόνος του – ἔτσι, τουλάχιστον, ἤθελε νὰ πιστεύει ὁ Χίτλερ. Τὴν ἴδια στιγμή πού τὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸ κίνημα ἔσφυζε ἀπὸ τὸν δυναμισμὸ τῆς νεότητος, ὁ Χριστιανισμὸς μαράζωνε ἀπὸ τὰ γηρατεία, καὶ τὸ τέλος

δοθεῖ εὐρέως, ὅταν ἡ πλειοψηφία τῶν ἀνθρώπων γνωρίζει ὅτι τὰ ἀστέρια δὲν εἶναι πηγὲς φωτὸς ἀλλὰ κόσμοι, ἴσως κατοικημένοι κόσμοι σὰν τὸν δικό μας, τότε ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία θὰ καταδικασθεῖ γιὰ παραλογισμό»¹⁴.

Καὶ παρακάτω, στὸν ἴδιο ἐξαντλητικὸ του μονόλογο, ὁ Χίτλερ ἐπανερχόταν μὲ ἀκόμη μεγαλύτερη βεβαιότητα:

«Ὁ μόνος τρόπος νὰ ἀπαλλαγοῦμε

Τὸ μόνο γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν ἀμφέβαλλε ὁ Χίτλερ εἶναι ὅτι πλησίαζε ἡ ὥρα τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὴν «ἀρρώστια τοῦ Χριστιανισμοῦ». Χαιρέκακα μάλιστα ἐξέφραζε τὴ λύπη του, πού δὲν θὰ μπορούσε, σὰν ἄλλος Μωυσῆς, νὰ δεῖ ἀπὸ μακριὰ τὴ Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας (ἔτσι φάνταζε στὰ μάτια του ἓνας κόσμος ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό).

του πλησίαζε. Στὰ μάτια τοῦ Χίτλερ, τὴν ἐποχὴ τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς προόδου πού εἶχε ἀνατελεῖ, ὁ Χριστιανισμὸς ἔπνεε ἤδη τὰ λείψθια. Μὴ ἀφιστάμενος λοιπόν, οὔτε κατ' ἐλάχιστον, ἀπὸ τὸ ἀντιχριστιανικὸ μένος τῆς ἐφηβικῆς του ἡλικίας, εἶχε ἀναθεωρήσει τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴν τακτικὴ πού ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσει ἐναντίον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἔλεγε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1941:

«Δὲν εἶναι λοιπόν τῆς ὥρας νὰ ριχθοῦμε τώρα σὲ ἓναν πόλεμο μὲ τὶς Ἐκκλησίες. Τὸ καλύτερο εἶναι νὰ ἀφήσουμε τὸν Χριστιανισμὸ νὰ πεθάνει μὲ φυσικὸ θάνατο. Ἐνας ἀργὸς θάνατος ἔχει κάτι τὸ παρήγορο. Ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστιανισμοῦ ξεφτίζει μπροστὰ στὴν πρόοδο τῆς Ἐπιστήμης. Ἡ θρησκεία θὰ πρέπει νὰ κάνει ὅλο καὶ περισσότερες παραχωρήσεις. Σταδιακὰ οἱ μῦθοι καταρρέουν. Ὅ,τι μένει εἶναι νὰ ἀποδείξουμε ὅτι στὴ φύση δὲν ὑπάρχουν σύνορα ἀνάμεσα στὸ ὀργανικὸ καὶ τὸ ἀνόργανο. Ὅταν ἡ κατανόηση τοῦ σύμπαντος δια-

ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸ εἶναι νὰ τὸν ἀφήσουμε νὰ πεθάνει σιγὰ σιγὰ. Ἐνα κίνημα σὰν τὸ δικό μας δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέψει στὸν ἑαυτό του νὰ παρασυρθεῖ σὲ μεταφυσικὲς παρεκκλίσεις. Πρέπει νὰ ἐμμείνει στὸ πνεῦμα τῆς ἀκριβοῦς Ἐπιστήμης»¹⁵.

14 ὁ.π., μεσημέρι 14^{ης} Ὀκτωβρίου 1941, σελ. 59-60: "So it's not opportune to hurl ourselves now into a struggle with the Churches. The best thing is to let Christianity die a natural death. A slow death has something comforting about it. The dogma of Christianity gets worn away before the advances of Science. Religion will have to make more and more concessions. Gradually the myths crumble. All that's left is to prove that in nature there is no frontier between the organic and the inorganic. When understanding of the universe has become widespread, when the majority of men know that the stars are not sources of light but worlds, perhaps inhabited worlds like ours, then the Christian doctrine will be convicted of absurdity".

15 ὁ.π., μεσημέρι 14^{ης} Ὀκτωβρίου 1941, σελ. 61: "The only way of getting rid of Christianity is to allow it to die little by little. A movement like

Τὸ μόνο γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν ἀμφέβαλλε ὁ Χίτλερ εἶναι ὅτι πλησίαζε ἡ ὥρα τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὴν «ἀρρώστια τοῦ Χριστιανισμοῦ». Χαίρεκα μάλιστα ἐξέφραζε τὴ λύπη του, ποὺ δὲν θὰ μπορούσε, σὰν ἄλλος Μωυσῆς, νὰ δεῖ ἀπὸ μακριὰ τὴ

ἐντελῶς κορυφαία στελέχη τοῦ Ἐθνικοσοσιαλισμοῦ νὰ ἀντιπροσωπεύουν καὶ νὰ ἐκφράζουν ἀνοικτὰ καὶ ἀπροκάλυπτα ὄχι ἀπλῶς μὴ ἀντιχριστιανικὴ τοποθέτηση, ἀλλὰ καὶ ἓνα ἀντιχριστιανικὸ μένος. Ἐδῶ πῶς εἶδαμε τὸν ἴδιο τὸν Χίτλερ νὰ ἐνσαρ-

Στὰ μάτια τοῦ Χίτλερ, ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἦταν ἀπλῶς μὴ παρωχημένη διδασκαλία, ποὺ δὲν μπορούσε πλέον νὰ σταθεῖ στὴν ἐποχὴ τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς προόδου. Ὁ Χριστιανισμὸς ἀντιπροσώπευε κατὰ τὸν Χίτλερ μὴ νοσηρότητα, μὴ ἐκφυλιστικὴ δύναμη, ποὺ ἔστρεφε τὸν ἄνθρωπο ἐνάντια στὴν ἴδια τὴ φύση. Μὲ δυὸ λόγια, δὲν ἦταν ἀπλῶς ἓνα παραμῦθι ποὺ δὲν μπορούσε νὰ σταθεῖ πλέον· ἦταν δηλητήριο.

Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας (ἔτσι φάνταζε στὰ μάτια του ἓνας κόσμος ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό). Ἔλεγε τὸ μεσημέρι τῆς 27^{ης} Φεβρουαρίου τοῦ 1942:

«*Ἡ ἐποχὴ μας θὰ δεῖ σίγουρα τὸ τέλος τῆς ἀρρώστιας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Θὰ κρατήσει ἄλλα ἑκατὸ χρόνια, διακόσια χρόνια ἴσως. Λυπᾶμαι ποὺ δὲν θὰ μπορούσα, ὅπως ὁ Προφήτης, ὁποῖος ἦταν αὐτός, νὰ δῶ τὴ Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας ἀπὸ μακριά*»¹⁶.

Ἐπισκοπώντας τὰ ὅσα εἶδαμε μέχρι αὐτὸ τὸ σημεῖο, εἶναι χρήσιμο νὰ ἀναλογισθοῦμε τὸν δρόμο ποὺ ἔχουμε διανύσει μέχρι αὐτὸ τὸ σημεῖο: Στὸ προηγούμενο, πρῶτο μέρος τῆς μελέτης μας, εἶδαμε τὰ

κῶνει ἀκριβῶς τὴν Ἄρνηση ἐν ὀνόματι τῆς Ἐπιστήμης (καλύτερα, τὴν προσπάθεια τεθεῖ ἢ Ἐπιστήμη στὴν ὑπηρεσία τῆς Ἄρνησης), τὴν ὁποία ἤλθε νὰ καταγγεῖλει ἡ Διακήρυξις. Καὶ ὑπάρχει καὶ συνέχεια...

Ἡ νοσηρότητα καὶ ἡ ἐκφυλιστικὴ δύναμη τοῦ Χριστιανισμοῦ

Στὰ μάτια τοῦ Χίτλερ, ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἦταν ἀπλῶς μὴ παρωχημένη διδασκαλία, ποὺ δὲν μπορούσε πλέον νὰ σταθεῖ στὴν ἐποχὴ τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς προόδου. Ὁ Χριστιανισμὸς ἀντιπροσώπευε κατὰ τὸν Χίτλερ μὴ νοσηρότητα, μὴ ἐκφυλιστικὴ δύναμη, ποὺ ἔστρεφε τὸν ἄνθρωπο ἐνάντια στὴν ἴδια τὴ φύση. Μὲ δυὸ λόγια, δὲν ἦταν ἀπλῶς ἓνα παραμῦθι ποὺ δὲν μπορούσε νὰ σταθεῖ πλέον· ἦταν δηλητήριο.

Ὁ Alan Bullock, ὁ συγγραφέας τῆς πιὸ ἐπιδραστικῆς βιογραφίας τοῦ Χίτλερ, γράφει ἀπερίφραστα ὅτι ὁ Χίτλερ ἔδειχνε τὴν πιὸ μεγάλη ἐχθρότητα γιὰ τὴ διδασκαλία τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ προσθέτει:

ours mustn't let itself be drawn into metaphysical digressions. It must stick to the spirit of exact Science".

16 ὁ.π., μεσημέρι 27^{ης} Φεβρουαρίου 1942, σελ. 343: "Our epoch will certainly see the end of the disease of Christianity. It will last another hundred years, two hundred years perhaps. My regret will have been that I couldn't, like whoever the prophet was, behold the promised land from afar".

«Στὰ μάτια τοῦ Χίτλερ, ὁ Χριστιανισμὸς ἦταν μιὰ θρησκεία κατάλληλη μόνο γιὰ σκλάβους. Αποστρεφόμενος ιδιαίτερα τὴν ἠθική του»¹⁷.

Πραγματικά, στὰ μάτια τοῦ Χίτλερ, ὁ Χριστιανισμὸς κηρύσσει τὸν πόλεμο σὲ ὅ,τι εὐγενὲς καὶ ὑψηλὸ ὑπάρχει μέσα στὸν ἄνθρωπο: τὴ φυσική του αἰσιοδοξία, τὴ δύναμη, τὴν ἀγωνιστικότητα. Θυμίζουμε ἐδῶ τὰ ὅσα σημειώνει ὁ διαβόητος ὑπουργὸς Προπαγάνδας τῆς ναζιστικῆς Γερμανίας καὶ ἐκ τῶν στενότερων συνεργατῶν τοῦ Χίτλερ Goebbels στὸ ἡμερολόγιό του στὶς 8 Ἀπριλίου 1941: «Ὁ Χίτλερ μισεῖ τὸν Χριστιανισμό, γιατί αὐτὸς ἔχει σακατέψει ὅ,τι εὐγενὲς ὑπάρχει στὴν ἀνθρωπότητα»¹⁸. Καὶ μάλιστα, κατὰ τὸν Χίτλερ ὁ Χριστιανισμὸς δὲν περιορίζεται νὰ κηρύσσει τὸν πόλεμο σὲ ὅ,τι τὸ εὐγενὲς ὑπάρχει μέσα στὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ καλλιεργεῖ συστηματικά ὅ,τι βρίσκεται στὸν ἀντίποδα: Κατατρομοκρατεῖ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κάνει ἀπαισιόδοξο καὶ ἥττοπαθῆ, ἐνδεδυμένο τὸν μανδύα τῆς ταπεινώσεως. Ὅλα αὐτὰ εἶναι πρωτίστως ἀντίθετα στὴ φύση, στὸν βαθμὸ πού στὴ φύση ἐπικρατεῖ ἡ φυσικὴ ἐπιλογὴ καὶ ἡ ἐξέλιξη, κυριαρχεῖ καὶ ἐπιβιώνει τὸ ἰσχυρὸ καὶ λειτουργικὸ, ἐνῶ τὸ ἀδύναμο καὶ μὴ λειτουργικὸ ὑποτάσσεται καὶ ἐξαφανίζεται.

Οἱ ἀπόψεις αὐτὲς τοῦ Χίτλερ ἦταν ἀπολύτως ἀποκρυσταλλωμένες στὴ σκέψη του, καὶ μάλιστα διατυπώνονταν μὲ τὸν πιὸ ὠμὸ καὶ ἀπερίφραστο τρόπο. Τὸ μεσημέρι τῆς 10^{ης} Ὀκτωβρίου 1941 ὁ Χίτλερ ἔλεγε:

«Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι μιὰ ἐπανάσταση ἐναντίον τοῦ φυσικοῦ νόμου, μιὰ

ἐξέγερση ἐναντίον τῆς φύσης. Στὴ λογικὴ του προέκταση, ὁ Χριστιανισμὸς θὰ σίμαινε τὴ συστηματικὴ καλλιέργεια τῆς ἀνθρώπινης ἀποτυχίας»¹⁹.

Μιὰ πρώτης τάξεως λαβὴ νὰ ξεσπάσει κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ βρίσκει ὁ Χίτλερ στὶς θεαματικὲς ἐπιτυχίες τῶν Ἰαπώνων στὸ μέτωπο τοῦ Εἰρηνικοῦ. Τὸ ἀποκορύφωμα τοῦ ξεσπάσματός του ἔρχεται στὸ δείπνο τῆς 8^{ης} Ἀπριλίου 1942. Μὲ μιὰ χονδροειδῆ εἰρωνεία, ὁ Χίτλερ ἀναρωτιέται γιατί ὁ Θεὸς κωφεύει στὶς προσευχὲς τῶν χριστιανῶν Ἀγγλῶν καὶ Ἀμερικανῶν καὶ χαρίζει ἀφειδῶς τὶς νίκες στοὺς παγανιστὲς Ἰάπωνες. Ὅπως σπεύδει νὰ ἀπαντήσῃ ὁ ἴδιος, εἶναι ἀπολύτως φυσικὸ νὰ συμβαίνει ἔτσι, διότι ἡ ἰαπωνικὴ θρησκεία εἶναι μιὰ λατρεία τοῦ ἥρωισμοῦ, τῆς αἰσιοδοξίας καὶ τῆς χαρᾶς τῆς ζωῆς, ἐνῶ ὁ Χριστιανισμὸς μαθαίνει τοὺς πιστοὺς νὰ περιφρονοῦν τὶς χαρὲς τῆς ζωῆς καὶ νὰ λατρεύουν τοὺς ἁγίους τους, πού ἀντιπροσωπεύουν μιὰ διαστροφή τῆς ζωῆς. Ὁ Χίτλερ φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ καταλογίζει στὸν Χριστιανισμὸ μιὰ ἀπίστευτη νοσηρότητα. Καὶ βεβαίως δὲν παραλείπει νὰ ξεσπάσει γιὰ τὴν κατατρομοκράτηση τῶν πιστῶν μέσῳ τοῦ φόβητρου τῆς κόλασης, πού τοὺς κάνει ἀπαισιόδοξους, ἥττοπαθεῖς καὶ παραιτημένους, γιὰ νὰ κλείσει μὲ ἓνα κρεσέντο εἰρωνείας ἐναντίον τῶν χριστιανικῶν Παράδεισο, πού προορίζεται γιὰ τοὺς ἀποτυχημένους τῆς ζωῆς. Εἶναι πραγματικὰ ἐνδιαφέρον, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ἀποκαλυπτικὸ, νὰ παρακολουθήσουμε αὐτὸ τὸ ξέσπασμα τοῦ Χίτλερ, πού ἀποτελεῖ ἓνα ἀντιπροσωπευτικότερο δείγμα τοῦ παραληρηματικοῦ χαρακτῆρα πού

17 Alan Bullock, *Hitler. A Study in Tyranny*, Harper & Row, New York 1964 (ed. pr. Odhams Press, London 1952), σελ. 389.

18 *The Goebbels Diaries 1939-41*, transl. Fred Taylor, Hamish Hamilton Ltd, London 1982, σελ. 304-305.

19 H. R. Trevor-Roper (ed.), *Hitler's Table Talk 1941-1944*, μεσημέρι 10^{ης} Ὀκτωβρίου 1941, σελ. 51: "Christianity is a rebellion against natural law, a protest against nature. Taken to its logical extreme, Christianity would mean the systematic cultivation of the human failure".

εἶχαν οἱ μονόλογοί του, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀντιχριστιανικοῦ μένουσ του:

«Εἶναι πολὺ περίεργο ὅτι πιστοὶ Χριστιανοὶ σὰν τοὺς Βρετανούς καὶ τοὺς Ἀμερικανούς ἔπρεπε, παρὰ τὶς συνεχεῖς καὶ ἐνθερμες προσευχὲς τους, νὰ τρῶνε

έναν ἄνθρωπο ποὺ κατορθώνει κάποια στιγμή νὰ στέκεται στὸ ἕνα πόδι γιὰ χρόνια ἢ ἕναν ἄνθρωπο ποὺ προτιμᾷ νὰ ξαπλώνει σὲ ἕνα στρώμα ἀπὸ ἀγκάθια παρὰ νὰ ἀνταποκρίνεται στὰ χαμόγελα κοριτσιῶν ποὺ τὸν προσκαλοῦν. Ὑπάρ-

Μὲ μιὰ χονδροειδῆ εἰρωνεία, ὁ Χίτλερ ἀναρωτιέται γιατί ὁ Θεὸς κωφεύει στὶς προσευχὲς τῶν χριστιανῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀμερικανῶν καὶ χαρίζει ἀφειδῶς τὶς νῆκες στοὺς παγανιστὲς Ἰάπωνες. Ὅπως σπεύδει νὰ ἀπαντήσῃ ὁ ἴδιος, εἶναι ἀπολύτως φυσικὸ νὰ συμβαίνει ἔτσι, διότι ἡ ἰαπωνικὴ θρησκεία εἶναι μιὰ λατρεία τοῦ ἥρωισμοῦ, τῆς αἰσιοδοξίας καὶ τῆς χαρᾶς τῆς ζωῆς, ἐνῶ ὁ Χριστιανισμὸς μαθαίνει τοὺς πιστοὺς νὰ περιφρονοῦν τὶς χαρὲς τῆς ζωῆς καὶ νὰ λατρεύουν τοὺς ἀγίους τους, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν μιὰ διαστροφή τῆς ζωῆς. Ὁ Χίτλερ φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ καταλογίζει στὸν Χριστιανισμὸ μιὰ ἀπίστευτη νοσηρότητα. Καὶ βεβαίως δὲν παραλείπει νὰ ξεσπάσει γιὰ τὴν κατατρομοκράτηση τῶν πιστῶν μέσω τοῦ φόβητρου τῆς κόλασης, ποὺ τοὺς κάνει ἀπαισιόδοξους, ἥττοπαθεῖς καὶ παραιτημένους, γιὰ νὰ κλείσει μὲ ἕνα κρεσέντο εἰρωνείας ἐναντία στὸν χριστιανικὸ Παράδεισο, ποὺ προορίζεται γιὰ τοὺς ἀποτυχημένους τῆς ζωῆς

τόσο ξύλο ἀπὸ τοὺς παγανιστὲς Ἰάπωνες! Μᾶλλον μοιάζει σὰν ὁ πραγματικὸς Θεὸς νὰ μὴν προσέχει τὶς προσευχὲς ποὺ ἀναπέμπουν μέρα καὶ νύκτα οἱ Βρετανοὶ καὶ οἱ Ἀμερικανοί, ἀλλὰ νὰ ἐπιφυλάσσει τὸ ἔλεός του γιὰ τοὺς ἥρωες τῆς Ἰαπωνίας. Δὲν ἀποτελεῖ ἔκπληξη τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι ἔτσι, γιατί ἡ θρησκεία τῶν Ἰαπῶνων εἶναι πάνω ἀπ' ὅλα μιὰ λατρεία τοῦ ἥρωισμοῦ, καὶ οἱ ἥρωες τῆς εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ δὲν διστάζουν νὰ θυσιάσουν τὴ ζωὴ τους γιὰ τὴ δόξα καὶ τὴν ἀσφάλεια τῆς χώρας τους. Οἱ Χριστιανοί, ἀπὸ τὴν ἄλλη, προτιμοῦν νὰ τιμᾶνε τοὺς Ἁγίους, μὲ ἄλλα λόγια,

χει κάτι πολὺ νοσηρὸ στὸν Χριστιανισμὸ. Μιὰ ἄλλη ἰδιαιτερότητα τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὅπως αὐτὴ διδάσκεται ἀπὸ τὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία, εἶναι ὅτι εἶναι ἕνα σχολεῖο ἀπαισιοδοξίας μᾶλλον παρὰ αἰσιοδοξίας. Ἡ ἰαπωνικὴ θρησκεία, ἀντίθετα, ξεσηκώνει τοὺς ἀνθρώπους σὲ ἐνθουσιασμὸ μὲ τὴν ὑπόσχεση ποὺ δίνει γιὰ τὶς ἀνταμοιβὲς στὴν αἰωνιότητα, ἐνῶ ὁ δυστυχημένος χριστιανὸς δὲν ἔχει ἄλλη προοπτικὴ μπροστὰ του ἀπὸ τὰ βασανιστήρια τῆς Κόλασης. Μιὰ τέτοια ἀπαισιοδοξία ἔχει ἕνα ἐντονο ἀποτέλεσμα. Ἀκόμη καὶ ἕνα παιδί τριῶν ἐτῶν μπορεῖ νὰ ἀναγκασθεῖ νὰ ἀποκτήσῃ ἕναν περιδεῆ νοῦ

πὸν θὰ μείνει μαζί του γιὰ ὀλόκληρη τὴ ζωὴ του. Ξέρουμε ὅλοι πολλοὺς ἐνήλικες πὸν φοβούνται τὸ σκοτάδι, ἐπειδὴ τοὺς εἶχαν πεῖ στὴν παιδική τους ἡλικία ὅτι ἕνας μπαμπούλας, ἕνας ληστής ἢ κάτι παρόμοιο κρυβόταν στὶς σκιές. Δὲν εἶναι λιγώτερο δύσκολο νὰ ἐξαλειφθοῦν αὐτὲς οἱ παιδιάστικες ἀναστολές ἀπὸ τὸ νὰ ἀπελευθερωθεῖ ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ ἀπὸ αὐτὸν τὸν τρόμο πὸν τὴ στοιχειώνει γιὰ τὴν Κόλαση, πὸν ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία τῆς ἐντυπώνει μὲ τέτοια δύναμη στὰ πιὸ τρυφερά της χρόνια. Ἕνας ἄνθρωπος μὲ μιὰ ἐλάχιστη εὐφυΐα πὸν κάνει τὸν κόπο νὰ προβληματισθεῖ πάνω σὲ αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα δὲν ἔχει καμμία δυσκολία νὰ συνειδητοποιήσει πόσο ἀνόπτες εἶναι αὐτὲς οἱ διδασκαλίες τῆς Ἐκκλησίας. Διότι πῶς, πρέπει νὰ ἀναρωτηθεῖ, μπορεῖ ἕνας ἄνθρωπος νὰ σουβλισθεῖ, νὰ ψηθεῖ καὶ νὰ βασανισθεῖ μὲ ἑκατὸ ἄλλους τρόπους, ὅταν, ἀπὸ τὴ φύση τῶν πραγμάτων, τὸ σῶμά του δὲν συμμετέχει στὴν ἀνάσταση; Καὶ τί ἀνοησία εἶναι νὰ ἐπιδιώκεις ἕναν Παράδεισο στὸν ὁποῖο, σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τῆς ἴδιας τῆς Ἐκκλησίας, μποροῦν νὰ μπόσν μόνο ὅσοι ἔχουν ἀποτύχει πλήρως στὴ ζωὴ στὴ γῆ! Δὲν θὰ εἶναι πολὺ διασκεδαστικό, σίγουρα, νὰ χρειασθεῖ νὰ συναντήσει κανεὶς ξανὰ ἐκεῖ ὅλους ἐκείνους τῶν ὁποίων ἡ βλακεία, παρὰ τὸ βιβλικὸ ρητὸ “μακάριοι οἱ ταπεινοὶ τῆ καρδίᾳ”, ἔχει ἤδη ἐξοργίσει κάποιον πέρα ἀπ’ ὅσο μπορεῖ νὰ ἀντέξει σὲ αὐτὴ τὴ γῆ! Φαντασθεῖτε, ἐπίσης, πόσο τρομερὰ ἐλκυστικὸς θὰ εἶναι γιὰ ἕναν ἄνδρα ἕνας Παράδεισος πὸν περιέχει μόνο γυναῖκες μὲ ἀδιάφορη ἐμφάνιση καὶ ξέθωρο πνεῦμα!»²⁰.

20 ὁ.π., δεῖπνο 8^{ος} Ἀπριλίου 1942, σελ. 418-419: “It is very curious that devout Christians like the British and the Americans should, despite their constant and fervent prayers, receive such a series of hidings from the pagan Japanese! It rather looks as if the real God takes no notice of

the prayers offered day and night by the British and the Americans, but reserves His mercies for the heroes of Japan. It is not surprising that this should be so, for the religion of the Japanese is above all a cult of heroism, and its heroes are those who do not hesitate to sacrifice their lives for the glory and safety of their country. The Christians, on the other hand, prefer to honour the Saints, that is to say, a man who succeeds in standing on one leg for years at a time, or one who prefers to lie on a bed of thorns rather than to respond to the smiles of inviting maidens. There is something very unhealthy about Christianity. Another peculiarity of the Christian faith, as it is taught by the Catholic Church, is that it is a school of pessimism rather than of optimism. The Japanese religion, on the contrary, rouses men to enthusiasm by the promise it holds of the rewards in the Hereafter, while the unfortunate Christian has no prospect before him but the torments of Hell. Such pessimism has a marked effect. Even a child of three can be made to acquire a terror of mind which will remain with him for the whole of his life. We all know many grown-up people who are nervous in the dark, simply because they had been told in their childhood that a bogey-man, a robber or the like lurked in the shadows. It is no less difficult to eradicate these childish inhibitions than it is to free the human soul of that haunting terror of Hell which the Catholic Church impresses on it with such vigour during its most tender years. A man possessed of a minimum of intelligence who takes the trouble to ponder over these questions has no difficulty in realising how nonsensical these doctrines of the Church are. For how, he must ask himself, can a man possibly be put on a spit, be roasted and tortured in a hundred other ways when, in the nature of things, his body has no part in the resurrection? And what nonsense it is to aspire to a Heaven to which, according to the Church's own teaching, only those have entry who have made a complete failure of life on earth! It won't be much fun, surely, to have to meet again there all those whose stupidity, in spite of the biblical tag 'blessed are the humble of heart', has already infuriated one beyond endurance on this earth! Imagine, too, how tremendously attractive a Heaven will be to a man, which contains only women of indifferent appearance and faded intellect!”.

Λίγες μόλις ημέρες πριν από αυτό το παραληρηματικό ξέσπασμα, το μεσημέρι της 4^{ης} Απριλίου 1942, ο Χίτλερ είχε βρει μία ακόμα ευκαιρία να αναφερθεί στις ιαπωνικές επιτυχίες στο μέτωπο του Ειρηνικού, τις οποίες απέδιδε, πολύ χαρακτηριστικά, «στο ότι σώθηκαν εγκαίρως από τις απόψεις του Χριστιανισμού»:

«Το γεγονός ότι οι Ιάπωνες διατήρησαν την πολιτική τους φιλοσοφία, που είναι ένας βασικός λόγος για τις επιτυχίες τους, οφείλεται στο ότι σώθηκαν εγκαίρως από τις απόψεις του Χριστιανισμού. Όπως και στο Ισλάμ, δεν υπάρχει κανένα είδος κατατρομοκράτησης στην ιαπωνική κρατική θρησκεία, αλλά, αντιθέτως, η υπόσχεση μιας ευτυχίας. Αυτό η κατατρομοκράτηση στη θρησκεία είναι προϊόν, για να το θέσω εν συντομία, μιας εβραϊκής διδασκαλίας, την οποία ο Χριστιανισμός έχει παγκοσμιοποιήσει και της οποίας το αποτέλεσμα είναι να σπέρνει προβλήματα και σύγχυση στο μυαλό των ανθρώπων. Είναι προφανές ότι, στον χώρο τωνπίστεων, οι διδασκαλίες κατατρομοκράτησης δεν έχουν άλλο σκοπό παρά να αποσπάσουν την προσοχή των ανθρώπων από τη φυσική τους αισιοδοξία και να κάνουν να αναπτυχθεί μέσα τους το ένστικτο της δειλίας. Σε ό,τι μας αφορά, καταφέραμε να εκδιώξουμε τους Εβραίους από ανάμεσά μας και να αποκλείσουμε τον Χριστιανισμό από την πολιτική μας ζωή»²¹.

21 ό.π., μεσημέρι 4^{ης} Απριλίου 1942, σελ. 393-394: *“The fact that the Japanese have retained their political philosophy, which is one of the essential reasons for their successes, is due to their having been saved in time from the views of Christianity. Just as in Islam, there is no kind of terrorism in the Japanese State religion, but, on the contrary, a promise of happiness. This terrorism in religion is the product, to put it briefly, of a Jewish dogma, which Christianity has universalised and whose effect is to sow trouble and confusion in men’s minds. It’s obvious that, in the realm of belief*

Πολλά είναι αυτά που αξίζει να προσέξουμε στα παραπάνω λόγια του Χίτλερ:

Πρώτον, τα τελευταία λόγια του, που μας αποκαλύπτουν ότι οι Ναζί δεν έμειναν άπλωσ σε μια αντιχριστιανική πάρωση, αλλά προώθησαν και μια συνεπή πολιτική δίωξης του Χριστιανισμού. Αυτό το εξαιρετικά ενδιαφέρον θέμα θα αποτελέσει το αντικείμενο προσεχούς μελέτης μας.

Δεύτερον, πάλι στα τελευταία αυτά λόγια του Χίτλερ, είναι φανερό η σύνδεση του Χριστιανισμού με τους Εβραίους, στην οποία θα επανέλθουμε παρακάτω – τώρα, το τί σήμαινε στα μάτια του Χίτλερ και των Ναζί η σύνδεση του Χριστιανισμού με τους Εβραίους, αυτό πιά δεν είναι δύσκολο να το κατανοήσουμε.

Τρίτον, προκαλεί αίσθηση και η αναφορά στο Ισλάμ, στο οποίο, στα μάτια του Χίτλερ, όπως ακριβώς και στην ιαπωνική κρατική θρησκεία, «δεν υπάρχει κανένα είδος κατατρομοκράτησης [...], αλλά, αντιθέτως, η υπόσχεση μιας ευτυχίας». Κατά τον Χίτλερ, η μεγάλη άτυχία του γερμανικού έθνους ήταν ότι βρέθηκε στα νύχια του Χριστιανισμού – διότι, όπως έλεγε ο Rosenberg, «πραγματικά, η υιοθέτηση του Χριστιανισμού αποδυναμώνει ένα λαό»²². Όποιαδήποτε σχεδόν άλλη θρησκεία, φρονεί ο Χίτλερ, θα ταίριαζε στους Γερμανούς περισσότερο. Έλεγε:

«Βλέπετε, ήταν άτυχία μας να έχουμε τη λάθος θρησκεία. Γιατί να μην είχαμε τη θρησκεία των Ιαπώνων, που θεωρούν τη θυσία για την πατρίδα ως το ύψιστο

terrorist teachings have no other object but to distract men from their natural optimism and to develop in them the instinct of cowardice. As far as we are concerned, we’ve succeeded in chasing the Jews from our midst and excluding Christianity from our political life”.

22 Robert Cecil, *The Myth of the Master Race*. Alfred Rosenberg and Nazi Ideology, Dodd Mead & Co. 1972, σελ. 92.

ἀγαθό; Ἡ μωαμεθανικὴ θρησκεία θὰ μᾶς ταίριαζε ἐπίσης πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό. Γιατί ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ Χριστιανισμός, μὲ τὴν πραότητα καὶ τὴν πλαδαρότητά του;»²³

Ὅλα αὐτὰ βέβαια δὲν σημαίνουν ὅτι ὁ Χίτλερ εἶχε κάποια ιδιαίτερη «πρεμούρα»

Μιά... αἰρετικὴ θεώρηση τῆς ιστορίας

Τὸ ἀντιχριστιανικὸ μένος τοῦ Χίτλερ δὲν χρωμάτιζε μόνο τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὸς ἔβλεπε τὸν κόσμον γύρω του. Χρωμάτιζε ἐπίσης τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο «διάβαζε» τὴν ἱστορία.

Βεβαίως, παρενθετικὰ πρέπει νὰ

**Ὁ ἀρχαῖος κόσμος, στὰ μάτια τοῦ Χίτλερ,
ἦταν ἀγνόητος καὶ γαλίνιος, γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο
ὅτι... δὲν γνώριζε τὸν Χριστιανισμό.**

νὰ ἠγηθεῖ ἐνὸς παγκόσμιου πολέμου ἐνάντια στὸν Χριστιανισμό. Ἀλλά, πάλι, ἄς μὴ βιασθεῖ κανεὶς νὰ συμπεράνει ὅτι αὐτὸ σημαίνει κάτι σὲ σχέση μὲ τὴν ἀπέχθεια ποὺ ἔτρεφε γιὰ τὸν Χριστιανισμό. Τὸ μεσημέρι τῆς 13^{ης} Δεκεμβρίου 1941 ἔλεγε χαρακτηριστικὰ:

«Δὲν ἔχουμε κανένα λόγο νὰ εὐχόμεστε νὰ ἀπελευθερωθοῦν οἱ Ἴταλοι καὶ οἱ Ἴσπανοὶ ἀπὸ τὸ ναρκωτικὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἄς εἴμαστε ὁ μόνος λαὸς ποὺ ἔχει ἀνοσία στὴν ἀρρώστια.»²⁴

Ὅλα τὰ παραπάνω δείχνουν ἄνθρωπο ποὺ δὲν τρέφει ἀπλῶς ἀντιχριστιανικὲς ἀπόψεις, ἀλλά, κυριολεκτικὰ καὶ χωρὶς ὑπερβολή, ἀντιχριστιανικὸ μένος.

σημειώσουμε ὅτι ὁ Χίτλερ εἶχε τὴ μοναδικὴ ἱκανότητα νὰ ἀποκρύπτει τὸ ἀντιχριστιανικὸ τοῦ μένος, ὅποτε ἔκρινε ὅτι αὐτὸ τὸν συνέφερε. Μποροῦσε νὰ ρίχνει στάχτη στὰ μάτια καὶ νὰ κάνει ἀκόμα καὶ ἐπικριτὲς του νὰ μὴν ἀντιλαμβάνονται τὸν βαθύτατο ἀντιχριστιανισμό του. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μονάχου καὶ Καρδινάλιος Michael von Faulhaber, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε διστάσει νὰ ὑψώσει τὸ ἀνάστημά του ἐναντία σὲ πολλὰς ναζιστικὲς πρακτικὲς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, μετὰ ἀπὸ μιὰ τρίωρη συνάντηση μὲ τὸν Χίτλερ στὸ Berghof στίς βαναρικές Ἄλπεις ἔφυγε πεπεισμένος ὅτι ὁ Χίτλερ ἦταν... βαθιὰ θρησκευόμενος, καὶ μάλιστα ἔγραψε:

«Ὁ Καγκελάριος τοῦ Ράιχ ἀναμφίβολα ζεῖ μὲ πίστη στὸν Θεό. Ἀναγνωρίζει τὸν Χριστιανισμό ὡς τὸν οἰκοδόμο τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ.»²⁵

Ἄς δώσουμε ὅμως τὸν λόγο στὸν ἴδιο τὸν Χίτλερ, γιὰ νὰ δοῦμε πῶς καὶ σὲ ποῖο βαθμὸ αὐτὸς ἀναγνώριζε τὸν Χριστιανισμό ὡς... «οἰκοδόμο τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ». Βεβαίως, ὀφείλουμε νὰ προειδοποιήσουμε ὅτι, γιὰ νὰ καταλάβουμε τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Χίτλερ ἐρμηνεύει τὴν ἱστορία, πρέπει νὰ... ξεχάσουμε ὅσα ξέρουμε...

23 Albert Speer, *Inside the Third Reich*, Avon, New York 1971, σελ. 96: "You see, it's been our misfortune to have the wrong religion. Why didn't we have the religion of the Japanese, who regard sacrifice for the Fatherland as the highest good? The Mohammedan religion too would have been much more compatible to us than Christianity. Why did it have to be Christianity with its meekness and flabbiness?"

24 H. R. Trevor-Roper (ed.), *Hitler's Table Talk 1941-1944*, μεσημέρι 13^{ης} Δεκεμβρίου 1941, σελ. 145: "When all is said, we have no reason to wish that the Italians and Spaniards should free themselves from the drug of Christianity. Let's be the only people who are immunised against the disease".

25 Ian Kershaw, *Hitler. A Biography*, W.W. Norton & Co, London 2008, σελ. 373.

Λοιπόν, έχουμε και λέμε:

‘Ο αρχαῖος κόσμος, στὰ μάτια τοῦ Χίτλερ, ἦταν ἀγνός καὶ γαλήνιος, γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι... δὲν γνώριζε τὸν Χριστιανισμό. Ἔλεγε τὴ νύκτα τῆς 19^{ης} Ὀκτωβρίου 1941:

«Ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἦταν τόσο ἀγνός, ἀνάλαφρος καὶ γαλήνιος ἦταν ὅτι δὲν γνώριζε τίποτα γιὰ τὶς δύο μεγάλες μάστιγες: τὴν εὐλογία καὶ τὸν Χριστιανισμό. Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι

‘Ο Χριστιανισμὸς, κατὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Χίτλερ, ἦταν ὁ «Δούρειος Ἴππος» μέσῳ τοῦ ὁποῖου ὁ ἑβραϊσμός ἐπέτυχε νὰ ἀλώσει τὴ Ρώμη καὶ νὰ σωριάσει σὲ ἐρείπια τὴ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία:

«*Ενῶ ἡ ρωμαϊκὴ κοινωνία ἀποδείχθηκε ἐχθρική πρὸς τὴ νέα διδασκαλία, ὁ Χριστιανισμὸς στὴν καθαρὴ του κατάστασι ξεσπίκωσε τὸν λαὸ σὲ ἐξέγερση. Ἡ Ρώμη μπολσεβικοποιήθηκε, καὶ ὁ Μπολσεβικισμὸς ἔφερε ἀκριβῶς τὰ ἴδια*

Σωριάζοντας σὲ ἐρείπια τὴ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία καὶ ἐπιφέροντας τὸν θάνατο τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὁ Χριστιανισμὸς ὑπῆρξε κατὰ τὸν Χίτλερ «ἡ χειρότερη ἀπὸ τὶς ὀπισθοδρομίες πού μπορεῖ νὰ ἔχει ὑποστῆ ποτὲ ἡ ἀνθρωπότητα».

ἔνα πρωτότυπο τοῦ Μπολσεβικισμοῦ: ἡ κινητοποίηση ἀπὸ τὸν Ἑβραῖο τῶν μαζῶν τῶν σκλάβων μὲ σκοπὸ τὴν ὑπονόμευσι τῆς κοινωνίας»²⁶.

Ἡ σύνδεσι τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὸν Μπολσεβικισμό, καὶ τῶν δύο αὐτῶν μὲ τοὺς Ἑβραῖους, εἶναι ἓνα θέμα στὸ ὁποῖο ὁ Χίτλερ δὲν ἔχανε εὐκαιρία νὰ ἐπανερχεται. Γιὰ παράδειγμα, τὴ νύκτα τῆς 29^{ης} πρὸς τὴν 30^η Νοεμβρίου 1944, ὁ Χίτλερ ἔλεγε:

«*Ἡ θρησκεία πού κατασκευάσθηκε ἀπὸ τὸν Παῦλο τῆς Ταρσοῦ, ἡ ὁποία ἀργότερα ὀνομάσθηκε Χριστιανισμὸς, δὲν εἶναι παρὰ ὁ Κομμουνισμὸς τοῦ σήμερα*»²⁷.

ἀποτελέσματα στὴ Ρώμη, ὅπως ἀργότερα στὴ Ρωσία»²⁸.

Σωριάζοντας σὲ ἐρείπια τὴ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία καὶ ἐπιφέροντας τὸν θάνατο τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὁ Χριστιανισμὸς ὑπῆρξε κατὰ τὸν Χίτλερ «*ἡ χειρότερη ἀπὸ τὶς ὀπισθοδρομίες πού μπορεῖ νὰ ἔχει ὑποστῆ ποτὲ ἡ ἀνθρωπότητα*», ὅπως ὁ ἴδιος τὸ διετύπωνε κατὰ λέξι τὴ νύκτα τῆς 20^{ης} πρὸς τὴν 21^η Φεβρουαρίου 1942:

«*Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ χειρότερη ἀπὸ τὶς ὀπισθοδρομίες πού μπορεῖ νὰ ἔχει ὑποστῆ ποτὲ ἡ ἀνθρωπότητα, καὶ ὁ Ἑβραῖος εἶναι αὐτὸς πού, χάρι σὲ αὐτὴ τὴ διαβολικὴ ἐπιπόνησι, τὴν ἔριξε δεκαπέντε αἰῶνες πίσω. Τὸ μόνο πού θὰ ἦταν ἀκόμα χειρότερο θὰ ἦταν ἡ νίκη γιὰ τὸν Ἑβραῖο μέσῳ τοῦ μπολσεβικισμοῦ*»²⁹.

Communism of today”.

26 H. R. Trevor-Roper (ed.), *Hitler's Table Talk 1941-1944*, νύκτα 19^{ης} Ὀκτωβρίου 1941, σελ. 75-76: “*The reason why the ancient world was so pure, light and serene was that it knew nothing of the two great scourges: the pox and Christianity. Christianity is a prototype of Bolshevism: the mobilisation by the Jew of the masses of slaves with the object of undermining society*”.

27 ὁ.π., νύκτα 29^{ης}-30^η Νοεμβρίου 1944, σελ. 722: “*The religion fabricated by Paul of Tarsus, which was later called Christianity, is nothing but the*

28 ὁ.π., μεσημέρι 21^{ης} Ὀκτωβρίου 1941, σελ. 78: “*Whilst Roman society proved hostile to the new doctrine, Christianity in its pure State stirred the population to revolt. Rome was Bolshevised, and Bolshevism produced exactly the same results in Rome as later in Russia*”.

29 ὁ.π., νύκτα 20^{ης}-21^η Φεβρουαρίου 1942, σελ.

Σε ένα άλλο παραληρηματικό ξέσπασμα του Χίτλερ, τη νύκτα της 5^{ης} προς την 6^η Ιουλίου 1941, ο έρχομος του Χριστιανισμού αξιολογείται ως «τὸ πιὸ βαρὺ πλῆγμα ποὺ ἐπληξε ποτὲ τὴν ἀνθρωπότητα». Ἀλλὰ στὸ συγκεκριμένο παραληρηματικό ξέσπασμα ἀξίζει νὰ προσέξουμε καὶ μίᾶ ἀκόμα «αἰρετική» ἀνάγνωση τῆς ἱστορίας ἀπὸ τὸν Χίτλερ: ὅτι, ἂν ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶχε γκρεμίσει τὴ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, θὰ εἶχαν κυριαρχήσει σὲ αὐτὴν τὰ γερμανικὰ φύλα καὶ θὰ τὴν εἶχαν ὀδηγήσει στὴν παγκόσμια κυριαρχία. Ἄν αὐτὴ ἡ ἐξέλιξη ἀνατράπηκε, αὐτὸ ὀφείλεται στοὺς Ἑβραίους καὶ τὸ κατασκευασμὰ τους, τὸν Χριστιανισμό:

«Τὸ πιὸ βαρὺ πλῆγμα ποὺ ἐπληξε ποτὲ τὴν ἀνθρωπότητα ἦταν ὁ ἐρχομὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Μπολσεβικισμὸς εἶναι τὸ νόθο τέκνο τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καὶ τὰ δύο εἶναι ἐπινοήσεις τῶν Ἑβραίων. Τὸ ἐσκεμμένο ψέμμα στὸν χῶρο τῆς θρησκείας εἰσῆχθη στὸν κόσμον ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό. Ὁ Μπολσεβικισμὸς λέει ἕνα ψέμμα τῆς αὐτῆς φύσης, ὅταν ἰσχυρίζεται ὅτι φέρνει τὴν ἐλευθερία στοὺς ἀνθρώπους, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα γυρεύει μόνον νὰ τοὺς ὑποδουλώσει. Στὸν ἀρχαῖο κόσμον, οἱ σχέσεις μεταξὺ ἀνθρώπων καὶ θεῶν βασιζόνταν σὲ ἕναν ἐνστικτώδη σεβασμὸ. Ἦταν ἕνας κόσμος φωτισμένος ἀπὸ τὴν ἰδέα τῆς ἀνεκτικότητας. Ὁ Χριστιανισμὸς ἦταν ἡ πρώτη διδασκαλία στὸν κόσμον ποὺ ἐξόντωσε τοὺς ἀντιπάλους τῆς στὸ ὄνομα τῆς ἀγάπης. Τὸ βασικὸ του σημεῖο εἶναι ἡ μισαλλοδοξία. Χωρὶς τὸν Χριστιανισμό, δὲν θὰ εἶχαμε τὸ Ἰσλάμ. Ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία, ὑπὸ τὴ γερμανικὴ ἐπιρροή, θὰ εἶχε ἀναπτυχθεῖ

πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς παγκόσμιας κυριαρχίας, καὶ ἡ ἀνθρωπότητα δὲν θὰ εἶχε σβήσει δεκαπέντε αἰῶνες πολιτισμοῦ μὲ ἕνα μόνον κτύπημα»³⁰.

Ἐντελῶς ἀνάλογες εἶναι οἱ σκέψεις καὶ τὰ συμπεράσματα τοῦ Χίτλερ καὶ σὲ μιᾶ ἄλλη περίστασι, τὸ μεσημέρι τῆς 29^{ης} Ἰανουαρίου 1942:

«Ἀλλὰ ἂν δὲν εἶχε ἔλθει ὁ Χριστιανισμὸς, ποῖος ξέρει πῶς θὰ εἶχε ἐξελιχθεῖ ἡ ἱστορία τῆς Εὐρώπης; Ἡ Ρώμη θὰ εἶχε κατακτήσει ὀλόκληρη τὴν Εὐρώπη, καὶ ἡ ὁρμὴ τῶν Οὐννων θὰ εἶχε συντριβεῖ πάνω στὶς λεγεῶνες. Ὁ Χριστιανισμὸς ἦταν αὐτὸς ποὺ προκάλεσε τὴν πτώση τῆς Ρώμης – ὄχι οἱ Γερμανοὶ ἢ οἱ Οὐννοι. Αὐτὸ ποὺ ἐπιτυγχάνει σήμερα ὁ Μπολσεβικισμὸς σὲ ὕλιστικὸ καὶ τεχνικὸ ἐπίπεδο, ὁ Χριστιανισμὸς τὸ εἶχε ἐπιτύχει στὸ μεταφυσικὸ ἐπίπεδο»³¹.

30 ὁ.π., νύκτα 5^{ης}-6^η Ιουλίου 1941, σελ. 7: "The heaviest blow that ever struck humanity was the coming of Christianity. Bolshevism is Christianity's illegitimate child. Both are inventions of the Jew. The deliberate lie in the matter of religion was introduced into the world by Christianity. Bolshevism practises a lie of the same nature, when it claims to bring liberty to men, whereas in reality it seeks only to enslave them. In the ancient world, the relations between men and gods were founded on an instinctive respect. It was a world enlightened by the idea of tolerance. Christianity was the first creed in the world to exterminate its adversaries in the name of love. Its key-note is intolerance. Without Christianity, we should not have had Islam. The Roman Empire, under Germanic influence, would have developed in the direction of world-domination, and humanity would not have extinguished fifteen centuries of civilisation at a single stroke".

31 ὁ.π., μεσημέρι 29^{ης} Ἰανουαρίου 1942, σελ. 253: "But for the coming of Christianity, who knows how the history of Europe would have developed? Rome would have conquered all Europe, and the onrush of the Huns would have been broken on the legions. It was Christianity that brought about the fall of Rome – not the Germans or the

322: "Christianity is the worst of the regressions that mankind can ever have undergone, and it's the Jew who, thanks to this diabolic invention, has thrown him back fifteen centuries. The only thing that would be still worse would be victory for the Jew through Bolshevism".

Με τέτοια... μυαλά, δὲν εἶναι δύσκολο νὰ φαντασθεῖ κανεὶς ποιά εἶναι ἡ ἱστορικὴ μορφή μετὴν ὅποια ἐνιωθε νὰ ταυτίζεται ὁ Χίτλερ. Ὁ συνήθως δηκτικὸς λόγος τοῦ ξεχειλίζει ἀπὸ ἀνυπόκριτο θαυμασμὸ καὶ ἀπὸ μεγαλόστομα ἐγκώμια,

ἱστορία, οἱ συνέπειες ποὺ θὰ προέκυπταν θὰ εἶχαν ἀνυπολόγιστες ὑποδηλώσεις. Μιὰ μέρα θὰ διοργανώνονται τελετὲς εὐχαριστιῶν πρὸς τὸν Φασισμό καὶ τὸν Ἐθνικοσοσιαλισμό, ποὺ θὰ ἔχουν προφυλάξει τὴν Εὐρώπη ἀπὸ τὴν ἐπανάληψη

Με τέτοια... μυαλά, δὲν εἶναι δύσκολο νὰ φαντασθεῖ κανεὶς ποιά εἶναι ἡ ἱστορικὴ μορφή μετὴν ὅποια ἐνιωθε νὰ ταυτίζεται ὁ Χίτλερ. Ὁ συνήθως δηκτικὸς λόγος τοῦ ξεχειλίζει ἀπὸ ἀνυπόκριτο θαυμασμὸ καὶ ἀπὸ μεγαλόστομα ἐγκώμια, ὅταν ἀναφέρεται στὸν... Ἰουλιανὸ τὸν Παραβάτη...

ὅταν ἀναφέρεται στὸν... Ἰουλιανὸ τὸν Παραβάτη... Τὸ βράδυ τῆς 25^{ης} Ὀκτωβρίου 1941 ἔλεγε:

«Τὸ βιβλίον ποὺ περιέχει τὶς σκέψεις τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουλιανοῦ θὰ ἐπρεπε νὰ κυκλοφορεῖ σὲ ἑκατομμύρια. Τί ὑπέροχη εὐφυΐα, τί διάκριση, ὅλη ἡ σοφία τῆς Ἀρχαιότητος! Εἶναι ἐκπληκτικὸ»³².

Καὶ λίγο καιρὸ ἀργότερα, τὸ μεσημέρι τῆς 2^{ης} Ἰανουαρίου 1942, ξεσποῦσε:

«Θὰ ἦταν καλύτερο νὰ μιλούσαμε γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο τὸν Προδότη καὶ γιὰ τὸν Ἰουλιανὸ τὸν Πιστό, παρὰ γιὰ Μέγα Κωνσταντῖνο καὶ γιὰ Ἰουλιανὸ Παραβάτη. Αὐτὰ ποὺ ἔγραψαν οἱ χριστιανοὶ ἐναντὶα στὸν αὐτοκράτορα Ἰουλιανὸ εἶναι περιπλου τοῦ ἴδιου βεληνεκοῦς μετὰ αὐτὰ ποὺ ἔχουν γράψει οἱ Ἑβραῖοι ἐναντίον μας. Τὰ γραπτὰ τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουλιανοῦ, ἀπὸ τὴν ἄλλη, εἶναι προϊόντα τῆς πιὸ μεγάλης σοφίας. Ἐὰν ἡ ἀνθρωπότητα ἔκανε τὸν κόπο νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ κατανοήσῃ τὴν

τοῦ θριάμβου τοῦ ὑποκόσμου»³³.

Τὰ τελευταῖα λόγια του, παρεμπιπτότως, ἀποκαλύπτουν ὅτι ὁ Χίτλερ δὲν θαύμαζε ἀπλῶς τὸν Ἰουλιανὸ ὡς ἱστορικὴ μορφή, ἀλλὰ καὶ ταυτιζόταν μαζί του, ἀντιλαμβανόμενος τὸν ἑαυτὸ του ὡς νέο Ἰουλιανό, ποὺ οἱ μελλοντικὲς γενιὲς θὰ δόξαζαν καὶ θὰ ἀνυμνοῦσαν, γιατί θὰ εἶχε λυτρώσει τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν ἀρρώστια τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἄς μᾶς συγχωρεθεῖ ἡ διατύπωση, ἀλλά... κούνια ποὺ τὸν κούναγε...

Ἄς ἐπανεέλθουμε ὁμῶς στὴν... αἰρετικὴ ἱστορικὴ ματιὰ τοῦ Χίτλερ. Στὴν παγκόσμια ἱστορία, μιὰ ἀπὸ τὶς χρονολογίες-

Huns. What Bolshevism is achieving today on the materialist and technical level, Christianity had achieved on the metaphysical level".

32 ὁ.π., βράδυ 25^{ης} Ὀκτωβρίου 1941, σελ. 87: "The book that contains the reflections of the Emperor Julian should be circulated in millions. What wonderful intelligence, what discernment, all the wisdom of antiquity! It's extraordinary".

33 ὁ.π., μεσημέρι 2^{ης} Ἰανουαρίου 1942, σελ. 254: "It would be better to speak of Constantine the traitor and Julian the Loyal than of Constantine the Great and Julian the Apostate. What the Christians wrote against the Emperor Julian is approximately of the same calibre as what the Jews have written against us. The writings of the Emperor Julian, on the other hand, are products of the highest wisdom. If humanity took the trouble to study and understand history, the resulting consequences would have incalculable implications. One day ceremonies of thanksgiving will be sung to Fascism and National Socialism for having preserved Europe from a repetition of the triumph of the Underworld".

όροσημα είναι τὸ 732, ὅταν στὴ μάχη τοῦ Πουατιέ στὴ δυτικὴ Γαλλία (γνωστὴ καὶ ὡς μάχη τῆς Τούρ) οἱ ἐνωμένους δυνάμεις τῶν Φράγκων καὶ τῶν Βουργουνδῶν ὑπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Καρόλου Μαρτέλου ἀναχαίτισαν τοὺς Ἄραβες, ἐμποδίζοντας τὴν ἐξάπλωσίν τους στὴ δυτικὴ Εὐρώπη. Ἡ μάχη τοῦ Πουατιέ θεωρεῖται ὡς ἡ μάχη ποὺ ἔσωσε τὴν Εὐρώπη ἀπὸ τὸν μουσουλμανικὸ κίνδυνο. Δὲν εἶναι ὅμως αὐτὸς ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἔβλεπε τὰ πράγματα ὁ Χίτλερ. Σύμφωνα μὲ αὐτόν, ἂν ὁ Κάρολος Μαρτέλος δὲν εἶχε νικήσει στὸ Πουατιέ, στὴν Εὐρώπη θὰ εἶχε κυριαρχήσει ὁ μουσουλμανισμός, ἢ θρησκεία

ποὺ ἐξυμνεῖ τὸν ἥρωισμό καὶ ποὺ ἀνοίγει τὸν Ἑβδομο Οὐρανὸ μόνον στὸν πῖο τολμηρὸ πολεμιστὴ. Τότε οἱ γερμανικὲς φυλὲς θὰ εἶχαν κατακτήσει τὸν κόσμον. Μόνον ὁ Χριστιανισμὸς τὶς ἐμπόδισε νὰ τὸ κάνουν»³⁴.

Καὶ ὅσο γὰρ τὴ νεώτερη ἐποχὴ; Κατὰ τὸν Χίτλερ, ... ἡ ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται: Οἱ Ἑβραῖοι, οἱ ἀνὰ τοὺς αἰῶνες ἐχθροὶ τοῦ πολιτισμοῦ, οἱ ὁποῖοι στὴν Ἀρχαιότητα σώρισαν σὲ ἐρείπια τὸν πολιτισμὸ καὶ ἀνέστειλαν τὴν πρόοδο μὲ ὄπλο τὸ κατασκευάσμα τους, τὸν Χριστιανισμὸ, σήμερα προσπαθοῦν νὰ ἐπιτύχουν τὸ ἴδιο ἀκριβῶς μὲ ἓνα ἀκόμην

Ἡ μάχη τοῦ Πουατιέ θεωρεῖται ὡς ἡ μάχη ποὺ ἔσωσε τὴν Εὐρώπη ἀπὸ τὸν μουσουλμανικὸ κίνδυνο. Δὲν εἶναι ὅμως αὐτὸς ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἔβλεπε τὰ πράγματα ὁ Χίτλερ. Σύμφωνα μὲ αὐτόν, ἂν ὁ Κάρολος Μαρτέλος δὲν εἶχε νικήσει στὸ Πουατιέ, στὴν Εὐρώπη θὰ εἶχε κυριαρχήσει ὁ μουσουλμανισμός, ἢ θρησκεία ποὺ ἐξυμνεῖ τὸν ἥρωισμό, καὶ τότε οἱ γερμανικὲς φυλὲς, ὡς «πρωταθλήτριες» τοῦ ἥρωισμοῦ, θὰ εἶχαν κυριαρχήσει στὸν κόσμον, κάτι ποὺ μόνον ὁ Χριστιανισμὸς τὶς ἐμπόδισε νὰ ἐπιτύχουν...

ποὺ ἐξυμνεῖ τὸν ἥρωισμό, καὶ τότε οἱ γερμανικὲς φυλὲς, ὡς «πρωταθλήτριες» τοῦ ἥρωισμοῦ, θὰ εἶχαν κυριαρχήσει στὸν κόσμον, κάτι ποὺ μόνον ὁ Χριστιανισμὸς τὶς ἐμπόδισε νὰ ἐπιτύχουν... Αὐτὲς οἱ παραληρηματικὲς σκέψεις διατυπώθηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιο "expressis verbis" τὸ μεσημέρι τῆς 28^{ης} Αὐγούστου 1942:

«Ἄν ὁ Κάρολος Μαρτέλος δὲν εἶχε νικήσει στὸ Πουατιέ – ἤδη, βλέπετε, ὁ κόσμος εἶχε πέσει στὰ χέρια τῶν Ἑβραίων, τόσο ψόφιο πρᾶγμα ἦταν ὁ Χριστιανισμός!-, τότε κατὰ πᾶσα πιθανότητα θὰ ἔπρεπε ὅλοι νὰ εἶχαμε προσπλυτισθεῖ στὸν Μωαμεθανισμό, αὐτὴ τὴ λατρεία

κατασκευάσμα τους, ποὺ δὲν εἶναι παρὰ ὁ Χριστιανισμὸς τοῦ σήμερα: τὸν Μπολσεβικισμό. Τότε ἦταν ὁ Ἑβραῖος Σαοὺλ, ποὺ ἔγινε Παῦλος, σήμερα εἶναι ὁ ἐπίσης Ἑβραῖος Μαρδοχαῖος, ποὺ ἔγινε Κάρλ

34 ὁ.π., μεσημέρι 28^{ης} Αὐγούστου 1942, σελ. 667: "Had Charles Martel not been victorious at Poitiers – already, you see, the world had fallen into the hands of the Jews, so gutless a thing was Christianity! – then we should in all probability have been converted to Mohammedanism, that cult which glorifies heroism and which opens the seventh Heaven to the bold warrior alone. Then the Germanic races would have conquered the world. Christianity alone prevented them from doing so".

Μάρξ. Καί ὁ Μπολσεβικισμός, ὅπως καί ὁ Χριστιανισμός, ἔρχονται νά ἀνατρέφουν τή φυσική τάξη, πού θέλει τὸ κατώτερο νά ὑποτάσσεται στοῦ ἀνώτερο:

«Ὁ Ἑβραῖος πού εἰσέγαγε δόλια τὸν Χριστιανισμό στὸν ἀρχαῖο κόσμος –γιὰ νά τὸν καταστρέφει– ἀνοίξε ξανά τὸ ἴδιο ρῆγμα στὴ σύγχρονη ἐποχή, παίρνοντας

μα τῆς ἀγριότητος καὶ τῆς βλακειάς»³⁵.

Αὐτὰ λέγονταν ἀπὸ τὸν Χίτλερ τὸ μεσημέρι τῆς 17^{ης} Φεβρουαρίου 1942. Λίγους μῆνες νωρίτερα, τὸ μεσημέρι τῆς 21^{ης} Ὀκτωβρίου 1941, ὁ Χίτλερ ἔλεγε σὲ ἓνα ἄλλο παραλήρημά του:

«Παλιά, αὐτὰ γίνονταν στοῦ ὄνομα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Σήμερα, στοῦ ὄνομα τοῦ

Καὶ ὅσο γιὰ τὴ νεώτερη ἐποχή; Κατὰ τὸν Χίτλερ, ... ἡ ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται: Οἱ Ἑβραῖοι, οἱ ἀνὰ τοὺς αἰῶνες ἐχθροὶ τοῦ πολιτισμοῦ, οἱ ὅποιοι στὴν Ἀρχαιότητα σώριασαν σὲ ἐρείπια τὸν πολιτισμὸ καὶ ἀνέστειλαν τὴν πρόοδο μὲ ὄπλο τὸ κατασκευάσμα τους, τὸν Χριστιανισμό, σήμερα προσπαθοῦν νά ἐπιτύχουν τὸ ἴδιο ἀκριβῶς μὲ ἓνα ἀκόμη κατασκευάσμα τους, πού δὲν εἶναι παρὰ ὁ Χριστιανισμὸς τοῦ σήμερα: τὸν Μπολσεβικισμό. Τότε ἦταν ὁ Ἑβραῖος Σαούλ, πού ἔγινε Παῦλος, σήμερα εἶναι ὁ ἐπίσης Ἑβραῖος Μαρδοχαῖος, πού ἔγινε Κάρλ Μάρξ.

αὐτὴ τὴ φορὰ ὡς πρόσχημα τὸ κοινωνικὸ ζήτημα. Εἶναι τὸ ἴδιο πονηρὸς ὅπως παλιά. Ἀκριβῶς ὅπως ὁ Σαούλ ἔγινε Ἀπόστολος Παῦλος, ὁ Μαρδοχαῖος ἔγινε Κάρλ Μάρξ. Ἡ εἰρήνη μπορεῖ νά προκύψει μόνο ἀπὸ τὴ φυσικὴ τάξη. Ἡ προϋπόθεση αὐτῆς τῆς τάξης εἶναι νά ὑπάρχει μιὰ ἱεραρχία μεταξὺ τῶν ἔθνων. Τὰ πιὸ ἱκανὰ ἔθνη πρέπει ἀναγκαστικὰ νά ἔχουν τὴν πρωτοκαθεδρία. Σὲ αὐτὴ τὴν τάξη, τὰ ὑποδεέστερα ἔθνη ἀπολαμβάνουν τὸ μεγαλύτερο κέρδος, προστατευόμενα ἀπὸ τὰ πιὸ ἱκανὰ ἔθνη. Ὁ Ἑβραῖος εἶναι αὐτὸς πού καταστρέφει πάντα αὐτὴ τὴν τάξη. Προκαλεῖ συνεχῶς τὴν ἐξέγερση τῶν ἀδύνατων ἐναντία στοὺς δυνατοὺς, τῆς κτηνωδίας ἐναντία στὴ νοημοσύνη, τῆς ποσότητος ἐναντία στὴν ποιότητα. Χρειάσθηκαν δεκατέσσερις αἰῶνες, γιὰ νά φθάσει ὁ Χριστιανισμὸς στοῦ ἀποκορύφω-

Μπολσεβικισμοῦ. Χθές, ὁ ὑποκινητὴς ἦταν ὁ Σαούλ. Ὁ ὑποκινητὴς σήμερα εἶναι ὁ Μαρδοχαῖος. Ὁ Σαούλ ἔγινε Ἀπόστολος Παῦλος, καὶ ὁ Μαρδοχαῖος Κάρλ Μάρξ.

35 ὁ.π., μεσημέρι 17^{ης} Φεβρουαρίου 1942, σελ. 314: "The Jew who fraudulently introduced Christianity into the ancient world –in order to ruin it– re-opened the same breach in modern times, this time taking as his pretext the social question. It's the same sleight-of-hand as before. Just as Saul was changed into St. Paul, Mardochai became Karl Marx. Peace can result only from a natural order. The condition of this order is that there is a hierarchy amongst nations. The most capable nations must necessarily take the lead. In this order, the subordinate nations get the greater profit, being protected by the more capable nations. It is Jewry that always destroys this order. It constantly provokes the revolt of the weak against the strong, of bestiality against intelligence, of quantity against quality. It took fourteen centuries for Christianity to reach the peak of savagery and stupidity".

Ἐξολοθρεύοντας αὐτὴ τὴ μάστιγα, θὰ προσφέρουμε στὴν ἀνθρωπότητα μιὰ ὑπηρεσία γιὰ τὴν ὁποία οἱ στρατιῶτές μας δὲν μποροῦν νὰ ἔχουν ἰδέα.»³⁶

Τὰ τελευταῖα αὐτὰ λόγια ἔρχονται νὰ μᾶς θυμίσουν, γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά, τί ἦταν αὐτὸ ποὺ ὁ Χίτλερ ἀντιλαμβάνοταν ὡς ἀποστολὴ του.

Ἄντικληρικαλισμὸς καὶ ἀνοικτὰ μέτωπα μὲ τὸν Χριστιανισμὸ

Ὅπως θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ φαντασθεῖ ἀπὸ τὰ παραπάνω, πέρα ἀπὸ μένος του ἐναντία στὸν Χριστιανισμὸ καὶ παράλληλα πρὸς αὐτό, ὁ Χίτλερ ἔτρεφε καὶ ἓνα βαθύτατο ἀντικληρικαλισμὸ. Μάλιστα, δὲν ἀποστρεφόταν μόνον αὐτὸ ποὺ ἀντιπροσώπευαν οἱ ἱερεῖς, ἀλλὰ χωρὶς ὑπερβολή, καὶ μόνον στὴ θεὰ ἐνὸς ἱερέα, κατὰ τὸ κοινῶς λεγόμενον, «χαλιόταν». Ὁ ἴδιος ἔλεγε χαρακτηριστικὰ τὴ νύκτα τῆς 21^{ης} πρὸς τὴν 22^α Ὀκτωβρίου 1941 (γιὰ νὰ καταλάβουμε αὐτὸ ποὺ ἔλεγε, πρέπει νὰ γνωρίζουμε ὅτι τὸ Μόναχο ἦταν μιὰ καθολικὴ πόλη, ὅπου ἡ παρουσία τῶν ἱερέων ἦταν ἔντονη):

«Στὸν Πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο, δύο φορὲς πῆρα δεκαήμερη ἄδεια. Ποτὲ δὲν ὄνειρεύθηκα νὰ περάσω αὐτὲς τὶς ἄδειες στὸ Μόναχο. Θὰ μοῦ εἶχε χαλάσει ἡ εὐχαρίστηση ἀπὸ τὴ θεὰ ὅλων αὐτῶν τῶν ἱερέων.»³⁷

Βέβαια, ὁ Χίτλερ ἰδεολογικοποιοῦσε

36 ὁ.π., μεσμέρι 21^{ης} Ὀκτωβρίου 1941, σελ. 79: "Of old, it was in the name of Christianity. Today, it's in the name of Bolshevism. Yesterday, the instigator was Saul; the instigator today, Mardochai. Saul has changed into St. Paul, and Mardochai into Karl Marx. By exterminating this pest, we shall do humanity a Service of which our soldiers can have no idea".

37 ὁ.π., νύκτα 21^{ης}-22^α Ὀκτωβρίου 1941, σελ. 81: "During the first World War, I twice had ten days' leave. I never dreamt of spending these leaves in Munich. My pleasure would have been spoiled by the sight of all those priests".

κίβλας αὐτὴ τὴν ἀποστροφὴν, βλέποντας τοὺς ἱερεῖς ὡς μιὰ κλίκα ποὺ ζοῦσε σὲ βάρος τῆς κοινωνίας, μὴ ἐνδιαφερόμενη γιὰ τίποτε ἄλλο πέρα ἀπὸ τὴ διατήρησιν τῆς ἐξουσίας τῆς:

«Ἀρχικὰ ἡ θρησκεία ἦταν ἀπλῶς ἓνα στήριγμα γιὰ τὶς ἀνθρώπινες κοινότητες. Ἦταν μέσο, ὄχι αὐτοσκοπός. Μόνον σταδιακὰ μεταμορφώθηκε πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, μὲ ἀντικείμενο τὴ διατήρησιν τῆς κυριαρχίας τῶν ἱερέων, ποὺ μποροῦν νὰ ζοῦν μόνον εἰς βάρος τῆς κοινωνίας συλλογικά.»³⁸

Καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ κλήρου στηρίζεται, στὰ μάτια τοῦ Χίτλερ, πάνω στὸ ψέμμα καὶ τὴν ἀναπαράγωγὴ τοῦ ψέμματος. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Χίτλερ κατανοοῦσε ὅτι δὲν θὰ εἶχε νόημα νὰ προσπαθήσει νὰ τοὺς πείσει γιὰ τὴν ἀλήθεια, αὐτοὺς ποὺ ἔχουν θεμελιώσει τὴν ὑπαρξὴ τους πάνω στὸ ψέμμα καὶ κερδίζουν ἀπὸ αὐτό. Ἔλεγε τὸ βράδυ τῆς 25^{ης} Ὀκτωβρίου 1941:

«Μέθοδοι πειθοῦς ἠθικῆς τάξεως δὲν εἶναι ἀποτελεσματικὸ ὄπλο ἐναντία σὲ ὅσους περιφρονοῦν τὴν ἀλήθεια – γιὰ παράδειγμα, ὅταν ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ἱερεῖς μᾶς Ἐκκλησίας ποὺ γνωρίζουν ὅτι τὰ πάντα γύρω ἀπὸ αὐτὴν στηρίζονται σὲ ψέμματα καὶ ποὺ ζοῦν ἀπὸ αὐτό. Μὲ βλέπουν σὰν κάποιον ποὺ τοὺς χαλάει τὸ παιχνίδι, ὅταν σκῶνομαι καὶ παίρνω τὸν λόγο ἀνάμεσά τους. Πραγματικά, θὰ τοὺς χαλάσω τὰ παιχνιδάκια. [...] Στὶς μέρες μας μεγάλος ἀριθμὸς ἱερέων ἐγκαταλείπουν τὴν Ἐκκλησία. Προφανῶς ὑπάρχει ἓνας σκληρὸς πυρήνας, καὶ δὲν θὰ τοὺς πάρω ποτὲ ὅλους. Δὲν φαντάζεσθε ὅτι

38 ὁ.π., μεσμέρι 14^{ης} Ὀκτωβρίου 1941, σελ. 60: "Originally, religion was merely a prop for human communities. It was a means, not an end in itself. It's only gradually that it became transformed in this direction, with the object of maintaining the rule of the priests, who can live only to the detriment of society collectively".

μπορῶ νὰ προσπλυτίσω τὸν Ἅγιο Πατέρα [τὸν Πάπα]. Δὲν πείθει κανεὶς ἕναν ἄνθρωπο ποὺ βρῖσκεται ἐπικεφαλῆς μᾶς τόσο γιγάντιας ἐπιχείρησης νὰ τὴν ἐγκαταλείψει. Εἶναι ὁ βιοπορισμὸς του!»³⁹.

Τέτοια ἦταν ἡ ἀποστροφή ποὺ ἐνωθε ὁ Χίτλερ γιὰ τὸν κλῆρο, ὥστε τὴ νύκτα τῆς 19^{ης} πρὸς τὴν 20^ή Φεβρουαρίου 1942 ἔλεγε, ἀναφερόμενος στὴν καθοριστικὴ παρέμβασή του στὸν Ἰσπανικὸ Ἐμφύλιο στὸ πλευρὸ τῶν δυνάμεων τοῦ Φράνκο:

«Ἄν δὲν ὑπῆρχε ὁ κίνδυνος ἡ Κόκκινη ἀπειλὴ νὰ κατακλύσει τὴν Εὐρώπη, δὲν θὰ εἶχα παρέμβει στὴν ἐπανάσταση τὴν Ἰσπανία. Ὁ κλῆρος θὰ εἶχε ἐξοντωθεῖ. Ἄν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ἀνακτοῦσαν τὴν ἐξουσία στὴ Γερμανία, ἡ Εὐρώπη θὰ βυθιζόταν ξανά στὸ σκοτάδι τοῦ Μεσαίωνα»⁴⁰.

Εἰδικὰ γιὰ τὸν προτεσταντικὸ κλῆρο, ὅπως σχολιάζει ὁ βιογράφος του Alan Bullock, ὁ Χίτλερ ἐνωθε μόνον περιφρόνηση⁴¹. Ὁ Hermann Rauschning μεταφέρει ὅτι ὁ Χίτλερ τοῦ εἶπε χαρακτηριστικὰ σὲ συνομιλία ποὺ εἶχε μαζί του στὶς 7 Ἀπρι-

λίου 1933 γιὰ τοὺς προτεστάντες ἱερεῖς:

«Εἶναι ἀσήμαντα ἀνθρώπια, ὑποτακτικοὶ σὰν σκυλάκια, καὶ κοκκινίζουν ἀπὸ ντροπὴ, ὅταν τοὺς μιλάς. Δὲν ἔχουν οὔτε μιὰ θρησκεία ποὺ μποροῦν νὰ πάρουν στὰ σοβαρά, οὔτε μιὰ μεγάλη θέση νὰ ὑπερασπισθοῦν, ὅπως ἡ Ρώμη»⁴².

Στὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ Χίτλερ ἔβλεπε ἕνα ἐντυπωσιακὸ οἰκοδόμημα, θεμελιωμένο ὅμως πάνω στὸ ψέμμα καὶ τὴ διαφθορά. Καὶ παρότι ὁ ἴδιος, γιὰ λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητας, ἐνωθε ὅτι δὲν εἶχε προχωρήσει σὲ ἕναν ἐντελῶς ἀνοικτὸ πόλεμο ἐναντία στὴν Ἐκκλησία, ἤξερε ὅτι ἀργὰ ἢ γρηγόρα θὰ ἐρχόταν ἡ στιγμή αὐτοῦ τοῦ πολέμου, καὶ μάλιστα ἦταν πεπεισμένος ὅτι καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς Ἐκκλησίας τὸ γνώριζαν αὐτό. Στὶς 4 Ἰουλίου 1942 ἔλεγε:

«Τὸ γεγονός ὅτι παραμένω σιωπηλὸς δημόσια γιὰ τὶς ἐκκλησιαστικὲς ὑποθέσεις δὲν παρεξηγεῖται καθόλου ἀπὸ τὶς πονηρὲς ἀλεπούδες τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι ἕνας ἄνθρωπος ὅπως ὁ ἐπίσκοπος von Galen⁴³ γνωρίζει πολὺ καλὰ ὅτι μετὰ τὸν πόλεμο θὰ πάρω ἐκδίκηση, μέχρι καὶ γιὰ τὸ ἐλάχιστο»⁴⁴.

Λίγους μῆνες νωρίτερα, τὸ μεσημέρι τῆς 8^{ης} Φεβρουαρίου 1942, ἔλεγε γιὰ τοὺς ἀνοικτοὺς λογαριασμοὺς ποὺ εἶχε μὲ τὴν

39 ὁ.π., βράδυ 25^{ης} Ὀκτωβρίου 1941, σελ. 90-91: "Methods of persuasion of a moral order are not an effective weapon against those who despise the truth - when we have to do with priests, for example, of a Church who know that everything about it is based on lies, and who live by it. They think me a spoil-sport when I rise up in their midst; indeed, I am going to spoil their little games. [...] Nowadays great numbers of priests are forsaking the Church. Obviously, there's a hard core, and I shall never get them all. You don't imagine I can convert the Holy Father. One does not persuade a man who's at the head of such a gigantic concern to give it up. It's his livelihood!".

40 ὁ.π., νύκτα 19^{ης}-20^ή Φεβρουαρίου 1942, σελ. 320: "If there hadn't been the danger of the Red peril's overwhelming Europe, I'd not have intervened in the revolution in Spain. The clergy would have been exterminated. If these people regained power in Germany, Europe would founder again in the darkness of the Middle Ages".

41 Alan Bullock, *Hitler. A Study in Tyranny*, Harper & Row, New York 1964 (ed. pr. Odhams Press, London 1952), σελ. 388-389.

42 Hermann Rauschning, *Hitler Speaks. A Series of Political Conversations with Adolf Hitler on his Real Aims*, Thornton Butterworth, 1940, σελ. 62.

43 Ὁ Clemens August Graf von Galen ἦταν ὁ Καθολικὸς ἐπίσκοπος τοῦ Münster, μία ἀπὸ τὶς μορφὲς τῆς Ἐκκλησίας ποὺ ὑψωσαν τὸ ἀνάστημά τους ἐναντία στὸν Ναζισμό, ὅπως θὰ δοῦμε σὲ ἄλλη εὐκαιρία.

44 H. R. Trevor-Roper (ed.), *Hitler's Table Talk 1941-1944*, 4 Ἰουλίου 1942, σελ. 555: "The fact that I remain silent in public over Church affairs is not in the least misunderstood by the sly foxes of the Catholic Church, and I am quite sure that a man like the Bishop von Galen knows full well that after the war I shall extract retribution to the last farthing".

Ἐκκλησία:

«Τὸ κακὸ πὸν ροκανίζει τὰ ζωτικὰ μας στοιχεῖα εἶναι οἱ ἱερεῖς μας, καὶ τῶν δύο δογμάτων. Δὲν μπορῶ πρὸς τὸ παρὸν νὰ τοὺς δώσω τὴν ἀπάντησι γιὰ τὴν ὁποία πᾶνε γυρεύοντας, ἀλλὰ δὲν θὰ τοὺς κοστίζει τίποτα νὰ περιμένουν. Εἶναι ὅλα γραμμένα στὸ μεγάλο μου βι-

Ἀξίζει νὰ κλείσουμε μὲ ἕνα ἀκόμῃ παραλήρημα τοῦ Χίτλερ, αὐτὴ τὴ φορὰ ἀπὸ τὸ βράδυ τῆς 9^{ης} Αὐγούστου 1942. Σὲ αὐτό, πραγματικὰ δὲν ξέρει κανεὶς τί νὰ πρωτοπροσέξει: τὴν πεποιθισί του ὅτι ἡ «κλῖκα τῶν κληρικῶν» δὲν ἔχει ἄλλῃ φιλοδοξία ἀπὸ τὸ νὰ ὑπονομεύσει τὴν ἔξουσία τοῦ κράτους; τὴν πεποιθισί του,

*Στὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία, ὁ Χίτλερ ἔβλεπε ἕνα ἐντυπωσιακὸ οἰκοδόμημα, θεμελιωμένο ὅμως πάνω στὸ ψέμμα καὶ τὴ διαφθορά. Καὶ παρότι ὁ ἴδιος, γιὰ λόγους πολιτικῆς σκοπιμότη-
τας, ἔνιωθε ὅτι δὲν εἶχε προχωρήσει σὲ ἕναν ἐντελῶς ἀνοικτὸ πόλεμο ἐναντία στὴν Ἐκκλησία, ἤξερε ὅτι ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ἐρχόταν ἡ στιγμή αὐτοῦ τοῦ πολέμου, καὶ μάλιστα ἦταν πεπει-
σμένος ὅτι καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς Ἐκκλησίας τὸ γνώριζαν αὐτό.*

βλίο. Θὰ ἔλθει ἡ στιγμή πὸν θὰ τακτο-
ποιήσω τὸν λογαριασμό μου μαζί τους
καὶ θὰ πάω κατ' εὐθείαν στὸν θέμα. [...] Σὲ λιγώτερο ἀπὸ δέκα χρόνια ἀπὸ τώρα,
τὰ πράγματα θὰ ἔχουν μιὰ ἐντελῶς ἄλλῃ
ὄψη, μπορῶ νὰ τοὺς τὸ ὑποσχεθῶ. Δὲν
θὰ μπορέσουμε νὰ συνεχίσουμε νὰ ἀπο-
φεύγουμε τὸ ἐκκλησιαστικὸ πρόβλημα
γιὰ πολὺ ἀκόμῃ. Ἄν κάποιος πιστεύει ὅτι
εἶναι πραγματικὰ ἀπαραίτητο νὰ οἰκοδο-
μοῦμε τὴ ζωὴ τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας
πάνω σὲ ἕνα θεμέλιο ἀπὸ ψέμματα, ἐντά-
ξει, κατὰ τὴν ἐκτίμησή μου, μιὰ τέτοια
κοινωνία δὲν ἀξίζει νὰ διατηρηθεῖ. Ἄν,
ἀπὸ τὴν ἄλλῃ, πιστεύει κανεὶς ὅτι ἡ ἀλή-
θεια εἶναι τὸ ἀπαραίτητο θεμέλιο, τότε
ἡ συνείδησι ὠθεῖ κάποιον νὰ παρέμβει
στὸ ὄνομα τῆς ἀλήθειας καὶ νὰ ἐξοντώσει
τὸ ψέμμα»⁴⁵.

πάλι, ὅτι ἡ Ἐκκλησία μόνο μιὰ ἐπιθυμία
ἔχει, νὰ δεῖ τὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸ κί-
νημα νὰ καταστρέφεται; τὸ ἀκατάσχετο
ὑβρεολόγιό του ἐναντία στὸν κλῆρο καὶ
τοὺς ἡγέτες τῆς Ἐκκλησίας, δείγμα τῆς
βαθύτατης ἀποστροφῆς του πρὸς αὐτούς;
ἢ μίπως τὴ δέσμευσί του ὅτι, ὅταν ἔλθει
ἡ κατάλληλη στιγμή, θὰ συντρίψει, θὰ
ἰσοπεδώσει τὴν Ἐκκλησία; Ἀξίζει πραγ-
ματικὰ νὰ προσέξουμε τὸ παραλήρημά
του:

«Ἡ μεγάλη φιλοδοξία τῆς κλῖκας
τῶν κληρικῶν εἶναι καὶ ἦταν πάντα νὰ

*big book. The time will come when I'll settle my
account with them, and I'll go straight to the point.
[...] I In less than ten years from now, things will
have quite another look, I can promise them.
We shan't be able to go on evading the religious
problem much longer. If anyone thinks it's really
essential to build the life of human society on a
foundation of lies, well, in my estimation, such
a society is not worth preserving. If, on the other
hand, one believes that truth is the indispensable
foundation, then conscience bids one intervene
in the name of truth, and exterminate the lie".*

45 ὁ.π., μεσημέρι 8^{ης} Φεβρουαρίου 1942, σελ. 304:
"The evil that's gnawing our vitals is our priests,
of both creeds. I can't at present give them the
answer they've been asking for, but it will cost
them nothing to wait. It's all written down in my

υπονομεύσει την εξουσία του κράτους. Και για όσο καιρό υποφέρουμε αυτούς τους κληρικούς ανάμεσά μας, παθαίνουμε αυτό που μās αξίζει! Κάθε χώρα έχει τον τύπο του κληρικού που της αξίζει, επί του παρόντος δεν μπορώ να κάνω τίποτα γι' αυτό, και έτσι εξακολουθώ να τους κρατάω εύχαριστημένους. Αλλά μία

δύα της ταπεινοφροσύνης, και ό πιο σιχαμένος είναι ό κόμης Preysing⁴⁶. Τί ζωο! Ό παπικός Ίεροξεταστής είναι άνθρωπιστής μπροστά του. Η κακία και ή υποκρισία περπατούν χέρι χέρι. Και τὰ δύο πρέπει να εξαλειφθούν. Η άχρηστία του κληρικού δεν φαίνεται πουθενά καλύτερα άπ' ό,τι έδω, στο μέτωπο. Έδω έχουμε

Στό προηγούμενο τεύχος, στό πρώτο μέρος της μελέτης μας, παραθέσαμε την εκτίμηση πλήθους έγκριτων ιστορικών μελετητών ότι μετά τὸ τέλος του πολέμου ό Χίτλερ είχε την πρόθεση να ξεκαθαρίσει τούς λογαριασμούς του με τὸν Χριστιανισμό, κηρύσσοντας τὸν πόλεμο στην Έκκλησία και συντριβοντάς την. Έδω πια βλέπουμε ότι αυτό δεν είναι άπλως ή εκτίμηση κάποιων έγκριτων ιστορικών μελετητών· είναι ή ρητὰ και άπερίφραστα εκπεφρασμένη πρόθεση –και ύπόσχεση– του ίδιου του Χίτλερ.

άπό αυτές τις μέρες θά φέρω αυτή τή σύγκρουση, τήν τόσο παλιά όσο και ή ίδια ή γερμανική ιστορία, σε ένα άπότομο και άποφασιστικό τέλος. Θα κάνω αυτούς τούς άναθεματισμένους κληρικούς να νιώσουν τή δύναμη του κράτους με τρόπο που δεν θά μπορούσαν να φαντασθούν ούτε στα όνειρά τους! Προς τὸ παρόν, άπλως τούς προσέχω. Άν έχω ποτέ τήν παραμικρή ύποψία ότι γίνονται επικίνδυνοι, θά τούς κανονίσω εγώ! Αυτό τὸ βρωμερὸ έρπετο σηκώνει τὸ κεφάλι του όπου υπάρχει σημάδι άδυναμίας στο κράτος, και γι' αυτό πρέπει να στιγματίζεται κάθε φορά που ενεργεί έτσι. Δεν έχουμε καμμία ανάγκη ένα παραμύθι που επινοήθηκε άπό τούς Έβραίους. Δεν αξίζει να ασχολείται κανείς με τή μοίρα λίγων βρωμερών, άθλιων Έβραίων και έπιληπτικών. Τὰ πιο σιχαμένα ψοφίμια είναι αυτά που έρχονται ντυμένα με τὸν μαν-

έχθρους που πεθαίνουν κατά εκατομμύρια – και χωρίς ούτε έναν άπό αυτούς τούς ψεύτες. Η Καθολική Έκκλησία έχει μόνο μία επιθυμία, και αυτή είναι να μās δει να καταστρεφόμαστε»⁴⁷.

46 Ό Konrad von Preysing ήταν ό Καθολικός επίσκοπος του Βερολίνου.

47 H. R. Trevor-Roper (ed.), *Hitler's Table Talk 1941-1944*, transl. Norman Cameron and R. H. Stevens, Enigma Books, New York 2000³ (ed. pr. Weidenfeld & Nicolson London 1953), βράδυ 9^{ης} Αυγούστου 1942, σελ. 625-626: "The great ambition of the parson clique is, and always has been, to undermine the power of the State. And for as long as we suffer these parsons in our midst, it serves us right! Every country gets the type of parson it deserves, at the moment I can do nothing about it, and so I continue to keep them happy. But one of these days I shall bring this conflict, as old as German history itself, to an abrupt and decisive conclusion. I'll make these damned parsons feel the power of the State in a way they would never have dreamed possible!

Τὰ ἐρείπια πού ἄφησε πίσω του ὁ Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος τὰ γνωρίζουμε. Γνωρίζουμε ἐπίσης τὴ φρίκη τῶν ναζιστικῶν ἐγκλημάτων κατὰ τῆς ἀνθρωπότητας, τὴ φρίκη τῶν ἀπειρῶν γερμανικῶν ἐγκλημάτων πολέμου, τὴ φρίκη τοῦ ρατσισμού τῶν Ναζί, τὴ φρίκη τοῦ Ὀλοκαυτώματος, τὴ φρίκη τῶν στρατοπέδων συγκέντρωσης. Ὅσα εἶδαμε παραπάνω μᾶς ἀποκαλύπτουν ποιὸ εἶναι τὸ ἔδαφος πάνω στὸ ὁποῖο βλάστησε αὐτὴ ἡ φρίκη. Τὸ ἔδαφος αὐτὸ εἶναι ἡ Ἄρνηση, ἡ ἀποστασία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεό. Εὐλογία ἡ ἀπορία: Πόσο συνετὸ εἶναι νὰ στρώνουμε σήμερα ἴδιο ἔδαφος; Δὲν μᾶς ἔχει διδάξει, ἄραγε, ἡ Ἱστορία τί βλασταίνει πάνω σὲ αὐτό;

Στὸ προηγούμενο τεῦχος, στὸ πρῶτο μέρος τῆς μελέτης μας, παραθέσαμε τὴν ἐκτίμηση πλείθους ἐγκριτῶν ἱστορικῶν μελετητῶν ὅτι μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ὁ Χίτλερ εἶχε τὴν πρόθεση νὰ ξεκαθαρίσει τοὺς λογαριασμούς του μὲ τὸν Χριστιανισμό, κηρύσσοντας τὸν πόλεμο στὴν Ἐκκλησία καὶ συντριβοντάς την⁴⁸. Ἐδῶ

For the moment I am just keeping my eye on them; if I ever have the slightest suspicion that they are getting dangerous, I will shoot the lot of them. This filthy reptile raises its head wherever there is a sign of weakness in the State, and therefore it must be stamped on whenever it does so. We have no sort of use for a fairy story invented by the Jews. The fate of a few filthy, lousy Jews and epileptics is not worth bothering about. The foulest of the carrion are those who come clothed in the cloak of humility, and the foulest of the foul is Count Preysing! What a beast! the Popish inquisitor is a humane being in comparison. Vileness and hypocrisy walk arm in arm; both must be extirpated. The uselessness of the parson is nowhere better illustrated than here at the front. Here we have enemies who are dying by the million – and without a single one of these liars. The Catholic Church has but one desire, and that is to see us destroyed”.

48 Βλ. Γιάννη Κ. Τσέντου, «Θεμέλιο τοῦ Ναζισμού ἡ Ἄρνηση», *Ἀκτίνες* 795 (Σεπτέμβριος-

πια βλέπουμε ὅτι αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ ἐκτίμηση κάποιων ἐγκριτῶν ἱστορικῶν μελετητῶν· εἶναι ἡ ρητὰ καὶ ἀπεριφραστα ἐκπεφρασμένη πρόθεση –καὶ ὑπόσχεση– τοῦ ἴδιου τοῦ Χίτλερ.

Ἐπίμετρον

Τὰ ἐρείπια πού ἄφησε πίσω του ὁ Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος τὰ γνωρίζουμε. Γνωρίζουμε ἐπίσης τὴ φρίκη τῶν ναζιστικῶν ἐγκλημάτων κατὰ τῆς ἀνθρωπότητας, τὴ φρίκη τῶν ἀπειρῶν γερμανικῶν ἐγκλημάτων πολέμου, τὴ φρίκη τοῦ ρατσισμού τῶν Ναζί, τὴ φρίκη τοῦ Ὀλοκαυτώματος, τὴ φρίκη τῶν στρατοπέδων συγκέντρωσης. Ὅσα εἶδαμε παραπάνω μᾶς ἀποκαλύπτουν ποιὸ εἶναι τὸ ἔδαφος πάνω στὸ ὁποῖο βλάστησε αὐτὴ ἡ φρίκη. Τὸ ἔδαφος αὐτὸ εἶναι ἡ Ἄρνηση, ἡ ἀποστασία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεό.

Εὐλογία ἡ ἀπορία: Πόσο συνετὸ εἶναι νὰ στρώνουμε σήμερα ἴδιο ἔδαφος; Δὲν μᾶς ἔχει διδάξει, ἄραγε, ἡ Ἱστορία τί βλασταίνει πάνω σὲ αὐτό;

ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

Ὀκτώβριος 2022), σελ. 179-180.

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠ' ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΩΝ ΑΓΩΝΙΣΤΩΝ

Σε εποχές πολυπληροφόρησης και διεθνών αλληλεπιδράσεων, σε εποχές όπου τὰ μεγέθη τῆς ποσότητας πλειοδοτοῦνται καὶ ἡ ποιότητα παραγκωνίζεται καὶ μιὰ ἐπικίνδυνη ἐθνικὰ σύγχυση ἐπηρεάζει μικροὺς καὶ μεγάλους, ἐπιτακτικὴ προβάλλει ἡ ἀνάγκη νὰ ἀκούσουμε λόγο ἀνόθευτο ἀπὸ τὸ στόμα ἐκείνης τῆς γενιᾶς ποὺ ἔγραψε τὴν Ἐπανάσταση, ὄχι μὲ μελάνι, ἀλλὰ μὲ τὸ αἷμα τῆς καρδιάς.

Ἔχουμε ἀνάγκη σήμερα, σὲ περίοδο ἐθνικῶν ἀπειλῶν, διπλωματικῶν ἐξαναγκασμῶν, κυρίως ὅμως ἐθνικῆς ὑποθερμίας, νὰ ἀκούσουμε ἀπ' εὐθείας τοὺς ἀγω-

νιστὲς νὰ μᾶς μιλᾶνε τὸν αὐθεντικὸ λόγο, χωρὶς τὶς ἐρμηνευτικὲς παρεμβάσεις ποὺ φορμάρουν τὴν ἱστορία σὲ ἰδεολογικὰ καλούπια, παραμορφώνοντάς την. Δὲν εἶναι πιά καιρὸς γιὰ πομπώδεις λόγους καὶ πανηγυρικούς, ὅσο γιὰ γνώση καὶ προσέγγιση τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας.

Κάθε ἀναφορὰ στὴ μεγάλη Ἐπανάσταση πρέπει νὰ εἶναι ἓνα μάθημα ποὺ θὰ μᾶς πλησιάζει στὴν καρδιὰ τῶν γεγονότων, μέσα ἀπὸ αὐθεντικὲς πηγές. Ἔχουμε ἀνάγκη νὰ δοῦμε βῆμα βῆμα πῶς ξεκίνησε ἡ Ἐπανάσταση, νὰ ἀκούσουμε τὰ τραγούδια τῶν Ἑλλήνων τῆς Τουρκοκρατίας, νὰ προσέξουμε τὶς σημαίες καὶ τὶς σφραγίδες τους, νὰ διαβάσουμε τὶς

προκηρύξεις τους, να παρακολουθήσουμε τα βήματά τους στο πρωτοξεκίνημα της επανάστασής τους, να ιχνηλατήσουμε το ἥθος τους, για να καταλάβουμε κάτι από το ἀληθινὸ νόημα τῆς Ἐπαναστάσεως και να προβληματισθοῦμε τί μπορεί αὐτὸ νὰ σημαίνει για μᾶς σήμερα.

Ἡ παρουσία τῆς Παναγιᾶς

α) Στὰ τραγούδια

Ἡ Ἐπανάσταση τῶν Ἑλλήνων δὲν ἔγινε ξαφνικὰ τὸ 1821· πρωτοσχεδιάσθηκε ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωση, τότε ποὺ ὁ πικραμένος λαὸς ἔκανε τὸν πόνο του μοιρολόι-τραγούδι με ἑκείνον τὸν ἀνεπανάληπτο θρῆνο:

«Σημαίνει ὁ θεός, σημαίνει ἡ γῆ, σημαίνουν τὰ ἐπουράνια»¹.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ δημοτικὸ τραγούδι δὲν εἶναι μόνον ὁ λαὸς ποὺ θρήνησε τὴ χαμένη αὐτοκρατορία· εἶναι ὅτι στὸ προσκίνιο τῆς ἱστορίας ἐμφανίζεται ἓνα νέο πρωταγωνιστικὸ πρόσωπο, ἡ Παναγία, ἡ ὁποία ὡς κορυφαία τοῦ χοροῦ τῶν Ἑλλήνων θρηνεῖ ἐξ ὀνόματος ὄλων. Καὶ τὰ καιρὰ δάκρυα τῆς Παναγιᾶς κάνουν τὸν ἄγγελο νὰ μπερδευτεῖ, νὰ τὰ χάσει και νὰ κάνει ἓνα κοσμοϊστορικὸ ΛΑΘΟΣ. Ἐνῶ εἶχε ἐντολὴ νὰ πει –κατὰ τὸ τραγούδι– τὸ «εἶναι θέλημα Θεοῦ ἡ Πόλις νὰ τουρκέψει», και κεῖ νὰ σταματήσει, ἐκεῖνος βλέποντας τὴ Δέσποινα νὰ «πολυδακρῦζει», ἂν και δὲν εἶχε ἐντολή, ἀπεκάλυψε τὴ μεγάλη ἀλήθεια:

«Πάλε με χρόνια, με καιρούς, πάλε δικὰ Σου θᾶναι».

Ἕνας θρῆνος για τὴν ἄλωση, με τὸν τελευταῖο στίχο, μετατρέπεται στὸν πρῶτο ἐπαναστατικὸ παιᾶνα.

Και κάθε φορὰ ποὺ σ' ἓνα τόπο θᾶρθε συμφορὰ, ὅπως στὴν πολιορκία

τῆς Πάρου ἀπὸ τὸν Τοῦρκο, ὁ λαϊκὸς ποιητὴς βλέπει ὄλους νὰ ξεπερνᾶ στὸν θρῆνο ἡ Παναγία.

«Ὅλα τὰ δώδεκα νησιὰ στέκουν ἀναπαμένα,

κι ἡ Πάρος ἡ βαριόμοιρη στέκεται ἀποκλεισμένη.

Και ὅσοι τὴν ξεύρουν κλαίουں τὴν κι ὄλοι τίνε λυποῦνται,

και σὰν τὴν κλαί' ἡ Δέσποινα, κανεὶς δὲν τίνε κλαίγει»².

Αὐτὴ ἡ βεβαιότητα ὅτι θᾶρθε ἡ Λευτεριά, για χάρη τῆς Παναγιᾶς, κράτησε ὄρθιο και ἀλύγιστο τὸν ἑλληνικὸ λαὸ τὸσους αἰῶνες.

Ἀπὸ τὴν ὥρα ἐκεῖνη, για τὸν ραγιά ἡ Λευτεριά και ἡ Παναγία μπερδεύονται, και ἡ Λευτεριά εἶναι ἱερὴ σὰν τὴν Παναγία, και ἡ Παναγία ἀγαπημένη σὰν τὴν Λευτεριά.

Διηγῶνται ὅτι, «στὸ ταξίδι ποὺ ἔκανε στὴν Ἑλλάδα ὁ λόρδος Βύρων, πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση, σὰν ἔφτασε στὴ Βοστίτσα (Αἴγιο), τὸν φιλοξένησε στὸ ἀρχοντικὸ τοῦ ὁ Ἄντρεᾶς Λόντος. Ὑστερα ἀπ' τὸ δεῖπνο και ἀφοῦ τὰ ἤπιανε καλά, σὲ κάποια στιγμή ἐνθουσιασμοῦ, ὁ Λόντος... ἄρχισε νὰ τραγουδαί τοῦ Ρήγα τὸ “ὡς πότε παλληκάρια”.

Ὁ καινουριοφερμένος στὴ Βοστίτσα καδὴς ἔτυχε νὰ περνάει κείνη τὴν ὥρα ἔξω ἀπ' τ' ἀρχοντικὸ τοῦ Λόντου και ἄκουσε τὸ τραγούδι. Ρωτᾶει τότε κάποιο ντόπιο τοῦρκο τί ἔλεγε τὸ τραγούδι αὐτό. Και κείνος τοῦ ἀποκρίθηκε. Καδὴ μου, ὁ κοτζάμπασης ὁ Λόντος εἶναι πιωμένος και ψέλνει τραγούδια στὴν καινούρια Παναγία τῶν Γκιαούρ, ποὺ τὴ λένε ἐλευθερία!...»³.

Σὲ ὅλα τὰ χρόνια τῆς μακραίωνης σκλαβιάς τὸ τροπάριο «Τῆ ὑπερμάχῳ

2 ὅπ. π., σ. 51.

3 Λάμπας Τ., Ἑλληνικὰ ἱστορικὰ ἀνέκδοτα, ἐκδ. Ἄτλαντίς, Ἀθῆνα 1968, σσ. 48-49.

1 Δημητρακόπουλος Σοφ., Ἱστορία και δημοτικὸ τραγούδι, Ἀθῆνα 1989, σ. 43.

στρατηγῶ» ἦταν γιὰ τοὺς ραγιάδες ὁ ἐθνικὸς τους ὕμνος, ὅπου μὲ πίστη ἐπανελάμβαναν «ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον».

Κατέβασαν οἱ σκλάβοι τὴν Παναγιά ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα καὶ τὴν ἔκαναν νανούρισμα, φλάμπουρο οἱ κλέφτες, φύλακα στὸ μεσιανὸ κατάρτι οἱ ναυτικοί.

β) Στὰ νανουρίσματα

Σὲ πολλὰ νανουρίσματα γίνεται ἀναφορὰ στὴν παρουσία τῆς Παναγιάς. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε.

*Ἡ Παναγία κι ὁ Χριστὸς
κι ὁ ἀφέντης Ἄι Γιάννης,
νὰ σοῦ χαρίζουν τὴ ζωή,
κι ὅπου πονεῖς νὰ γειάνεις.*

*Σὰ σὲ κοιμίσω ὕστερα στὴν Παναγιά σ' ἀφίνω,
στὴν Παναγιά καὶ στὸ Χριστό, στὸ φύλακα ἄγγελό σου,
γιὰ νὰ σὲ προφυλάξουνε πάν' στὸ προσκέφαλό σου.
Στὸ πάπλωμά σου κέντησα αἰτοὺς νὰ σὲ στολίζουν,
σοῦ κέντησα μιὰ Παναγιά στ' ἀχνὸ προσκέφαλό σου
κι ἀκόμα τὴν Ἁγία-Σοφιά νὰ ἔχεις στὸ μάγουλό σου⁴.*

*Ὁ ὕπνος τρέφει τὰ παιδιὰ κι ἡ γειὰ τὰ μεγαλώνει
καὶ ἡ κυρὰ ἡ Παναγιά τὰ καλοξημερώνει.*

Ἔλα Χριστὲ στὸν ὕπνο του καὶ Παναγιά κοντά του.

*Ἔλα, ὕπνε, ἔλα γειά,
ἔλα, κυρὰ Παναγιά,
κι ἀποκοίμισ' τὰ παιδιὰ.*

γ) Στὰ φλάμπουρα τῆς κλεφτουριάς

*Εἶχε φλάμπουρο κόκκινο, κόκκινο καὶ γαλάζιο
εἶχε σταυρό, εἶχε Χριστό, εἶχε καὶ Παναγιά⁵.*

Γειά σου, χαρὰ σου, ἀφέντη μας – καλῶς τοὺς λεβεντάδες.

*Βγάξει καφέ καὶ τοὺς κερνᾷ, τραπέζι καὶ τοὺς στρώνει
καὶ τρία μπαϊράκια τσώδωσε μὲ τὸ σταυρὸ στὴ μέση,
μὲ τὸ σταυρό, μὲ τὸ Χριστὸ καὶ μὲ τὴν Παναγιά⁶.*

*Προσκύνα Θεοδωράκη μου, τὴν Παναγιά καὶ πὲς τῆς
νᾶχει καλὰ τὴν κλεφτουριά, τοὺς Κολοκοτρωναίους,
ποὺ τοὺς φοβᾶται ἡ Τουρκιά, τοὺς τρέμουν οἱ πασάδες.
Τάξε φλουριά, τάξε χρυσό, τάξε κι ἀσημοκέρια,
νὰ μᾶς βλογάει στὰ βουνά, νὰ μᾶς φυλάει στοὺς κάμπους⁷.*

*Λάλει, μπιρμπίλη, λάλησε καθὼς ἐμα-
ταλάεις,
λάλει καὶ πὲς τῶν μπέπεδων, πέσε τῶν κεχαγιάδω...*

*Κολοκοτρώνης κάθεται στὰ τρίκορφα
στὴ ράχη,
φτιάχνει ταμπούρια δυνατά, μαξεύει παλληκάρια,
βάνει μπαϊράκια κόκκινα, κόκκινα σὰ γεράνια,
βάνει τὸν Τίμιον τὸ Σταυρό, τὴν Παναγιά Παρθένα.*

«Βοήθα, Χριστὲ καὶ Παναγιά κι ἀφέντ' Ἅγιε Νικόλα,

⁵ Λαμινάτου Β., *Ἡ Παναγιά στὸ δημοτικὸ τραγούδι*, Ἀθήνα 1991, Ἐκδ. Πατάκη, σ. 20.

⁶ ὅπ. π. σ., 21.

⁷ ὅπ. π. σ., 24.

⁴ Γκενάκου Ζωή, *Ἡ ποίηση τοῦ λαοῦ κι ὁ παιδικὸς λόγος*, Ἀθήνα 2004², Ἐκδ. Πατάκη, σσ. 21-23.

να πᾶμε στὴν Τριπολιτσά, στὴν ξακου-
σμένη χώρα»⁸.

Κι οἱ ναυτικοὶ τὴν Παναγιά ἀπεικονίζουν
στὶς παντιέρες τους.

*Τρεῖς καλογέροι Κρητικοὶ καὶ τρεῖς ἀπ’
τ’ Ἅγιον Ὅρος,
καράβιν ἐσκαρώνανε σ’ ἓνα βαθὺ λιμῶνα.
Βάνουν κατάρτια μπρούτζινα, ἀντένες
σιδερένιες.
Βάνουν σχοινὶ ἄλυσιδωτό, πανιὰ ζωγρα-
φισμένα,
βάνουν στὴν πλώρη τὸ Σταυρό, στὴ πρύ-
μνη τὸ Βαγγέλιο
καὶ τὴν Κυρά, τὴν Δέσποινα στὸ μεσιανὸ
κατάρτι⁹.*

Ὁ κλέφτης στὴ διαθήκη του τὰ ὄπλα
του, ὅ,τι πιδ πολύτιμο ἔχει, τ’ ἀφίνει
προσφορὰ στὴ χάρη Της.

Ἀφίνω τὸ τουφέκι μου στὴν Παναγιά τῆς
Τίνου.

Ἀφίνω τὰ κουμπούρια μου πάνω στὸν
Αἶ Μελέτη.

Ἀφίνω καὶ τὸ θλιβερὸ σπαθὶ μὲς’ τὴν
Φανερωμένη¹⁰.

δ) Βιοματικές ἐμπειρίες

Στὴ μακραίωνη σκλαβιά ἡ παρουσία
καὶ ἡ λατρεία τῆς Παναγίας ἐντυπωσιάζει
ἀκόμη καὶ τοὺς ξένους ποὺ ἐπισκέπτο-
νται τὴν Ἑλλάδα. Ἕνας περιηγητὴς στὰ
χρόνια τῆς ἐπαναστάσεως περιγράφει
μὲ ἐκπληξη μιὰ σκηνὴ ποὺ εἶδε σὲ μιὰν
ἐκκλησία.

«Βλέπω σὲ δυὸ βημάτων ἀπόστα-
ση μιὰ γυναῖκα γονατιστὴ μπροστὰ στὸ
εἰκόνημα τῆς Παναγίας. Θεέ μου! Πόσα
σταυροκοπήματα! Πόσες γονυκλισίες

κάνει μπροστὰ σ’ αὐτὸ τὸ εἰκόνημα! Μὲ
τὴ ἀφοσίωση τὴν βλέπω νὰ προσκυνάει
τὸ χῶμα, ποὺ τὸ φιλάει τρεῖς φορές! Καὶ
πόσο βιαστικὰ ξαναρχίζει τὰ σταυροκο-
πήματα, ποὺ τὰ κάνει ἀπὸ τὰ δεξιὰ πρὸς
τ’ ἀριστερά»¹¹.

Καὶ στὶς μέρες τῆς ἐπαναστάσεως
ἓνας Ἄγγλος περιηγητὴς, ὁ Wilson, πε-
ριγράφει μιὰ ἐμπειρία του σ’ ἓνα Σπε-
τσιώτικο σπίτι ποὺ φιλοξενήθηκε.

«Ἡ πρώτη νύχτα στὸ σπίτι τοῦ Σά-
ντου ἦταν τρομακτικὴ γιὰ τὸν Wilson.
Θὰ κοιμόταν στὴν ἴδια κάμαρα μὲ τὸν
γιὸ τοῦ νοικοκύρη, τὸν καπετὰν Ἀντρέα,
ἓνα παλληκάρι 25 χρόνων. Τὸν βλέπει
νὰ ξεθηκαρώνει τὸ μαχαίρι ποὺ εἶχε στὸ
ζουνάρι καὶ νὰ τὸ ἀπιθώνει στὸ τραπέζι
ποὺ βρισκόταν πλάι στὸ στρώμα. Ὑστερα
ξεξώστηκε, κι’ ἀφοῦ ἔβγαλε τὸ γελέκι καὶ
τὰ παπούτσια, ζύγωσε στὸ καντήλι ποὺ
τρεμόσβηνε πλάι σὲ μιὰ εἰκόνα τῆς Πα-
ναγίας κι’ ἄρχισε τὴ νυχτερινὴ προσευχὴ
του. Γιὰ τρία ἢ τέσσερα λεπτὰ ψιθύριζε,
κάνοντας ἀδιάκοπα μετάνοιες. Κι ὅλο
σταυροκοπιόταν»¹².

Κι ὅταν φτάνει ἡ ὥρα τῆς ἐπανα-
στάσεως, τὴ γιορτὴ Της, τὴν ἡμέρα τοῦ
Εὐαγγελισμοῦ, ὀρίζουν γιὰ τὸν ξεσηκωμό.
Διαβάζουμε στὰ ἀπομνημονεύματα τῶν
ἀγωνιστῶν. «... καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος
Ἵψηλάντης ἀναγκασθεὶς ἐκ τῶν περι-
στάσεων νὰ μὴν περιμείνῃ τὴ ὀρισθεῖσαν
25^{nv} Μαρτίου, ἀνεπέτασσε τὴν σημαίαν
τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰς ἡγεμονίας ἀπὸ
τῆς 23 Φεβρουαρίου, πρόωρα»¹³.

Νᾶναι συμπτωματικὸ ἄραγε ὅτι ἡ ση-
μαία τῆς ἐπαναστάσεως στὰ Καλάβρυτα
εἶναι τὸ λάβαρο μιᾶς ἐκκλησίας –τῆς Ἀγί-
ας Λαύρας– μὲ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας;

8 ὅπ. π. σ., 23.

9 ὅπ. π. σ., 42.

10 Λάμπας Γ., ὅπ. π., σ. 31.

11 Οἰκονόμου Ἡλία (ἐπιμέλεια), *Κείμενα πίστεως
καὶ ἐλευθερίας*, Ἀθῆναι 1985, ἐκδ. Περιοδικοῦ
Ἐκκλησία, σ. 186.

12 Σιμόπουλου Κυριάκου, *Πῶς εἶδαν οἱ ξένοι τὴν
Ἑλλάδα τοῦ ’21*, τ. 1^{ος}, Ἀθῆναι 1979, σ. 67.

13 Οἰκονόμου Μιχ., *Ἀπομνημονεύματα ἀγωνιστῶν
τοῦ ’21*, Ἐκδ. Γσουκαλά, τ. 14, σ. 58.

Καὶ στὸν ἀγῶνα, σὲ ὄρες κρίσιμες, ὅταν μὲ τὴν πρώτη ἀφορμὴ τὸ μπουλούκι ἐγκατέλειπε τὸν Κολοκοτρῶνη, ἐκεῖνος τὸ παράπονο καὶ τὴν ὀδύνη του στὴν Παναγιά θὰ τὸ πεῖ. Διαβάζουμε στὰ Ἀπομνημονεύματά του.

«Ἐκατσα ἕως πὸν ἐσκαπέτησαν μὲ τὰ μπαϊράκια τους, ἀπὲ ἐκατέβηκα κά- του· ἦταν μία ἐκκλησιὰ εἰς τὸν δρόμον, (ἡ Παναγιά στὸ Χρυσοβίτσι), καὶ τὸ καθψιό μου ἦτον ὅπου ἐκλαγα τὴν Ἑλλάς. Πα-

τοῦ Κίτσου Τζαβέλα, χωρὶς ν' ἀγγίξει τὸν πολέμαρχο. Ὅλοι τότε εἶπαν πὼς ἦταν θαῦμα τῆς Παναγιάς. Κι ὁ Τζαβέλας, ἀφίνοντας γιὰ μιὰ στιγμὴ τὴ μάχη, πηγαίνει στὴν ἐκκλησιὰ τῆς Ἁγία-Τριάδας. Ἀσπάζεται εὐλαβικὰ τὸ εἰκόνημα τῆς Εὐαγγελίστριας καὶ τῆς ἀφιερώνει τὰ κομμάτια ἀπ' τὸ σπασμένο σπαθὶ του λέγοντας.

– Παναγιά μου, σήμερα ὅπου σὲ γιορτάζουμε, σοῦ ἀφιερῶνω ἐτοῦτο καὶ βοήθα

Σὲ ἐποχὲς πολυπληροφόρησης καὶ διεθνῶν ἀλληλεπιδράσεων, σὲ ἐποχὲς ὅπου τὰ μεγέθη τῆς ποσότητος πλειοδοτοῦνται καὶ ἡ ποιότητα παραγκωνίζεται καὶ μιὰ ἐπικίνδυνη ἐθνικὰ σύγχυση ἐπιηρεάζει μικροὺς καὶ μεγάλους, ἐπιτακτικὴ προβάλλει ἡ ἀνάγκη νὰ ἀκούσουμε λόγο ἀνόθευτο ἀπὸ τὸ στόμα ἐκείνης τῆς γενιᾶς πὸν ἔγραψε τὴν Ἐπανάσταση, ὄχι μὲ μελάνι, ἀλλὰ μὲ τὸ αἷμα τῆς καρδιάς.

ναγιά μου, βοήθησε καὶ τούτην τὴν φορὰ τοὺς Ἑλλήνες διὰ νὰ ἐμψυχωθοῦν»¹⁴.

Ἐνας ἄλλος ξένος, ὁ συνταγματάρχης Colegno, περιγράφει μία σκηνὴ πὸν τὸν ἐξέπληξε στὴν Πελοπόννησο, ὅταν ὁ Ἰμπραήμ πολιορκοῦσε τὸ Ναυαρίνο.

«Ἐνῶ ἔπεφταν βροχὴ οἱ μπάλες τοῦ Ἰμπραήμ στὸ κάστρο, παρουσιάστηκε στὶς ἐπάλλξεις τῶν τειχῶν ἓνας παπὰς κρατώντας τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας καὶ ψέλνοντας ὕμνους, Ἦταν ὁ παπα-Τζαβέλας, πὸν ὅλοι θεωροῦσαν ἄτρωτο ἀπὸ τὰ ἐχθρικά πυρὰ»¹⁵.

Οἱ ἀγωνιστὲς τῆ σωτηρία τους στὴν ὥρα τῆς μάχης συχνὰ τὴν ἀπέδιδαν σὲ θαῦμα τῆς Παναγίας.

«Στὴ μάχη τῆς Κλείσοβας στὰ 1826 στὸ Μεσολόγγι –τοῦ Εὐαγγελισμοῦ– ἐχθρικό βόλι ἔσπασε στὰ δύο τὸ σπαθὶ

τὰ παλληκάρια νὰ νικίσουμε τὸν ἐχθρό.

Ἡ Παναγιά ἔστερξε στὴν παράκληση τοῦ Τζαβέλα καὶ τοὺς χάρισε μιὰ δοξα-σμένη νίκη»¹⁶.

Κι ὅταν τὸ εἰκόνημα τῆς Παναγίας κινδυνεύει νὰ μολυνθεῖ ἀπ' τοὺς ἀλλόπιστους, προτιμοῦν νὰ τὸ ρίξουν στὴ φωτιά. Ἡ σκηνὴ διαδραματίστηκε κατὰ τὴν παράδοση φρουρίου –κατόπιν συν-θήκης– στὸν Ἰμπραήμ.

Ἡ παράδοση τῆς φρουρᾶς θὰ γινόταν στὶς 11 Μαΐου. Γράφει ὁ Colegno στὸ Ἡμερολόγιό του τὴν ἴδια μέρα.

«Δὲν ἐκλείσα μάτι χθὲς τὴ νύχτα. Μόλις φώτισε βγῆκα ἀπὸ τὸ καταφύγιό μου».

Καὶ τότε εἶδε νὰ ξετυλίγεται μπροστὰ του μιὰ δραματικὴ σκηνή. «Στὴ μέση τῆς ἀκρόπολης οἱ Ἑλλήνες εἶχαν ἀνάψει μιὰ μεγάλη φωτιά καὶ ἔκαιγαν τὶς σημαῖες, γιὰ νὰ μὴ πέσουν στὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ,

14 Κολοκοτρῶνης Θεόδ., *Διήγησις συμβάντων...* ΒΙΠΕΡ, ἀρ. 64, σσ. 64-67.

15 Σμιόπουλου Κυρ., ὄπ. π., τ. 4^{ος}, σ. 152.

16 Λάμπας Τ., ὄπ. π., σ. 145.

καθώς και τὰ ἱερὰ σκεύη τῆς ἐκκλησίας, πού θὰ ξαναγινόταν τζαμί. Στὴ φωτιά ἔρριξαν καὶ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας πού ἀνέβαζαν μὲ πομπὴ στὰ μπεντένια τοῦ κάστρου, ὅταν οἱ βομβαρδισμοὶ ἀγρίευαν. Σ' αὐτὴ τὴν Παναγία οἱ Ἕλληνες εἶχαν ἐμπιστευθεῖ τὴν ἄμυνα τοῦ κάστρου μετὰ τὴν ἐγκατάλειψή του ἀπὸ τὸν Σαχτούρη. Ἦταν τὸ παλλάδιο τοῦ Ναυαρίνου. Ἀλλὰ καὶ κείνη χάθηκε μέσα στὶς φλόγες»¹⁷.

Καὶ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου τὴν Παναγία παρακαλᾷ ὁ ἀγωνιστής, ὄχι γιὰ τὸν ἑαυτόν του, ἀλλὰ γιὰ τὴν πατρίδα.

Διαβάζουμε γιὰ τὸν ἐπίσκοπο Σαλῶνων Ἡσαΐα.

«Ὁ ἀρχηγὸς ἦτο τραυματισμένος, καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἡσαΐας, σωματώδης καὶ ἀσυνήθιστος εἰς τοὺς πολεμικοὺς δρόμους, δὲν κατώρθωνε νὰ βαδίξῃ. Ὁ παρακολουθῶν τότε τὸν στρατὸν ἔφορος Σαλῶνων Μαρκόπης ἢ Μαρκόπουλος ἐσπῆκσε τὸν Ἡσαΐαν εἰς τοὺς ὤμους του. Ἦτο δυνατός, ἀλλὰ δὲν ἔμποροῦσε νὰ μεταφέρῃ ἐπὶ πολὺ ἄλλον ἄνδρα, καὶ μάλιστα τοῦ ὄγκου τοῦ ἀρχιεπισκόπου, εἰς δρόμον ἀνώμαλον καὶ ὑπὸ τὴν ἀπνῆ καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ. Κατέστη δύσκολος καὶ ἡ ἰδικὴ του κίνησις. Ἐπροχώρησεν ἐν τούτοις ἀρκετά, μολονότι ὁ δρόμος του ἐπεβραδύνετο ὀλοένα καὶ περισσότερον. Ὁ Ἡσαΐας ἀντελήφθη ὅτι ἡ ἠρωϊκὴ προσπάθεια τοῦ Μαρκοπούλου θὰ κατέληγεν εἰς τὸν θάνατον καὶ τῶν δύο καὶ τοῦ εἶπεν·

– Ἄφυσέ με, παιδί μου, καὶ σώσε τοῦλάχιστον τὸν ἑαυτόν σου, πού εἶσαι χρησιμώτερος.

Ὁ Μαρκόπουλος ἠναγκάσθη νὰ τὸν ἀφήσῃ πρὸ τοῦ κινδύνου νὰ χαθῇ καὶ αὐτός, χωρὶς νὰ σωθῇ ὁ Ἡσαΐας. Ἀλλὰ δὲν εἶχε προχωρήσει πολλὰ βήματα, ὅταν ἤκουσε τὴν φωνὴν του·

– Παναγία μου, σώσε τὴν πατρίδα!
Ἔνας Τοῦρκος εἶχε καταφθάσει καὶ

εἶχεν ὑψώσει τὸ πελώριο μαχαίρι τοῦ ἐπάνω ἀπὸ τὸν τράχηλον τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Μετ' ὀλίγας στιγμᾶς ἡ κεφαλὴ τοῦ ἠρωϊκοῦ ἱεράρχου εἶχεν ἀποκοπῆ»¹⁸.

ε) Ἡ κήρυξη τῆς ἐπαναστάσεως

Καὶ ὅταν ἔφτασε ἡ μεγάλη ὥρα τοῦ ξεσηκωμοῦ, τὸ διαχρονικὸ μῆνυμα τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ '21 τὸ ἰχνηλατοῦμε στὶς πρῶτες ἐπαναστατικὲς τοὺς ἐνέργειες, στὶς διακηρύξεις, στὶς ἐπαναστατικὲς σημαῖες καὶ στὶς σφραγίδες, διαφορετικὲς σὲ κάθε τόπο, μὲ κοινὸ ὅμως χαρακτηριστικὸ σύμβολο τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ.

Στὶς 6 Φεβρουαρίου 1821 στὸν ναὸ τῆς μονῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν στὸ Ἰάσιο ὁ Μητροπολίτης –σὲ μιὰ σεμνὴ τελετῆ– περιέζωσε τὸν πρίγκιπα Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντη τὸ ξίφος καὶ εὐλόγησε τὴ σημαία τοῦ Ἱεροῦ Λόχου. Ἀποσπάσματα τοῦ ὄρκου εἶναι ἐνδεικτικὰ τοῦ ιδεολογικοῦ περιεχομένου τῆς ἐπαναστάσεως.

«Ὡς χριστιανὸς Ὁρθόδοξος καὶ υἱὸς τῆς ἡμετέρας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ὀρκίζομαι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Παντοδυνάμου μας Θεοῦ, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος νὰ διαμείνω πιστὸς εἰς τὴν θρησκείαν μου καὶ εἰς τὴν πατρίδα μου». Καὶ συνεχίζει: «... Νὰ χύσω τὸ αἷμα μου, ἵνα νικήσω τοὺς ἐχθροὺς τῆς θρησκείας μου, ἢ νὰ ἀποθάνω ὡς μάρτυρ ὑς διὰ τὸν Ἰησοῦ Χριστόν»¹⁹.

Ἔτσι ξεκίνησε ὁ Ἱερός Λόχος, γιὰ τὸν ὁποῖον ξέρουμε ὅτι στὴν προετοιμασία πού προηγήθηκε περιλαμβανόταν ἐκτὸς ἀπ' τὶς στρατιωτικὲς ἀσκίσεις καὶ ἓνα ταχύρρυθμο σεμινάριο προσευχῆς. Σφύζεται στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη τῶν

17 Σιμόπουλου Τ., ὅπ. π., τ. 4^{ος}, σσ. 175-6.

18 Κόκιανος Δ., εἰς Δίπτυχα τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ἀθῆναι 1979, Ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, σ. 100.

19 Φιλίμων Ἰωάν., Δοκίμιον Ἱστορικόν, τ. Β', σ. 294

Ἀθηνῶν ἓνα μικρὸ βιβλιαράκι –28 σελίδων– ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1821 στὸ Ἰάσι καὶ περιέχει διασκευὴ προσευχῶν γιὰ τὸν Ἱερὸ Λόχο καὶ τὸν ἀρχηγό του Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη. Ἕνας λαὸς ποὺ ἐπαναστατεῖ καὶ βρίσκει χρήματα καὶ χρόνο, γιὰ νὰ τυπώσει ἓνα ἐγκόλπιο προσευχῶν²⁰.

Ἕνα ἐγκόλπιο γιὰ κάθε ἱερολοχίτη, ἀνυπολογίστου ἀξίας σήμερα, ἀφοῦ σώθηκε ἓνα μόνο ἀντίτυπο. Διαβάζουμε ψελίσματα ἀπὸ τὶς προσευχὲς ἐκείνων τῶν παλληκάρων.

«Υπερασπιστὰ τῶν πιστῶν, ἐξαπόστειλον τὰ βέλη σου, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν πάταξον... διασκόρπισον αὐτούς, ...

Καὶ παρακάτω.

«Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ... ἀνάστηθι εἰς βοήθειαν ἡμῶν καὶ τῷ φιλοχρίστῳ στρατῷ νίκας παράσχου κατὰ τῶν πολεμίων τρόπαια, μετὰ δακρῶν δεόμεθά Σου...»²¹

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ Κύριος τῶν κυριούντων, Σοῦ δεόμεθα καὶ Σὲ παρακαλοῦμεν, σώσον τὸν πρίγκιπα ἡμῶν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ὃν ἐδικαίωσας Ἀρχηγὸν γενέσθαι τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν ἐκστρατείας... τοὺς ὑπ' αὐτὸν διοικητὰς τοῦ στρατοῦ ἐν ὑπακοῇ καὶ φόβῳ ἀπροσωπολήπτως συντήρησον. Τὸν στρατὸν αὐτοῦ κατὰ πάντων τῶν ἀντικειμένων ἐνίσχυσον...

Ἵπέρ τῶν εὐσεβῶν πατριωτῶν τῆς ἑταιρείας τῶν Φιλικῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν...

Οὐκ ἐπὶ τῷ τόξῳ ἡμῶν ἐλπιοῦμεν Κύριε, οὐδὲ ἡ ρομφαία ἡμῶν σώσει ἡμᾶς, ἀλλὰ τὴν Σὴν παντοδύναμον βοήθειαν αἰτούμενοι καὶ τὴν Σὴν δυναστείαν θαρ-

ροῦντες, κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν κραταοῦμεθα καὶ τὸ ὄνομά Σου τὸ ἅγιον ἐν πίστει ἐπικαλούμεθα, καὶ ἐν κατανύξει δεόμενοι, Παντοδύναμε Κύριε, ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς ἐπάκουσον ἡμῶν καὶ ἐλέησον ἡμᾶς»²².

Μὲ δάκρυα παρακαλοῦσαν αὐτοὶ ποὺ δὲν δέλιασαν καὶ σὰν λιοντάρια πολέμισαν ἀργότερα στὸ Δραγατσάνι.

Καὶ στὸ Βουκουρέστι ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡ περιγραφή τῆς πρώτης ἐπαναστατικῆς πράξεως. Ὁ Ἥλ. Φωτεινὸς διασφῆζει ὅλο τὸ τυπικὸ τῆς κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως στὸ Βουκουρέστι, στίς 27 Μαρτίου 1821. Ὁ ἀρχιμανδρῆτης Βασίλειος, φίλος καὶ συνεργάτης τοῦ Γεωργάκη Ὀλυμπίου, μὲ δύο ἱερεῖς, φτάνουν στὸ σπίτι τοῦ Βέλλου, ἔμπιστου Φιλικοῦ, ὅπου εἶναι συγκεντρωμένος πολὺς κόσμος καὶ παρακινοῦν γιὰ τὸ ξεκίνημα. Ξεδιπλώνεται ἡ προετοιμασμένη τρίχρωμη σημαία, ἀπὸ τῆ μιὰ ὁ σταυρὸς καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Κων/νου καὶ Ἑλένης καὶ ἡ ἐπιγραφή «ἐν τούτῳ νίκα» καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ Φοίνικας καὶ ἡ ἐπιγραφή «ἐκ τῆς κόνεώς μου ἀναγεννώμαι» καὶ «ἔκαμαν κατ' ἐπιταγὴν λιτανείαν»²³ ὅπως γράφει. Ἐπειτα βγαίνουν στὸν δρόμο. Μπροστὰ ὁ ἓνας ἱερεὺς κρατώντας τὸν σταυρὸ, ὁ ἄλλος κρατώντας τὸ Εὐαγγέλιο, καὶ ἀνάμεσά τους ὁ Φιλικὸς Κων/νος Ἀριστίας φέροντας στοὺς ὤμους τοῦ ξεδιπλωμένη τῆ σημαία. Τὸν συνοδεύουν δέκα στρατιῶτες μὲ τὰ ξίφη, ἀκολουθεῖ δὲ πλῆθος κόσμος. Ψάλλουν στὴν πορεία τους «ἔλαμψεν ἡ χάρις Σου σήμερον», τὰ τραγούδια τοῦ Ρήγα καὶ τὸ «Σῶσον Κύριε τὸν λαόν Σου». Ὁ κόσμος ἀνάμεσα σ' ἀναφιλητὰ ἐκραύγαζε «Ζήτω ἡ ἐλευθερία».

Γυρίζοντας στὸ τέλος στὸ σπίτι ἀπ' ὅπου ξεκίνησαν, ὁ σηματοφόρος στερέωσε τὴ σημαία στὴν πόρτα καὶ πέρασαν ὅλοι καὶ προσκύνησαν. Ἐκεῖ κατετάγησαν καὶ

20 *Εἰς δόξαν τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ ἀδιαιρέτου τριάδος. Πατρὸς, Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, Ἀμὴν. ΣΥΝΑΪΤΑΙ. Καὶ ἐκτενεῖς λεγόμεναι ἐν καιρῷ πολέμου...», Ἐν Ἰασίῳ 1821, Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τυπογραφίᾳ.*

21 Γκενάκου-Μουρούτη Ζωή, «Ἱεροῦ λόχου ἐκ βαθέων», *Ακτίνες* (Μάρτιος 1969), σσ. 114-117.

22 ὅπ. π.

23 Οἰκονόμου Ἥλ., ὅπ.π., σ. 70.

οί πρώτοι έθελοντες τής επανάστασεως.

Τις πρώτες επαναστατικές ενέργειες στην κυρίως Ελλάδα ο Κολοκοτρώνης περιγράφει με άφοπλιστική λιτότητα. «Είς τας 23 Μαρτίου ἐπιάσαμε τούς Τούρκους εἰς τὴν Καλαμάτα, τὸν Ἀρναούτογλου, σημαντικὸν Τούρκον τῆς Τριπολιτσᾶς...». Καὶ παρακάτω ἐξομολογεῖται. «Κινώντας ἐγώ, εἶχαν μίαν προθυμίαν οἱ Ἕλληνες, ὅπου ὅλοι μὲ τὰς εἰκόνας ἔκαναν δέσπῃ καὶ εὐχαριστήσεις. Μοῦ ἤρχετο τότε νὰ κλαύσω... ἀπὸ τὴν προθυμίαν ποὺ ἔβλεπα. Τερεῖς ἔκαναν δέσπῃ. Εἰς τὸν ποταμὸν τῆς Καλαμάτας ἀνασπασθήκαμε καὶ ἐκινήσαμε»²⁴.

Ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης γράφει γιὰ

Τούρκους»²⁵.

Στὴν πρώτη ἐπίσημη γνωστοποίηση, στὶς 26 Μαρτίου 1821, πρὸς τοὺς Προξένους τῶν ξένων δυνάμεων στὴν Πάτρα, ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς καὶ οἱ ἄλλοι πρωτεργάτες, σὲ προκλήρῃ, ἐπιγραμματικὰ διεκέρχτησαν τὸν σκοπὸν τῆς Ἐπαναστάσεως.

Προκλήρῃς τοῦ Ἐπαναστατικοῦ Διευθυντηρίου τῶν Πατρῶν πρὸς τὰς Εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις.

«Ἡμεῖς, ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΕΘΝΟΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ, βλέποντας ὅτι μᾶς καταφρονεῖ τὸ ὀθωμανικὸν γένος καὶ σκοπεύει τὸν ὀλεθρὸν ἐναντίον μας, πότε μὲ ἓνα καὶ πότε μὲ ἄλλον τρόπον, ἀπεφασί-

Κάθε ἀναφορὰ στὴ μεγάλη Ἐπανάσταση πρέπει νὰ εἶναι ἓνα μάθημα ποὺ θὰ μᾶς πλησιάζει στὴν καρδιὰ τῶν γεγονότων, μέσα ἀπὸ αὐθεντικὲς πηγές. Ἔχουμε ἀνάγκη νὰ δοῦμε βῆμα βῆμα πῶς ξεκίνησε ἡ Ἐπανάσταση, νὰ ἀκούσουμε τὰ τραγούδια τῶν Ἑλλήνων τῆς Τουρκοκρατίας, νὰ προσέξουμε τὶς σημαῖες καὶ τὶς σφραγίδες τους, νὰ διαβάσουμε τὶς προκηρύξεις τους, νὰ παρακολουθήσουμε τὰ βήματά τους στὸ πρωτοξεκίνημα τῆς ἐπανάστασεως, νὰ ἰχνηλατήσουμε τὸ ἦθός τους, γιὰ νὰ καταλάβουμε κάτι ἀπὸ τὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ νὰ προβληματισθοῦμε τί μπορεῖ αὐτὸ νὰ σημαίνει γιὰ μᾶς σήμερα.

τὸ ἴδιο ξεκίνημα. «Τότε δὲ ἐξετρώπων ἀπὸ τὸ Μοναστήρι τῆς Σιδηρόπορτας καὶ ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, Παπαφλέσσας καὶ Νικήτας Σταματελόπουλος καὶ ἦλθον καὶ αὐτοί... εἰς Καλάμας. Συναχθέντες ἅπαντες ἐκεῖ καὶ ἐκ συμφώνου ἀπεφάσισαν καὶ ὑψωσαν καὶ αὐτοὶ τὴν σημαίαν τῆς ἐπανάστασεως κατὰ τὰς 23 Μαρτίου, ποιήσαντες πρῶτον πάνδημον δοξολογίαν πρὸς τὸν Ὑψιστὸν καὶ ἔπειτα συνέλαβον τοὺς ὀλίγους ἐκεῖ εὐρεθέντας

σαμεν σταθερῶς ἢ νὰ ἀποθάνωμεν ὅλοι ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν. Καὶ τούτου ἕνεκα, βαστοῦμε τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας, ζητοῦντες τὰ δικαιώματά μας.

Ὅντες λοιπὸν βέβαιοι ὅτι ὅλα τὰ Χριστιανικὰ Βασίλεια γνωρίζουν τὰ δίκαιά μας καὶ ὄχι μόνον δὲν θέλουν μᾶς ἐναντιωθῆ, ἀλλὰ καὶ θέλουν μᾶς συνδράμει καὶ ὅτι ἔχουν εἰς μνήμην ὅτι οἱ ἔνδοξοι πρόγονοί μας ἐφάνησαν ποτὲ ὠφέλιμοι εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, διὰ τοῦτο εἰδο-

24 ὅπ.π., σ. 72.

25 ὅπ.π., σ. 89.

ποιοῦμεν τὴν Ἐκλαμπρότητα σας καὶ σὰς παρακαλοῦμεν νὰ προσπαθήσετε νὰ εἴμεθα ὑπὸ τὴν εὐνοίαν καὶ προστασίαν τοῦ μεγάλου τούτου κράτους»²⁶.

Πάτρα, 26 Μαρτίου 1821

Στὰ νησιά τὸ μήνυμα τῆς ἐπαναστάσεως θὰ φτάσει σὲ λίγες μέρες. Στὶς Σπέτσες τὰ γεγονότα τῆς συμμετοχῆς στὸν ἀγῶνα ἔχουν ὡς ἔξῃς. Ὅταν ἔφτασαν στὶς Σπέτσες δύο πλοία «μὲ τὴν τῆς ἐπαναστάσεως σημαίαν, ἡ θεὰ αὐτῆς κυματιζούσης καὶ τοῦ Σταυροῦ ἡ ὕψωσις, ἠλεκτρίσε καὶ ὑπερεπύρωσε τὰ πνεύματα...», καὶ ἔτσι στὶς 31 Μαρτίου 57 ἄρχοντες τοῦ τόπου (Κουντουριῶται, Τσαμαδός, Κριεζῆδες, Μιαούλης κ.ἄ.). «ὑπέγραψαν, ἀφοῦ ποιήσαντες τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐπεκαλέσθησαν τὴν θεῖαν βοήθειαν μετ' ἐλπίδος καὶ ἐνθουσιασμοῦ καὶ μετὰ πεποιθήσεως ὅτι τοιοῦτο ἦτο τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ...»

Στὶς 15 δὲ Ἀπριλίου «ἀρχόντων καὶ λαοῦ συναχθέντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐψάλλσαν παράκλησις καὶ ἀγιασμὸς καὶ ἠγιασθη ἐν μεγάλῃ πομπῇ καὶ ὑψώθη καὶ ἐκεῖ ἡ τῆς ἐλευθερίας σημαία»²⁷.

Καὶ στὸ Λεωνίδιο ὁ Δεληγιάννης γράφει γιὰ τὸ ξεκίνημα.

«Καὶ τὴν πρώτην Ἀπριλίου ποιήσαντες δοξολογίαν εἰς τὸν Ὑψιστον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, μετὰ τὸν ἀγιασμὸν ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀμέσως ἐξεκίνησαν»²⁸.

Στὴν Ὑδρα, μετὰ τὴν ὑπερνίκηση τῶν ἀμφιβολιῶν, ξεκίνησαν ἀμέσως γιὰ δράση.

«Μετ' ὀλίγον διασκεφθέντες ὠριμότερον οἱ προύχοντες τῆς Ὑδρας ἀνύψωσαν τὴν Κυριακὴν τῆς 17^{ης} Ἀπριλίου μετ' ἐκκλησιαστικῆς τελετῆς τῆς ἐλευθερίας τὴν σημαίαν καὶ ἀπέστειλαν πλοῖα εἰς

ἀποκλεισμὸν τῶν φρουριῶν τῆς Μονεμβασίας, Ναυπλίου καὶ Κορίνθου»²⁹.

Τὰ καράβια τῶν Σπετσῶν καὶ τῆς Ὑδρας, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ὀργῶναν τὸ Αἰγαῖο καὶ μὲ τὴ σημαία τοῦ σταυροῦ ξεσηκώνουν καὶ τὰ ἄλλα νησιά.

Κάποτε ἀγωνιστές, ὅπως ὁ ἐκρηκτικὸς Παπαφλέσσας, δημιουργοῦν μιὰ παράδοξη ὅσο καὶ ἐντυπωσιακὴ ἐξόρμησις.

«... Καθὼς ἔβλεπαν οἱ Ἕλληνες τὰς σημαίας καὶ τοὺς στρατιώτας, ἐσήμαινον τῶν ἐκκλησιῶν τὰ σήμαντρα καὶ οἱ μὲν ἱερεῖς ἔβγαινον ἐνδεδυμένοι τὰ ἱερὰ ἄμφια καὶ μὲ τὸ Εὐαγγέλιον ἀνὰ χεῖρας, οἱ δὲ χριστιανοὶ ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ ἐπαρακαλοῦσαν τὸν Θεὸν νὰ τοὺς ἐνδυναμῶνῃ. Ὁ Ἀρχιμανδρίτης μάλιστα ἐφοροῦσε μίαν περικεφαλαίαν καὶ διὰ τοῦτο τὸν ἐκοίταζαν μὲ πολλὴ περιέργειαν οἱ ἄνθρωποι καὶ τὸν ἐδέχοντο μὲ μεγάλῃν ὑποδοχὴν. Εἶχε δὲ σημαιοφόρον ἓναν καλόγηρον θεώρατο, παπα-Τούρταν ὀνομαζόμενον, ὁ ὁποῖος ἐκράτει ἓνα μεγάλο σταυρὸν ὑψηλὰ εἰς τὰ χεῖρα καὶ ἐπήγαινε μπροστὰ εἰς τὸ στρατεύμα.

Ὁ κόσμος ἐγένετο τοῖχος καὶ ἔκαμαν τὸν σταυρὸν τοὺς, καθὼς ἐπέρνα ὁ καλόγηρος μὲ τὸ σταυρό»³⁰.

Ὅπως γράφει ὁ Φραντζῆς, ὅταν γινόταν μιὰ μάχη, οἱ γέροντες στὰ χωριὰ καὶ στὶς κωμοπόλεις, πρωῖ καὶ βράδυ, μαζὶ μὲ τὶς γυναῖκες, ἔψαλλαν παρακλίσεις καὶ προσευχόσαντε νὰ βοηθήσει ὁ Ὑψιστος τοὺς ἀγωνιστές. Μετὰ δὲ τὴ μάχη ἡ δοξολογία ἦταν καθιερωμένη λαϊκὴ ἐκδήλωσις³¹.

ΖΩΗ ΓΚΕΝΑΚΟΥ
π. Ἐπίκουρος Καθηγήτρια
Πανεπιστημίου Κρήτης

26 Δίπτυχα τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ἀθῆναι 1971,

Ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, σ. 52.

27 Οἰκονόμου Ἠλ., ὅπ. π., σ. 84.

28 ὅπ.π., σ. 87.

29 ὅπ.π., σ. 89.

30 ὅπ.π., σ. 206.

31 Σιμόπουλου, ὅπ.π., σ. 283

Η ΠΑΡΑΠΟΙΗΣΙΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΜΑΣ

Σ ἐ ἀρετούς κάδους σκουπιδιών και ἀνακυκλώσεως στην Ἀθήνα εἶχαν κολληθῆ κατά τὸ τρέχον ἔτος κάποιες ἀφίσσες με μιὰ ἀφρικανική φιγούρα παιδιοῦ και με τὸ σύνθημα «Εἶμαι ἀνθρωπος και ὄχι σκουπίδι». Πλησιάζοντας ἔβλεπε κάποιος ὅτι ἡ ἀφίσσα ἤθελε νὰ εὐαισθητοποιήσει τοὺς θεατῆς γιὰ τοὺς σημερινούς πρόσφυγες, με ἀφορμὴ τὰ 100 χρόνια ἀπὸ τὴν προσφυγιὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Συσχέτιζαν τὸ σημερινὸ προσφυγικό-μεταναστευτικὸ κύμα με τοὺς πρόσφυγες ἀπὸ τὴν μικρασιατικὴ καταστροφὴ. Ἡ ἀφίσσα εἶναι προϊὸν κάποιας Μὴ Κυβερνητικῆς Ὁργανώσεως γιὰ τοὺς πρόσφυγες.

Τέτοιες ἐπιφανειακὲς συσχετίσεις ἀπευθύνονται στὸ θυμικὸ και ὄχι στὸ λογικὸ τῶν ἀνθρώπων και θεωροῦν ὅτι με αὐτὸν τὸν τρόπο κάνουν συμπαιθεῖς τοὺς πρόσφυγες στοὺς σημερινούς Ἕλληνες.

Κι ἄλλες φορὲς ἔχομε ἀναφερθῆ στὸ ζήτημα τῶν λεγομένων προσφύγων, πλεῖστοι ἐκ τῶν ὁποίων ἀπο-

τελοῦν παρατύπους μετανάστες, οἱ ὁποῖοι χωρὶς ἔγγραφα και ἄλλα δικαιολογητικὰ κατακλύζουν τὶς εὐρωπαϊκὲς χώρες, διακινούμενοι ἔναντι ἀδραῆς ἀμοιβῆς ἀπὸ κυκλώματα δικακινητῶν και ὑποπτες Μ.Κ.Ο. Στὸ σημερινὸ σημείωμα θὰ ἐστιάσωμε τὶς παρατηρήσεις μας στὴν χρησιμοποίησι – παραποίησι τῆς ἱστορίας μας γιὰ λόγους προπαγάνδας τοῦ δῆθεν ἀνθρωπισμοῦ και τῆς δῆθεν ἀλληλεγγύης πρὸς τοὺς «πρόσφυγες».

Ἡ συσχέτισις τῶν σημερινῶν προσφύγων με τοὺς Ἕλληνες πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία τοῦ 1922 εἶναι τουλάχιστον ἀτυχής. Τότε ἀνθρωποὶ με ἑλληνικὴ συνείδησι και θρησκεία ὑποχρεώθηκαν με τὴν βία νὰ ἐγκαταλείψουν τὶς γενέτειρές τους, τὶς «χαμένες πατρίδες» τοῦ Πόντου, τῆς Καππαδοκίας, τῆς Ἰωνίας, και νὰ καταφύγουν ἐμπερίστατοι στὴν παλαιὰ Ἑλλάδα. Ἐνα μέρος αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων ἀκολούθησε τὸν ὑποχωροῦντα ἑλληνικὸ στρατὸ στὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐνα ἄλλο μέρος μετὰ τὴν ὑπογραφή τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν ἄφησε τὶς πατρίδες του και μετακινήθηκε στὴν Ἑλλάδα σὲ διάφορα μέρη αὐτῆς.

Οἱ παλαιοὶ πρόσφυγες ὑπῆρξαν «σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός» τῶν Ἑλλήνων και, παρὰ τὶς δυσκολίες και τὴν ἀρχικὴ περιθωροποίησί τους ἀπὸ τὴν πολιτεία και τοὺς ἐντοπίους, πολὺ

Οί παλαιοὶ πρόσφυγες ὑπῆρξαν «σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός» τῶν Ἑλλήνων καί, παρὰ τὶς δυσκολίες καὶ τὴν ἀρχικὴ περιθωροποίησί τους ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ τοὺς ἐντοπίους, πολὺ γρήγορα ἐνσωματώθηκαν καὶ ἀφομοιώθηκαν μὲ τοὺς τοπικοὺς πληθυσμοὺς, λόγω τῆς κοινῆς θρησκείας, συνειδήσεως, τῶν κοινῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων. Καὶ μάλιστα διεκρίθησαν γιὰ τὴν εὐλάβεια καὶ τὴν τήρησι τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως.

Ἀντιθέτως, οἱ σημερινοὶ πρόσφυγες, οἱ ὅποιοι κατακλύζουν τὴν χώρα μας καὶ πολλὰς ἄλλες εὐρωπαϊκὰς χῶρες, στὴν πλειοψηφία τους εἶναι μουσουλμανικῆς θρησκείας, μὲ ἄλλα ἦθη καὶ ἔθιμα, τὰ ὅποια ἐπιδιώκουν νὰ διατηρήσουν καὶ στὴν χώρα μας, εἰς βάρος, συχνά, τῶν δικῶν μας ἠθῶν καὶ ἐθίμων.

γρήγορα ἐνσωματώθηκαν καὶ ἀφομοιώθηκαν μὲ τοὺς τοπικοὺς πληθυσμοὺς, λόγω τῆς κοινῆς θρησκείας, συνειδήσεως, τῶν κοινῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων. Καὶ μάλιστα διεκρίθησαν γιὰ τὴν εὐλάβεια καὶ τὴν τήρησι τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως.

Ἀντιθέτως, οἱ σημερινοὶ πρόσφυγες, οἱ ὅποιοι κατακλύζουν τὴν χώρα μας καὶ πολλὰς ἄλλες εὐρωπαϊκὰς χῶρες, στὴν πλειοψηφία τους εἶναι μουσουλμανικῆς θρησκείας, μὲ ἄλλα ἦθη καὶ ἔθιμα, τὰ ὅποια ἐπιδιώκουν νὰ διατηρήσουν καὶ στὴν χώρα μας, εἰς βάρος, συχνά, τῶν δικῶν μας ἠθῶν καὶ ἐθίμων. Μὲ σχεδιασμένες κινήσεις καὶ μὲ τὴν σύμπραξι πολιτικῶν σχημάτων καὶ Μ.Κ.Ο. κάνουν αἰσθητὴ τὴν παρουσία τους καὶ ἀπαιτοῦν περισσότερο χῶρο καὶ περισσότερα δικαιώματα (χωρὶς ὑποχρεώσεις). Σὰς ὑπενθυμίζω τὸ περιστατικὸ τῆς κατακλύσεως τῆς πλατείας Συντάγματος στὴν Ἀθήνα ἀπὸ πρόσφυγες καὶ μετανάστες τὸ βράδυ τῆς πρωτοχρονιάς τοῦ 2021 πρὸς 2022, ὅταν

ὑπῆρχαν ἀκόμη τὰ περιοριστικὰ μέτρα καὶ οἱ μάσκες γιὰ τὴν πανδημία τοῦ κορωνοϊοῦ. Οἱ ἴδιοι ἀνέβασαν τὰ βίντεο στὰ μέσα ἐπικοινωνίας, γιὰ νὰ δείξουν τὴν ἀνυπακοή τους στὰ μέτρα γιὰ τὰ ὅποια κάποιιοι ἀτυχοὶ συμπατριῶτες μας ἐπλήρωσαν τσουχεράκι πρόστιμα.

Τὸ κυριώτερο, ὅμως, ἀρνητικὸ τὸ ὅποιο κάνουν οἱ προωθητὲς αὐτῶν τῶν ἀφισσῶν καὶ ἀπόψεων εἶναι ἡ παραποίησις τῆς Ἱστορίας. Ἡ ἔξοδος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὰ «ματωμένα χῶματα» τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, στὰ ὅποια γιὰ 2.500 χρόνια ἔζησαν καὶ μεγαλούργησαν οἱ πρόγονοί μας, ἐξομοιώνεται καὶ ἰσοσταθμίζεται μὲ τὴν μετακίνησι τῶν πληθυσμῶν, ἡ ὅποια γίνεται ἔνεκα καὶ χάριν τοῦ παγκοσμιοποιητικοῦ μοντέλλου μὲ σχεδιασμὸ καὶ ὀργάνωσι καὶ τελικὸ στόχο τὴν ἀντικατάστασι τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πληθυσμοῦ καὶ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὸν ἐποικισμὸ ἀλλογενῶν καὶ ἀλλοθρήσκων.

Εἶναι λυπηρὸ ὅτι καὶ στὴν ἐπέ-

Τὸ πνεῦμα τῆς «πολιτικῆς ὀρθότητος» δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐνθυμηθοῦμε καὶ νὰ διδαχθοῦμε ἀπὸ τὰ μαρτύρια καὶ τὰ βάσανα τῶν προγόνων μας, τὰ ὅποια ὑπέστησαν γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι παρέμεναν Ἕλληνες καὶ Χριστιανοί. Καὶ ἐξαναγκάσθηκαν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου νὰ ἐγκαταλείψουν ἀκμάζουσες ἀπὸ τὴν ἐργατικότητα καὶ τὴν δημιουργικότητά τους περιοχὲς τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ εἶναι μεγαλύτερο κρίμα νὰ ἐξομοιώνονται μὲ τοὺς ὀλίγους πραγματικοὺς πρόσφυγες καὶ τοὺς πολλοὺς οικονομικοὺς μετανάστες τοῦ παρόντος.

τειο τῶν διακοσίων ἐτῶν ἀπὸ τὸ 1821 ἔγιναν πολλὲς προσπάθειες, γιὰ νὰ «ξεμάθωμε» τὴν ἱστορία μας, ὅπως τὴν γνωρίζαμε, μὲ τοὺς λεγομένους ἀποδομητὲς ἐπιστήμονες καὶ ἱστορικούς, καὶ νὰ ἐορτάσωμε ἐπιφανειακῶς καὶ γιὰ τὸ θεαθῆναι τὴν μεγάλη αὐτὴ στιγμή τῆς Ἱστορίας μας. Εἰπώθηκε καὶ γι' αὐτὴν ὅτι δῆθεν ἦταν ἐπιρρασμένη ἀπὸ τὶς ἰδέες τοῦ φιλελευθερισμοῦ τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, ἀποκόπτοντάς τιν τελειῶς ἀπὸ τὴν χριστιανικὴ πίστι, τὸ θεμέλιο τῶν ἐπαναστατῶν· «μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος», ἔγραφε στὴν προκήρυξί του ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης.

Τὸ ἴδιο συντελεῖται καὶ ἐφέτος μὲ τὴν ἐπέτειο τοῦ 1922. Τὸ πνεῦμα

τῆς «πολιτικῆς ὀρθότητος» δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐνθυμηθοῦμε καὶ νὰ διδαχθοῦμε ἀπὸ τὰ μαρτύρια καὶ τὰ βάσανα τῶν προγόνων μας, τὰ ὅποια ὑπέστησαν γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι παρέμεναν Ἕλληνες καὶ Χριστιανοί. Καὶ ἐξαναγκάσθηκαν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου νὰ ἐγκαταλείψουν ἀκμάζουσες ἀπὸ τὴν ἐργατικότητα καὶ τὴν δημιουργικότητά τους περιοχὲς τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ εἶναι μεγαλύτερο κρίμα νὰ ἐξομοιώνονται μὲ τοὺς ὀλίγους πραγματικοὺς πρόσφυγες καὶ τοὺς πολλοὺς οικονομικοὺς μετανάστες τοῦ παρόντος.

I. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Εἰς μνημόσυνον

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ (1929-2022)

Με θλίψη μά-
θαμε ὅτι θὰ στερη-
θοῦμε ὀριστικά τὴ
ζωντανὴ καὶ αἰσιό-
δοξη παρουσία τοῦ
ἀγαπητοῦ διδασκά-
λου μας ἐν Χριστῷ
Λεωνίδα, ποὺ
ἐπὶ πολλὰ χρόνια
ὑπῆρξε συνεχιστὴς
καὶ ὑπεύθυνος τοῦ

ἱστορικοῦ Κύκλου Ἄνδρων γιὰ τὴ Μελέτη
τῆς Ἁγίας Γραφῆς, μετὰ τὴ βαθιὰ ἀγιογρα-
φικὴ ἐμπειρία καὶ τὰ σχόλιά του, μέχρι
τὴ διακοπὴ τῶν συναντήσεων λόγῳ τῆς
ἀπαγορευτικῆς κορωναικῆς κρίσης, στὰ
90 καὶ πλέον χρόνια του.

Ὁ Λεωνίδας Στυλιανόπουλος γεννή-
θηκε τὸ 1929 στὴν Ἀθήνα καὶ μεγάλωσε
μετὰ τὰ ἄλλα τρία ἀδελφία του σὲ οἰκο-
γενειακὸ περιβάλλον ποὺ θεμελιώναν οἱ
εὐλαβεῖς καὶ μορφωμένοι γονεῖς του καὶ
ἡ πνευματικὴ καθοδήγηση γιὰ ὀρισμένο
διάστημα τοῦ πατρὸς Ἀθανασίου Γαλέτα,
ἐκ τῶν πρώτων συνεργατῶν τοῦ ἴδρυ-
τοῦ τῆς Ἀδελφότητος Θεολόγων ἢ «Ζωή»
πατρὸς Εὐσεβίου Ματθοπούλου.

Διακρίθηκε ὡς μαθητὴς στὸ Κολλέγιο
Ἀθηνῶν στὸ Ψυχικὸ καὶ σπούδασε Πολι-
τικὸς Μηχανικὸς στὰ σημαντικὰ ἀμερικαν-
ικὰ Πανεπιστήμια Cornell (Κορνέλ) καὶ
Perdue (Περντιού), ἀπὸ τὰ ὅποια πῆρε,
ἀντίστοιχα, Bachelor of Science (1952) καὶ
Master of Science (1955).

Ἐπαγγελματικά διακρίθηκε ὡς Proj-
ect Manager, ἢ Μηχανικὸς Ὀδοποιίας,

Κυκλοφορίας ἢ Ἀεροπλοΐας σὲ διάφορες
ἐταιρεῖες στὶς ΗΠΑ, ἢ Ἐρευνητὴς Μηχα-
νικός. Δίδαξε ὡς Καθηγητὴς στὴ Σχολὴ
Ἰκάρων, στὴ Μεταπτυχιακὴ Σχολὴ Οἰκι-
στικῆς, στὸ Λαϊκὸ Πανεπιστήμιο στὴν
Ἀθήνα καὶ στὶς Σχολὲς Τεχνικῆς Ἐκπαι-
δεύσεως «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος». Ὡς
διδάσκων στὶς τελευταῖες, προσέφερε
ἀμισθὶ τὶς ὑπηρεσίες του, καὶ διετέλεσε
μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου. Ἐπί-
σης, ἐπέβλεψε δωρεὰν καὶ τὴν κατασκευὴ
τμήματος τοῦ προτύπου Γηροκομείου
«Ἐστία Ἀγάπης» στὴν Ἁγία Παρασκευὴ
Ἀττικῆς.

Ἦταν μέλος τῆς Ἐφορείας τῆς Χρι-
στιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως, τὴν ὁποία
καὶ ἐκπροσώπησε στὸ Παγκόσμιο Συνέ-
δριο Χριστιανικῶν Νεολαίων στὴ Θεσ-
σαλονίκη. Ἦταν μέλος τῆς Χριστιανικῆς
Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων, ὑπῆρξε μέλος τοῦ
Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐνώσεως καὶ
μέλος τῆς ὁμάδας ποὺ ἐκπροσώπησε τὴν
Ἐνωσὴ στὴν Πανορθόδοξο Προσύνοδο
στὴ Ρόδο, καὶ γενικώτερα ὑπῆρξε ση-
μαῖνον στέλεχος τοῦ Χριστιανικοῦ Ἔργου.

Ἦταν ἰδιαίτερα φιλακόλουθος, καὶ
ὡς καλλίφωνος μετὰ δίπλωμα βυζαντινῆς
μουσικῆς κρατοῦσε συνήθως τὸ ἴσο, ὅταν
ἐκκλησιαζόμεσταν στὸν ἱερὸ ναὸ τῆς Με-
ταμορφώσεως στὸ κτῆμα τῆς Ἀδελφό-
τητος. Ἡ ζωὴ του ἦταν ἕνας ζωντανὸς
ψαλμὸς πρὸς τὸν Θεό. Ἦταν ἐξαιρετικὰ
αἰσιόδοξος. Ἀκόμα καὶ ὅταν τὸν περικύ-
κλωναν ἀντιξοότητες, δὲν τὶς ἄφηνε νὰ
τὸν ἐπηρεάσουν· θὰ ἔβρισκε τρόπο νὰ
τὶς ξεπεράσει.

Γενναῖος ἀγωνιστὴς στὸν χριστιανικὸ πνευματικὸ στίβο τῆς ἀγιότητας, ὑπῆρξε τολμηρὸς γιὰ ἀνοίγματα πνευματικῆς μαρτυρίας καὶ ὁμολογίας.

Υπῆρξε ὀργανωτὴς τῶν σεμιναρίων τοῦ ΕΛΚΕΠΑ «Πληροφορικὴ στὸν χῶρο τῆς Ἐκκλησίας» καὶ «Πληροφορικὴ στὸν Χῶρο τῆς Θεολογίας», σὲ συνεργασία μὲ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν καὶ τὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καθὼς καὶ μὲ Μητροπόλεις καὶ Ἱερὰς Μονὰς καὶ σημαντικὰ θεολογικὰ κέντρα τοῦ ἔξωτερικοῦ.

Ἐργάσθηκε ὡς ὀργανωτὴς καὶ συντονιστὴς διεθνoῦς Προγράμματος Ἑρεῦνης τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως μὲ θέμα τὴν ἔρμηνεία τῆς Θείας Λειτουργίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου στὸν Ὁρθόδοξο χῶρο. Τὸ Πρόγραμμα περιλάμβανε τὶς συμμετοχὰς τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν, Θεσσαλονίκης καὶ Μόσχας, καθὼς καὶ τὶς θεολογικὰς Ἀκαδημίες Κολιμπάρι (Κρήτης) καὶ Μπάλαμαντ (Συρίας). Γιὰ τὸ Πρόγραμμα εἶχαν ἐπίσης ἐκδηλώσει ἐνδιαφέρον Μητροπόλεις, Ἱερὰς Μονὰς καὶ Θεολογικὰ Κέντρα τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Ἐξωτερικοῦ.

Δεῖγμα τοῦ ζωντανοῦ καὶ ὀξέος πνεύματός του καὶ τῆς ἰσχυρῆς θέλησής του ἦταν ὅτι στὰ 78 του χρόνια ἐξεπόνησε διδακτορικὴ διατριβὴ στὴν Πολυτεχνικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Πατρῶν!

Πρὶν φύγει διακριτικὰ γιὰ τὴν Ἀμε-

ρικὴ γιὰ τὸ σοβαρὸ θέμα τῆς ἀσθένειάς του, πρὶν μερικὰ χρόνια, θυμᾶμαι ὅτι μίλησε στὴν αἴθουσα ὁμιλιῶν στὸ κτῆμα τῆς Ἀδελφότητας στὴν Ἁγία Παρασκευὴ γιὰ τὰ πνευματικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, ἀφήνοντάς τα ὡς παρακαταθήκη καὶ τὰ ὁποῖα προσπάθησε νὰ βιώσει καὶ ὁ ἴδιος.

Στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του δὲν ἀσχολεῖτο τόσο πολὺ μὲ τὶς ἐπαγγελματικὰς του ἐνασχολήσεις. Αὐτὸ ποῦ ἐπιθυμοῦσε ἦταν νὰ χρησιμοποιεῖ τὶς ἱκανότητές του ἐθελοντικὰ γιὰ τὸ καλὸ τῶν συνανθρώπων του καὶ νὰ βοηθᾷ αὐτοὺς ποῦ εἶχαν ἀνάγκη. Τὸν συγκινοῦσε ἰδιαίτερα ἡ Ἐξωτερικὴ Ἱεραποστολὴ στὴν Ἀφρικὴ καὶ μιλοῦσε σὲ φίλους καὶ συγγενεῖς γιὰ τὴ σημασία τῆς ὑποστηρίξεως τῆς ἀπὸ ἐμᾶς.

Ἀφήνει ἐν ζωῇ τὴν ἐκλεκτὴ σύντροφο τῆς ζωῆς του Σοφία καὶ τὰ πέντε παιδιὰ τους, Κώστα, Ἀρετὴ, Δημήτρι, Χρυσάνθη καὶ Γιῶργο, πρὸς τοὺς ὁποίους, ἐκ μέρους τῆς Χριστιανικῆς Ἐνωσῆς Ἐπιστημόνων, ἐκφράζουμε θερμὰ συλλυπητήρια, εὐχόμενοι καὶ προσευχόμενοι ὅπως ὁ Κύριος τῶν Δυνάμεων τὸν ἀναπαύσει εἰς χώραν ζώντων καὶ παρηγορεῖ τοὺς οἰκείους του, καθὼς καὶ τοὺς φίλους καὶ τοὺς συνεργάτες του.

ΗΛΙΑΣ ΚΩΝΣΤ. ΚΑΤΣΟΥΦΗΣ
Πρόεδρος τῆς ΧΕΕ

Εἰς μνημόσυνον

ΜΑΙΡΗ Ν. ΡΑΠΤΟΥ

(1934-2022)

Ἐφυγε ἀπὸ κοντά μας τὰ ξημερώματα τῆς Πέμπτης, 3 Νοεμβρίου 2022, ἡ Μαίρη Ν. Ράπτου.

Δύσκολη στιγμή, ἀκόμα πιὸ δύσκολη ἀποστολή. Νὰ ἀποχαιρετήσουμε ὡς Χριστιανικὴ Ἐστία Λάρισας «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος» τὴ Δεσποινίδα. Ἄν τὸ σχολεῖο εἶναι παιδί της, δημιούργημά της, τὸ Χριστιανικὸ Ἔργο εἶναι ἡ μεγάλη οἰκογένεια μὲ τὴν ὁποία συνδέθηκε ἀπὸ τὰ χρόνια τῶν σπουδῶν της στὴν Ἑλβετία.

Ἡ Μαίρη Ράπτου γεννιήθηκε στὴ Λάρισα τὸ 1934. Πατέρας της ἦταν ὁ πατριώτης ἰατρός χειρουργός καὶ βουλευτὴς Νικόλαος Ράπτης, καὶ μητέρα της ἡ Κωνσταντινουπολίτισσα παιδαγωγὸς Ροδοθέα Πορσανίδου-Ράπτου.

Ἀποφοίτησε ὡς ἀριστοῦχος καὶ σημαιοφόρος ἀπὸ τὸ Γυμνάσιο Θηλέων Λάρισας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ Ἀκα-

δημία καὶ τὸ Δημοτικὸ Ὡδεῖο Λάρισας.

Σπούδασε τέσσερα χρόνια Ψυχολογία καὶ Ἐπιστῆμες τῆς Ἀγωγῆς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Γενεύης. Παράλληλα, ἔλαβε εἰδικὸ δίπλωμα στὴν Ἐκπαίδευση τῆς Πρώτης Παιδικῆς Ἡλικίας.

Μὲ τὴν ἐπιστροφή της στὴ Λάρισα, γνωρίζει καὶ συνδέεται πνευματικὰ μὲ τὸν μακαριστὸ π. Ἀνάργυρο Σταματόπουλο, ἱεροκήρυκα τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης καὶ Τυρνάβου καὶ μέλος τῆς Ἀδελφότητας Θεολόγων ἢ «Ζωή», προϊστάμενο τῆς Ἀδελφότητας ἀπὸ τὸ 1966, ἡγετικὴ μορφή μὲ ὀσιακὴ βιοτή, μαχητὴ, ὀραματιστὴ καὶ πρωτοπόρο. Ἀναμορφωτὴ, ἐμπνευστὴ καὶ καθοδηγητὴ τοῦ Χριστιανικοῦ Ἔργου στὴ Λάρισα ἕως τὴν ἐκδημία του τὸ 1994. Πνευματικὸ του παιδί ἡ Δεσποινὴ καὶ συνεργάτης του στὸ Ἔργο, ἀκολουθοῦσε τὴν περπατησιά του.

Τὸ 1957 ἴδρυσε στὴ Λάρισα τὰ Ἐκπαιδευτήρια Μαίρης Ν. Ράπτου «Κέντρο Ἑλληνικῆς Παιδείας». Ἀρχικὰ Νηπιαγωγεῖο καὶ Δημοτικὸ, καὶ ἀργότερα λειτουργήσαν Γυμνάσιο (1992), Λύκειο (1997) καὶ Παιδικὸς Σταθμὸς. Ἔως τὴν κοίμησίν της ὑπηρετῆσε στὸ ἔργο αὐτό, ὡς ὑπεύθυνη καὶ Πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου.

Ἡ Μαίρη Ράπτου, ἰδρυτικὸ μέλος τοῦ Συλλόγου μας «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος», πρωτοστάτησε στὴν εὔρεση τοῦ χώρου καὶ τὸ στίσιμο τῆς Κατασκίνωσής μας στὸ Στόμιο. «*Λίγες μέρες στὴν Κατασκίνωση*», ἔλεγε, «*εἶναι ὅσο μία χρονιὰ ὀλόκληρη στὶς Ὁμάδες*». Μὲ πολλὴ ἀγάπη, μεράκι, κατάθεση ψυχῆς, μὲ τὸ πὺ ὄλο-

κληρωνόταν ή σχολική χρονιά, άρχιζε ή προετοιμασία για την κατασκηνωτική περίοδο: τὰ στελέχη, τὸ σύνθημα, οἱ ομάδες, τὰ άγιογραφικά, οἱ όμιλίες, τὰ παιχνίδια, τὸ έποπτικό ύλικό, καὶ πάντα ὁ πῆχυς πολὺ ψηλά, ζητούμενο ή τελειότητα, νὰ υπηρετηθεῖ ὅσο τὸ δυνατόν καλύτερα ὁ στόχος: νὰ έμπνεύσουμε στὶς νεανικὲς καρδιές τὴν άγάπη γιὰ τὸν Χριστό, με τὴν ὁποία ή δική της καρδιά ήταν γεμάτη καὶ τὴν ὁποία μετέδιδε στοὺς γύρω. Αμέριστο τὸ ενδιαφέρον γιὰ τὶς καθημερινὲς άνάγκες. Στελέχη μας θυμούνται τὰ σχολικά λεωφορεία νὰ μεταφέρουν τὰ άναγκαία γιὰ τὴ λειτουργία τῆς Κατασκίνωσης. Δὲν εἶναι τυχαίὸ πὸ ὁ κόσμος μίλαγε γιὰ τὶς Κατασκηνώσεις τῆς Ράπτου.

Γιὰ περισσότερα ἀπὸ τριάντα χρόνια στὴ διακονία τῶν Χριστιανικῶν Μαθητικῶν Όμάδων ὄλων τῶν βαθμίδων τῆς Έκπαίδευσης, τῶν σπουδαστριῶν τῆς Παιδαγωγικῆς Ακαδημίας, τῶν Κύκλων Νέων Μπτέρων –δημιουργήματος τοῦ π. Αναργύρου– καὶ τῶν εκπαιδευτικῶν. Ό κύκλος τῶν σπουδαστριῶν, με τὴν πνευματικὴ καθοδήγησή της καὶ τὴν οὔσιαστικὴ στήριξή της στὴν εκπαίδευσί τους, με τὶς σύγχρονες καὶ πρωτοπόρες παιδαγωγικὲς γνώσεις της, αποτέλεσε τὸ φυτώριο ἄξιων διδασκαλισσῶν γιὰ τὸ σχολεῖο, ἄλλὰ καὶ γιὰ ἄλλα σχολεῖα τῆς πατρίδας μας, στὰ ὁποία υπηρέτησαν με γεμάτες τὶς πνευματικὲς τους ἀποσκευές.

Μὲ τὴν καθοδήγησή τοῦ π. Αναργύρου καὶ τὴ βοήθεια κυριῶν ἀπὸ τὸν Τύρναβο, πρωτοστατεῖ στὴν ίδρυση τοῦ Συλλόγου «Ἡ Έλπίς». Μὲ συνεχή προσωπικὴ παρουσία καὶ δουλειά, με τὴν ὀργανωτικὴ της καθοδήγησή, λειτουργεῖ ἀρχικὰ παιδικὸς σταθμός, πὸ ἔλειπε ἀπὸ τὴν πόλη τοῦ Τυρνάβου, καὶ προνοιακὸ ἔργο σὲ ανθρώπους πὸ ἔχουν άνάγκη, καὶ στὴ συνέχεια άγοράσθηκε στέγη, ὅπου μέχρι σίμερα λειτουργοῦν καθημερινὰ συσσίτια, παράλληλα με τὸ

πνευματικὸ ἔργο.

Ἡ συμμετοχή της στὸ προνοιακὸ ἔργο τῆς Χριστιανικῆς Έστίας ὄλα αὐτὰ τὰ χρόνια ήταν ἀθρόουβη καὶ μεγάλη. Δέματα με τρόφιμα, ρουχισμό, οικονομικὴ βοήθεια ὅπου ὑπάρχει άνάγκη. Έπισκέψεις σὲ χωριὰ τοῦ νομοῦ με πρωινὸ εκκλησιασμό, ἔξορμήσεις χριστιανικοῦ βιβλίου, διάφορα δῶρα, ὄλα υπηρετοῦν ἕνα σκοπὸ: νὰ φθάσει τὸ χριστιανικὸ μήνυμα παντοῦ. «*Άδεια χέρια θὰ δείξουμε στὸν Κύριο;*», ἔλεγε, καὶ με μεγάλη δοτικότητα φροντίζε νὰ τὰ ἔχει πάντα γεμάτα.

Μέλος τῆς γυναικείας Αδελφότητας «Εὐσέβεια» στὴν Αθήνα ἀπὸ τὸ 1969, με τί καμάρι τὸ ἔλεγε: «*Ξέρεις, εἶναι σπουδαῖες προσωπικότητες, γυναῖκες με χαρίσματα, μόρφωση, ταλέντα, ἀπὸ γνωστὲς οικογένειες με οικονομικὴ ἐπιφάνεια, τὰ ἄφησαν ὄλα, ἀφοσιώθηκαν στὸ Χριστιανικὸ Ἔργο, ἔ... δέχθηκαν καὶ μένα, πὸ δὲν τὸ ἄξιζω*». Ἡ ζωὴ ὁμως καὶ τὸ ἔργο πὸ ἄφησε ἔδειξε ὅτι ἄξιζε ή ἀφιέρωση.

Γιὰ πολλὰ χρόνια μέλος τοῦ Δ.Σ. τῆς Χριστιανικῆς Έστίας «Ό Απὸστολος Παῦλος», με τὴν ὑπεύθυνη καὶ άνοικτῶν ὀριζόντων ἄποψη, βοήθησε τὴν κίνηση. Στήριξε οικονομικὰ τὴν άνέγερση νέου κτηρίου καὶ τὴ συντήρησή του ὄλα τὰ χρόνια. Εἶχε συνεχὲς ενδιαφέρον, πραγματικὸ νοιάξιμο, φροντίδα γιὰ κάθε τι στὸν χῶρο.

Τὸ σχολεῖο ήταν πάντα στὴ διάθεσή τῶν ἀναγκῶν τοῦ Χριστιανικοῦ Ἔργου. «*Τὸν Χριστό υπηρετοῦμε καὶ ἐκεῖ καὶ ἐδῶ*», ἔλεγε πάντα. Οἱ λατρευτικὲς εὐκαιρίες, ή Θεία Λειτουργία στὸ παρεκκλήσιο τῶν Εκπαιδευτηριῶν γιὰ τὰ μέλη μας σὲ σταθερὲς ἑορτὲς καὶ ἑπετεῖους ήταν πολὺτιμες πνευματικὲς εὐκαιρίες συνεύρεσης. Τὶς περιέμενε, μᾶς ὑποδεχόταν με χαμόγελο, ήταν ἔτοιμο, στρωμένο τὸ ἀρχονταρικό με τὰ κεράσματα γιὰ τὴ συναναστροφή καὶ τὴν ἐπικοινωνία.

Αλήθεια, πόσα ὀφείλουμε στὴ Μαίρη

Ράπτου, ὡς Χριστιανικὴ Κίνησι, προσωπικὰ οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ ἐμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνία τῆς πόλης μας. Γιὰ τὶς τόσες εὐκαιρίες ποὺ ἔδωσε, τὰ πνευματικὰ καὶ πολιτιστικὰ γεγονότα ποὺ δημιούργησε, μὲ προσκεκλημένους ὁμιλητὲς γιὰ ἐπικάρα ἱστορικά, θεολογικά, παιδαγωγικὰ καὶ ἄλλα θέματα, παρουσιάσεις βιβλίων, ἐκθέσεις, δρώμενα στὸ σχολεῖο. Οἱ κεραιὲς ἦταν πάντα ἀνοικτές, τὸ πνεῦμα νεανικό, ὅ,τι ἀξιόλογο γίνεται ἀλλοῦ νὰ ἀξιοποιηθεῖ καὶ ἐδῶ, πάντα «πρὸς οἰκοδομὴν», νὰ δοθοῦν εὐκαιρίες ἐξέλιξης. Καὶ ὅπως εἶπε στὴν τελευταία τῆς συνέντευξη τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 2020: «*Στὸν Χριστιανισμό βρῖσκαμε τὴν ἐξέλιξη, ἂν δὲν ἔχεις Χριστό, δὲν μπορεῖς νὰ κάνεις ἐξέλιξη*». Ἕνα ἀπλὸ εὐχαριστῶ εἶναι πολὺ λίγο γιὰ ὅσα μᾶς ἔδωσες, ὅσα μάθαμε κοντά σου καὶ ὅ,τι ζήσαμε καὶ νιώσαμε. Δέξου το μαζί μὲ τὴ συγγνώμη

μας, γιὰ ὅ,τι σὲ πικράναμε.

Μὲ τὴν εἰδηση τῆς ἀναχώρησής σου ἀπὸ τὸν κόσμο μας, τὸ πρωτὶ τῆς Πέμπτης, 3 Νοεμβρίου, μιὰ φίλη καὶ συνομαδόπουλο ἀνέβασε τὸ ἀγαπημένο σου τραγούδι ἀπὸ τὸν «Ἀναστάσιμο» τοῦ Γ. Βερίτη:

«Πλάκες ποὺ στέκατε βαριὲς
στὰ μνήματα καὶ τὶς καρδιές,
σᾶς ἔσπασε ὁ Χριστὸς μου».

Καλὴ Ἀνάστασι, Δεσποινίς!

ΡΟΔΟΠΗ Γ. ΚΟΥΡΣΟΥΜΗ
Στοματο-Γναθοπροσωπικὸς
Χειρουργὸς
Μέλος ΔΣ Χριστιανικῆς
Ἑστίας Λάρισας
«Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος»

**Ἡ ἐγγραφὴ νέων
συνδρομητῶν στὶς Ἀκτῖνες εἶναι
ἓνα πνευματικὸ ἔργο
τὸ ὁποῖο μποροῦμε νὰ
ἐπιτελέσουμε ὅλοι,
μὲ μικρὴ προσπάθεια.**

Πίνακας Όνομάτων 2022

AL-KHALILI JIM, 81	CHISVAS-COMŞA M., 27	GLADSTONE WILLIAM, 57	MARCEL GABRIEL, 126
ALTANER BERTHOLD, 21, 115	CICANCI OLGA, 34	GOEBBELS JOSEPH, 180, 182, 186, 234	MARROU HENRI IRENÉE, 142, 143
AMIR ACZEL D., 81	CIHAC ALEXANDRE DE, 27	GOGOL NIKOLAI, 49	MARTEL CHARLES, 242
ANDRESCU STEFAN, 36	COLLENGO GIACINTO	GOODSPEED E. J., 17, 19, 21-23	MARX KARL, 242, 243
ARMBRUSTER ADOLF, 28-30	PROVANA DI, 253	GORDON THOMAS, 58, 59	MAYER JULIUS ROBERT, 96
ARVINTÉ VASILE, 28, 29	COLLINS FRANCIS S., 209	GORKY MAXIM, 49	MAZILU D., 38
ASPECT ALAN, 77	COLONNA M. E., 138	GOTTFRIED KURT, 81	MÉLENCHON JEAN-LUC, 166
BACH JOHANN SEBASTIAN, 168	CONDURACHI EMIL, 25, 26	GRECU V., 36	MIERS DAVID, 43
BĂNESCU NICOLAE, 26	CONNOR STEVE, 42	GRIFFIN ROGER, 180	MIERZEJEWSKI FRANCISZEK, 53
BARDY G., 19	CONWAY JOHN S., 183	GRÜNEWALD MATTHIAS, 168	MIGNE J.-P., 140, 143
BARNARD L. W., 19, 20, 22	COUSIN VICTOR, 59	GUTERRES ANTÔNIO, 197, 211	MILESCU NIKOLAI SPATHARI, 34, 35
BAYET ALBERT PIERRE JULES	CROSS F. L., 115	HASTINGS DEREK, 186	MOJZSIS STEPHEN J., 94
JOSEPH, 199, 200	CRUZ PENELOPE, 132	HATZFELD J., 25	MOMMSEN THEODOR, 201, 203-205
BEETHOVEN LUDWIG VAN, 168	DA VINCI LEONARDO, 168	HAWKING STEPHEN, 131, 157, 161	MONDÉSERT CLAUDE, 118, 122
BELL JOHN, 77	DAICOVICIUI CONSTANTIN, 27	HEIM HEINRICH, 188, 227	MONROE JAMES, 50, 51
BELLONA, 205	DANIA ANDREA, 53	HEISENBERG WERNER, 74, 81	MÜLLER WILHELM, 99
BENDERSKY JOSEPH W., 180	DAUX G., 26	HENRY R., 16	MÜNSTER, 245
BENKER IAHHANNES, 31	DE RIGNY MARIE HENRI	HEYSHAM, 128	MURRAY DOUGLAS, 166-169
BERCEHN DENYS VAN, 199, 200	DANIEL GAUTHIER, 49	HIGGS PETER, 146, 147	MUTSCHMANN H., 141
BERCIU DUMITRU, 26	DEMARGNE PIERRE, 198	HIMMLER HEINRICH, 179-182, 228	NAPOLÉON BONAPARTE, 53
BERDYAEV NIKOLAI, 222	DEROSSI, 52	HITLER ADOLF, 179-183, 186-189, 226-248	NEWTON ISAAC, 73, 156, 157, 158, 159
BERGHOF, 238	DESCARTES RENÉ, 126, 156, 158	HOLL KARL, 138	OLTEANU ST., 27
BIBBI ANDREA, 36	DILL MARSHALL, 179	HOPE N. V., 138	OVCÁROV D., 39
BIORMANN MARTIN, 227	DOMARUS MAX, 186	HUGO VICTOR, 49	OVERY RICHARD, 182
BLAINÉY GEOFFREY, 186	DRAGANU NICOLAE, 31	IORDAN AL., 37	OXFORD, 43
BOLIVAR SIMON, 53	DREVER JAMES, 219, 220	IORGA NICOLAE, 24, 26, 31, 34, 36, 37	PANAITESCU P. P., 28, 31, 35
BONEY RICHARD, 179	EGLISSON ÓLAFUR, 56	ISENHEIM, 168	PARIS GASTON, 27
BONFANTE B., 27	EINSTEIN ALBERT, 73-75, 77, 78, 150, 152, 155, 157, 159, 162	IVASCU GHEORGHE, 30	PÁRVAN VASILE, 25
BORMANN MARTIN, 179, 180, 182, 183, 188, 189	ELGIN THOMAS BRUCE 7TH EARL OF, 49	JAEGER WERNER, 19, 21	PENROSE ROGER, 157
BOURIEZ EDOUARD, 30	ELIOT THOMAS STEARNS, 165	JAHARI ABIDEH, 150	PETERSON JORDAN, 82, 83
BOYANCÉ PIERRE, 199, 200	ELLIS JOHN, 149, 150	JANIN RAYMOND, 6	PICKER HENRY, 188, 227
BRADÉMAS JOHN, 70	ENGLERT FRANÇOIS, 146, 147	JANNE D'ARC, 61	PIERI MARCO, 150
BRAGADIN MARCO ANTONIO, 54, 55	ERDOGAN RECEP TAYYIP, 70, 71	JEFFERSON THOMAS, 58	PIPPIDI ANDRÉ, 36, 37
BRAŞOV, βα. ΜΙΠΑΞΟΒ	ESSEX, 224	JOBS STEVE, 132	PIPPIDI DIONISIE M., 26, 37
BRĂȚIANU GHEORGHE, 27	EVANS RICHARD J., 182	JUSTE AURELIO, 150	PLAMADEALA A., 32
BREA LUIGI BERNABÒ, 198	FABVIER CHARLES NICOLAS, 49	KANT IMMANUEL, 157	PLANCK MAX, 74, 75
BRINCOVEANU CONSTANTIN, 34	FAULHABER MICHAEL VON, 238	KASTLING JAMES F., 94	PODOLSKY BORIS, 77
BROUT ROBERT, 146, 147	FAURIEL CLAUDE, 98-99, 103	KERSHAW IAN, 180, 182, 187, 188, 238	POITERS, 242
BULIN H., 27	FEYNMAN RICHARD P., 81	KISSINGER HENRY, 69, 70, 212	POPA VICTOR, 28
BULLOCK ALAN, 179, 186, 233, 234, 245	FISCHER I., 26	KROGMANN DAVID, 96	PREDESCU LUCIAN, 38
BYRON GEORGE GORDON LORD, 48-50, 250	FLORIDA, 131	KÜCHELBECKER WILHELM KARLOVICH, 49	PREYSING KONRAD VON, 247
CAMARIANO-CIORAN	FLOROVSKY GEORGES	LACOUR-GAYET GEORGES, 27	PRIESTLEY JOSEPH, 91, 92, 96
ARIADNA, 35	VASILIEVICH, 137	LAMB GEORGE, 143	PUSHKIN ALEXANDER, 49
CAMBRIDGE, 42	FRANCO FRANCISCO, 245	LANG JOCHEN VON, 182	QUASTEN JOHANNES, 15, 122
CAMERON NORMAN, 189, 227	FRANKL VICTOR, 223, 224	LAUDAT I., 30	RABI OSIDOR ISAAC, 157
CAMPENHAUSEN HANS	FRIEDEL, 61	LAURENT VITALIEN, 6	RADFORD NOEL, 127-128
FREIHERR VON, 19, 23, 119, 122	FRÜCHTEL L., 115, 117, 118	LAVOISIER ANTOINE, 92	RADFORD SUE, 127-128
CÂNDEA VIRGIL, 26	FUREDI FRANK, 210	LEGRAND ÉMILE, 37	RADULESCU MARIA, 36
CANFIELD DON E., 96	GALEN CLEMENS AUGUST	LINDBLAD, 68	RANKE LEOPOLD, 56, 57
CANTEA SP., 36	GRAF VON, 245	LONGERICH PETER, 181, 182	RÄSÄNEN PÄIVI, 84
CAPISTRANO JOHANNES, 55	GALLILEO GALLILEI, 156, 158	LOUIS XIV, 178	RAUSCHNING HERMANN, 245
CARTOJAN N., 36	GATES BILL, 132	LOUIS XVI, 53, 54	REGENSBURG, 50
CASEY ROBERT PIERCE, 123	GENOUD FRANÇOIS, 188, 227	LUDWIG I OF BAVARIA, 50	REINSCH D. R., 60
CECIL ROBERT, 184, 237	GERMANIA, 183	MACREA D., 38	RENEHAN ROBERT, 137
CHADWICK HENRY, 20, 122, 123	GILL ANTON, 180	MAHAILA G., 27	RIEK PATRICK, 150
CHALMERS MATTHEW, 150	GISCARD D'ESTAING VALÉRY, 69	MAISON NICOLAS-JOSEPH, 49	RIEMANN GEORG FRIEDRICH BERNHARD, 162
CHAM JORJE, 161	GIUNGLEA G., 28	MALIK ASSER, 43	RITTER GERHARD, 227
CHARLES MARTEL, 242	GIURESCU C. C., 35	MANOLESCU RADU, 33	RITTER RITTER, 188
	GIVINDJEE, 96		ROGERS CARL, 220

- ROSEN NATHAN, 77
ROSENBERG ALFRED, 179, 183-185, 237
ROSETTI A., 25, 31, 32
RUBIN MICHAEL, 212
RUHMESHALLE, 50
RUSSO D., 37
SANTAROSA SANTORE DI, 51, 52, 59
SARBANES JOHN, 70
SCARGA PIOTR, 37
SCHOEDEL W. R., 138
SCHRÖDINGER ERWIN, 74, 75
SCRUTON ROGER, 169
SERBAN CANTACUZINO, 34
SHELLEY PERCY, 48
SHIRER WILLIAM L., 179, 182, 185
SIMONESCU DAN, 36
ŠÍRBU ION, 36
SOROS GEORGE, 168, 206
SPEER ALBERT, 182, 183, 189, 228, 238
STÄHLIN O., 115, 117, 118
STANESCU EUGEN, 28
STEFANESCU IULIAN, 37
STEIGMANN-GALL RICHARD, 184, 185
STEVENS R. H., 189, 227
STOICESCU NICOLAE, 28
STRASSER OTTO, 186
TAGLIAVINI C., 27
TAMPA BAY, 131
TAYLOR FRED, 187, 234
THACKER TOBY, 182
THEODORESOU BARBU, 38
TOURET AUGUSTE HILARION, 52
TREU U., 115, 117, 118
TREVOR-ROPER H. R., 189, 227-248
TURDEANU E., 34-36
TURDEANU-CARTOJAN LETITIA, 35
UNAL GUILLAUME, 150
VÖLKER WALTHER, 115
WALHALLA, 115
WARE ΚΑΛΛΙΣΤΟΣ, 224
WEIKART RICHARD, 186
WHITESON DANIEL, 161
WILCZEK FRANK, 148, 150
WILSON ΠΕΡΙΗΓΗΤΗΣ, 252
WINSTON CLARA, 182, 183
WINSTON RICHARD, 182, 183
YOUSAFZAI MALALA, 43, 44
ΑΒΑΡΟΙ, 26
ΑΒΕΝΤΙΝΟΣ ΛΟΦΟΣ, 200
ΑΒΙΝΙΟΝ, 54
ΑΒΟΥΡΓΙΟΣ, 13
ΑΒΡΑΑΜ, 22
ΑΓΑΘΥΛΛΟΣ, 198
ΑΓΑΡΗΝΟΙ, 108
ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Κ., 39-41, 82-84, 127-129, 166-170, 206-208, 258-260
ΑΓΓΑΛΙΑ, 56, 59, 61, 66, 171, 199, 224
ΑΓΓΛΟΙ, 48, 51, 63-69, 234, 235
ΑΓΙΑ ΛΑΥΡΑ, 252
ΑΓΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΑΤΤΙΚΗΣ, 87, 261, 262
ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, 101, 251
ΑΓΥΛΛΑ, 204
ΑΘΗΝΑ (θεά), 200
ΑΘΗΝΑ, 8, 43, 45, 50, 63, 66, 68, 111, 117, 124, 143, 201, 209, 211, 258, 259, 261, 262, 264
ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ, 138
ΑΘΗΝΑΙΟΙ, 202
ΑΙΓΑΙΟ, 25, 28, 37, 38
ΑΙΓΑΙΟΠΕΛΑΓΙΤΕΣ, 26
ΑΙΓΪΝΑ, 193
ΑΙΓΪΟ, 63, 67
ΑΙΓΥΠΤΟΙ, 133
ΑΙΜΟΥ ΧΑΡΣΟΝΗΣΟΣ, 26, 37
ΑΙΝΕΙΑΣ ΓΑΖΑΙΟΣ, 138
ΑΙΝΕΙΑΣ, 198
ΑΙΝΕΙΔΕΣ, 198
ΑΪΝΣΤΑΪΝ ΑΛΒΕΡΤΟΣ, 73-75, 77, 78, 150, 152, 155, 157, 159, 162
ΑΪΤΗ, 51
ΑΪΩΝ, 153
ΑΚΡΟΠΟΛΗ, 49, 111
ΑΛΒΑΝΗ ΛΙΜΝΗ, 205
ΑΛΓΕΡΗ, 56
ΑΛΕΞΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛΟΒΙΤΣ ΡΩΣΙΑΣ, 35
ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ, 60, 109, 110
ΑΛΙ ΜΠΗΣΤΙΝ ΡΕΪΣ, 56
ΑΛΚΑΙΟΣ, 85
ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ, 205
ΑΛΛΑΧ, 104
ΑΛΠΕΙΣ, 238
ΑΛΣΙΟ, 204
ΑΛΥΣ, 14
ΑΛΥΣΑΝΔΡΑΚΗΣ Κ., 70
ΑΜΑΝΤΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 6, 7, 38
ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ, 51, 69, 70, 234-236
ΑΜΕΡΙΚΗ ΝΟΤΙΟΣ, 53, 67
ΑΜΕΡΙΚΗ, 70, 154, 206
ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΣ, 54, 70
ΑΜΣΤΕΡΝΤΑΜ, 171
ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΡΑΣ, 256
ΑΝΑΝΙΑΣ, 22
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ, 164
ΑΝΑΤΟΛΙΑ, 86
ΑΝΑΡΟΥΤΣΟΣ (ΑΝΑΡΕΑΣ ΒΕΡΟΥΣΗΣ), 105
ΑΝΤΑΡΚΤΙΚΗ, 95
ΑΝΤΩΝΙΝΟΣ Ο ΕΥΣΕΒΗΣ, 21, 22
ΑΠΕΝΝΙΝΑ, 205
ΑΠΟΛΛΩΝ, 50, 172, 199, 200
ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, 107-110, 113
ΑΡΒΑΝΙΤΕΣ, 105, 106
ΑΡΓΑΙΟΣ, 14
ΑΡΓΟΣ, 87
ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ, 124
ΑΡΗΣ, 93
ΑΡΙΑΙΘΟΣ, 198
ΑΡΓΑΙΟΙ, 199
ΑΡΙΣΤΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 255
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, 62, 125, 142, 153, 218, 219, 222
ΑΡΚΑΔΙΑ, 198, 199
ΑΡΜΑΝΟΙ, 30
ΑΡΜΕΝΙΑ, 14
ΑΡΝΑΟΥΤΟΓΛΟΥ, 256
ΑΡΝΤΕΑΛ, 26, 27
ΑΡΪΙΝΑ, 205
ΑΡΡΙΑΝΟΣ, 202
ΑΡΤΕΜΗ, 85, 200, 201
ΑΡΩΜΟΥΝΟΙ, 29, 30
ΑΣΙΑ, 57, 212
ΑΣΚΛΗΠΙΟΣ, 200
ΑΣΤΡΟΣ, 61
ΑΤΛΑΝΤΙΚΟΣ, 50
ΑΤΛΑΣ, 198
ΑΤΤΙΚΗ, 261
ΑΥΤΟΥΣΤΙΝΟΣ, 155, 156
ΑΥΔΙΑ, 85
ΑΥΡΗΛΙΑΝΟΣ, 26
ΑΥΣΤΡΟΥΥΤΤΡΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, 27
ΑΦΡΙΚΗ, 57, 262
ΑΦΡΟΔΙΤΗ, 200
ΑΧΙΛΛΕΑΣ, 85
ΑΨΘΥΡΓΟΙ, 27
ΒΑΓΙΑΖΗΤ Α΄ «ΓΚΙΛΑΝΤΙΜ», 53
ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ, 55
ΒΑΛΧΑΛΛΑ ΗΡΩΩΝ, 50
ΒΑΡΝΑΒΑΣ ΚΙΠΡΟΥΣ, 37
ΒΑΣΙΛΕΥΣΑ, 9-11
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ 1821, 255
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ Ο ΜΕΓΑΣ, 2, 4-14, 155, 190, 219
ΒΑΤΙΚΑΝΟ, 187
ΒΑΥΑΡΙΑ, 50
ΒΕΛΓΙΟ, 171
ΒΕΛΕΣΤΙΝΑΝΗΣ ΡΗΓΑΣ, 250, 255
ΒΕΛΛΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 255
ΒΕΝΕΤΙΑ, 54, 168
ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΣΟΦΟΚΛΗΣ, 68, 69
ΒΕΡΙΤΗΣ Γ., 7, 8, 189, 209, 265
ΒΕΡΟΛΙΝΟ, 197, 247
ΒΕΣΣΑΡΑΒΙΑ, 27
ΒΗΘΛΕΕΜ, 214, 215
ΒΙΕΝΝΗ, 55
ΒΙΕΤΝΑΜ, 212
ΒΙΤΗΣ ΣΤΕΡΓΙΟΣ, 224
ΒΛΑΧΙΑ, 27, 30, 32-34, 37, 38
ΒΛΑΧΟΙ, 33
ΒΟΣΠΙΤΣΑ, 250
ΒΟΥΔΑΠΕΣΤΗ, 55
ΒΟΥΔΑΣ, 86
ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙ, 25, 28, 35, 37, 255
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ, 37
ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ, 27, 37
ΒΡΑΝΟΥΣΗ Α., 26
ΒΡΕΤΑΝΙΑ, 43, 48
ΒΡΕΤΑΝΟΙ, 235, 236
ΒΡΥΞΕΛΛΕΣ, 87
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ, 7, 27
ΒΥΖΑΝΤΙΟ, 4, 6, 7, 24, 26, 36, 37
ΒΥΡΩΝ ΛΟΡΔΟΣ, 48-50, 250
Γ.Β.Μ., 1-3, 45-46, 89-90, 133-134, 173-174, 213-215
Γ.Γ., 42-44, 85-86, 13-132, 171-172, 210-212
ΓΑΒΡΟΓΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 206
ΓΑΛΑΤΕΣ, 14, 201
ΓΑΛΕΤΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ π., 261
ΓΑΛΙΛΑΙΟΣ, 156, 158
ΓΑΛΛΙΑ, 48, 49, 53, 56, 61, 71, 171, 178, 242
ΓΑΡΓΑΣΟΣ, 201
ΓΕΘΣΗΜΑΝΗ, 134, 193
ΓΕΝΕΥΗ, 145, 210, 263
ΓΕΡΜΑΝΙΑ, 66, 163, 179, 180, 184, 185, 186, 234, 245
ΓΕΡΜΑΝΟΙ, 27, 50, 64, 66, 184, 212, 237, 240
ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΠΑΛΑΙΩΝ ΠΑΤΡΩΝ, 61, 256
ΓΕΤΟΔΑΚΕΣ, 28-30
ΓΕΤΟΔΑΚΙΑ, 25-27, 36
ΓΗ (θεότητα), 154
ΓΗ, 93-96, 152, 160, 163, 172
ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ, 164
ΓΙΟΥΣΑΦΖΑΪ ΜΑΛΑΛΑ, 43, 44
ΓΚΑΙΝΤΣ ΜΠΛΑ, 132
ΓΚΑΙΜΠΙΕΛΣ ΓΙΟΖΕΦ, 180, 182, 186, 187, 234
ΓΚΕΝΑΚΟΥ ΖΩΗ, 98-114, 249-257
ΓΚΕΝΤΙΚ ΑΧΜΕΤ ΠΑΣΑΣ, 54
ΓΚΙΛΛΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, 7, 8
ΓΚΙΖΙΚΗΣ ΦΑΙΔΩΝ, 69
ΓΚΟΓΚΟΛ ΝΙΚΟΛΑΪ, 49
ΓΚΟΡΚΥ ΜΑΞΙΜ, 49
ΓΚΟΡΠΤΟΝ ΤΟΜΑΣ, 58, 59
ΓΚΟΥΡΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 111, 112
ΓΚΟΥΤΕΡΕΣ ΑΝΤΩΝΙΟ, 197, 211
ΓΛΑΔΣΤΩΝ ΟΥΛΑΛΙΑΜ, 57
ΓΟΛΓΟΘΑΣ, 133, 134, 173
ΓΟΡΤΥΝΙΑ, 106
ΓΟΥΘΟΙ, 26
ΓΡΑΜΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ, 37, 38
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ, βα. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ, 8-10, 140, 193
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΥΣΣΗΣ, 213
ΓΡΙΒΑΣ-ΔΙΓΕΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 65, 68, 69, 71
Γ.Τ., 42-44
ΓΥΘΕΙΟ, 35
ΔΑΙΔΑΛΟΣ, 199
ΔΑΚΙΑ, 25-27, 30, 38
ΔΑΛΑΜΑΤΕΣ, 37
ΔΑΜΟΦΙΛΟΣ, 201
ΔΑΝΕΖΗΣ ΜΑΝΟΣ, 158
ΔΑΝΙΑΣ ΑΝΑΡΕΑΣ, 53
ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ, 40
ΔΕΑΒΙΝΟ, 109
ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 106
ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΝΕΛΛΟΣ, 106, 256, 257
ΔΕΛΤΑ ΠΗΝΕΛΟΠΗ, 112
ΔΕΛΦΟΙ, 205
ΔΕΡΙΓΝΥ ΑΝΡΙ, 49
ΔΗΜΑΡΑΤΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΣ, 199
ΔΗΜΗΤΡΑ, 200, 201
ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΣΟΦΟΚΛΗΣ, 102, 104, 105,

- 107, 109, 114, 250
ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ ΦΡΕΙΟΣ, 65, 66, 71
ΔΗΡΟΣ, 107
ΔΙΑΚΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, 106
ΔΙΚΗ, 153
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΔΑΙΚΑΡΝΑΣΣΕΥΣ, 198-202, 205
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΑΗΜΝΟΥ, 66, 67
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΤΡΙΚΚΗΣ ΚΑΙ ΣΤΑΓΩΝ, 66, 67
ΔΙΟΝΥΣΟΣ, 200, 201
ΔΝΕΠΗΡΟΣ, 85
ΔΟΣΙΘΕΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, 35
ΔΟΥΝΑΒΙΣ, 25-27, 30, 38, 50
ΔΡΑΓΑΤΣΑΝΙ, 255
Ε.Σ.Σ.Δ., 27, 70
ΕΒΡΑΙΟΙ, 118, 137, 181, 237, 239-241, 243, 247
ΕΙΡΗΝΙΚΟΣ, 234, 237
ΕΛΑΣΣΟΝΑ, 108
ΕΛΒΑΣ, 210
ΕΛΒΕΤΙΑ, 263
ΕΛΓΙΝ ΔΟΡΑΟΣ, 49
ΕΛΕΑ, 201
ΕΛΕΝΗ ΑΓΙΑ, 255
ΕΛΙΟΤ Τ. Σ., 165
ΕΛΛΑΔΑ, 26, 29, 40, 43, 46-53, 57-60, 62, 66-71, 85, 87, 98, 99, 112, 114, 143, 201, 202, 212, 252, 256, 258
ΕΛΛΗΝΕΣ, 7, 15, 22, 24, 25, 29, 30, 33, 34, 36-38, 45-53, 56-62, 69, 70, 85, 89, 91, 98, 99, 101, 102, 110, 115, 118-120, 122, 136, 137, 154, 198-205, 212, 249, 250, 253, 254, 257-260
ΕΛΛΗΝΟΚΥΠΡΙΟΙ, 69-71
ΕΛΛΗΝΟΠΟΝΤΙΟΙ, 14
ΕΛΛΗΝΣΠΟΝΤΟΣ, 26
ΕΛΥΤΗΣ ΟΔΥΣΣΕΑΣ, 40
ΕΟΚΑ, 63-66, 69, 71
ΕΠΕΙΟΙ, 199
ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ, 207
ΕΠΗΚΟΥΡΕΙΟΙ, 117, 125
ΕΡΜΗΣ, 200
ΕΡΜΟΔΩΡΟΣ, 202
ΕΡΝΤΟΓΑΝ ΡΕΙΖΕΠ ΤΑΓΠΙ, 70, 71
ΕΡΥΘΡΑ ΘΑΛΑΣΣΑ, 14
ΕΣΣΕ, 224
ΕΤΣΕΒΙΤ ΜΠΟΥΛΕΝΤ, 69
ΕΥΑΝΑΡΟΣ, 198, 199
ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΑΙΓΩΛΟΣ, 29
ΕΥΡΩΠΑΝΗΣ, 153
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ, 71, 206, 262
ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ, 40, 54-57, 59, 62, 89
ΕΥΡΩΠΗ, 25, 27, 50, 53-57, 60, 61, 98, 100, 131, 166-169, 171, 176, 179, 180, 189, 197, 198, 206, 211, 240, 241, 245
ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, 18, 19
ΕΥΤΡΟΠΟΣ, 26
ΕΦΕΣΟΣ, 200
ΕΦΤΑΛΛΙΩΤΗΣ ΑΡΓΥΡΗΣ, 112
ΖΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, 209
ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ, 37
ΖΑΝ ΝΤ' ΑΡΚ, 61
ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΑΠΕΤΑΝ, 110
ΖΕΠΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ι., 38
ΖΕΡΕΦΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, 195
ΖΕΥΣ, 118, 200, 201
ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΕΡΓΑΜΟΥ, 224
ΖΙΝΤΣΙ ΤΕΡΕ, 11
ΖΙΣΚΑΡ ΝΤΕΣΤΑΙΝ ΒΑΛΕΡΥ, 69
ΖΥΡΙΧΗ, 66, 68
ΖΥΡΗΣ (ἄρχων ἐπαρχίας Καταστροφίας), 10
ΗΛΙΑΣ, 22, 133
ΗΛΙΟΣ (θεός), 154
ΗΛΙΟΣ, 151
ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ, 43, 57, 127, 171
Η.Π.Α., 50, 51, 58, 69-71, 130, 131, 167, 169, 171, 212, 261
ΗΠΕΙΡΟΣ, 29
ΗΡΑ, 200
ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ, 22, 125, 218
ΗΡΑΚΛΗΣ, 198, 199
ΗΣΑΪΑΣ ΣΑΛΩΝΩΝ, 254
ΗΣΙΟΔΟΣ, 153
ΘΑΒΡΩ, 133-135
ΘΑΛΗΣ, 125
ΘΑΣΟΣ, 26
ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ Α' Ο ΜΕΓΑΣ, 13
ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΣΤΡΑΤΟΣ, 158
ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΝΑΡΕΑΣ, 20, 21, 23
ΘΕΟΤΟΚΟΣ, 191, 193
ΘΕΟΦΙΛΟΣ, 39-41
ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ, 138
ΘΕΡΟΣ ΑΓΙΣ, 113
ΘΕΣΣΑΛΙΑ, 45, 198
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 66, 262
ΘΕΤΙΑΔ, 85
ΘΡΑΚΗ, 29, 69
ΘΩΜΑΖΑΙΟΣ Ν., 114
Ι. Μ. ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, 11
ΙΑΚΩΒΟΣ, 135, 165
ΙΑΝΣΕΝΙΤΣΕ, 35
ΙΑΠΩΝΕΣ, 234-237
ΙΑΣΙΟ, 254, 255
ΙΑΣΩΝ, 42
ΙΒΗΡΙΚΗ, 197
ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΟΥΓΤΡΟΒΛΑΧΙΑΣ, 110
ΙΕΡΑ ΣΥΜΜΑΧΙΑ, 48
ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΑ, 137, 143
ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ, 194, 208
ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ, 143
ΙΖΑΡ, 50
ΙΗΣΟΥΣ, 20, 89, 118, 133, 134, 173, 215, 222, 223, 254
ΙΛΛΥΡΙΟΙ, 37
ΙΜΕΡΑ, 201
ΙΜΠΡΑΗΜ, 253
ΙΝΔΙΑ, 57, 131
ΙΝΔΟΙ, 51
ΙΟΥΔΑΙΑ, 137
ΙΟΥΔΑΙΟΙ, 14, 137, 142, 173
ΙΟΥΔΑΙΩΝΟΣ ΠΑΡΑΒΑΤΗΣ, 241
ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ, 201
ΙΟΥΣΤΙΝΟΣ Ο ΦΙΛΑΘΕΟΦΟΣ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΣ, 15-23, 115, 116, 122, 136
ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ, 210
ΙΣΛΑΜ, 237, 240
ΙΣΛΑΝΔΙΑ, 56
ΙΣΛΑΝΔΟΙ, 55, 56
ΙΣΠΑΝΙΑ, 56, 57, 171, 245
ΙΣΠΑΝΟΙ, 238
ΙΤΑΛΙΑ, 51, 54, 198, 199, 205
ΙΤΑΛΟΙ, 238
ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ, 85
ΙΩΑΝΝΑ ΛΩΡΡΑΙΝΗΣ, 210
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, 5
ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΕΛΕΗΜΩΝ, 5, 6
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, 2, 192-194, 213, 262
ΙΩΑΝΝΗΣ, 135
ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, 63
ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 69
ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΠΟΥΛΚΑΡΤΙΟΣ, 65
ΙΩΑΝΝΙΝΑ, 109
ΙΩΒ, 191
ΙΩΝΕΣ, 200
ΙΩΝΙΑ, 258
ΙΩΣΗΦ Ι., 71
ΙΩΣΗΦ ΡΩΓΩΝ, 61
ΚΑΖΑΜΙΑΣ ΑΛΚΗΣ, 66
ΚΑΪΖΕΡ ΤΑΚΗΣ, 63, 65
ΚΑΙΚΟΣ ΑΠΠΙΟΣ ΚΛΑΥΔΙΟΣ, 205
ΚΑΙΡΕΑ, 204, 205
ΚΑΙΣΑΡ ΙΟΥΔΙΟΣ, 201
ΚΑΙΣΑΡΕΙΑ, 6, 8-11, 13
ΚΑΚΑΒΕΛΛΑΣ ΙΕΡΕΜΙΑΣ, 34
ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, 217-225
ΚΑΛΑΜΑΤΑ, 209, 256
ΚΑΛΒΙΝΙΣΤΕΣ, 34, 35
ΚΑΛΚΟΥΤΑ, 51
ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ, 50
ΚΑΛΥΜΝΟΣ, 131
ΚΑΛΦΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, 153
ΚΑΝΑΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 49
ΚΑΝΤ ΙΜΜΑΝΟΥΕΛ, 157
ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 5
ΚΑΝΤΑΡΑ, 64, 65
ΚΑΠΙΣΤΡΑΝΟ ΓΙΟΧΑΝΝΕΣ, 55
ΚΑΠΙΤΩΛΙΟ, 201, 204
ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 110, 111
ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ, 8, 258
ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΑΚΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, 209
ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 69, 70
ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 87-88
ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, 112
ΚΑΡΗ, 63, 65
ΚΑΡΟΛΟΣ ΜΑΡΤΕΛΟΣ, 242
ΚΑΡΤΕΣΙΟΣ, 126, 156, 158
ΚΑΡΧΗΛΑΟΝΙΟΙ, 205
ΚΑΣΟΣ, 105
ΚΑΣΣΑΝΑΡΑ, 172
ΚΑΣΤΩΡ, 200
ΚΑΤΑΝΗ, 204
ΚΑΤΕΑΝΤΩΝΗΣ, 110
ΚΑΤΣΟΥΦΗΣ ΗΛΙΑΣ Κ., 145-150, 261-262
ΚΕΚΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Π., 42
ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ Δ., 29
ΚΕΤΣΕΑΣ ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ, 209
ΚΙΑΦΑ, 106, 109
ΚΙΕΒΟ, 85
ΚΙΚΕΡΩΝ, 143, 205
ΚΙΝΑ, 171
ΚΙΝΕΖΟΙ, 51
ΚΙΟΥΤΑΧΗΣ ΜΕΧΜΕΤ ΡΕΣΗΤ ΠΑΣΑΣ, 111
ΚΙΟΥΤΑΧΗΣ ΒΙΛΧΕΛΜ ΚΑΡΑΒΟΥΤΣ, 49
ΚΙΣΝΟΒΟ, 24, 25
ΚΙΣΣΙΝΓΚΕΡ ΧΕΝΡΥ, 69, 70, 212
ΚΛΕΙΣΟΒΑ, 253
ΚΛΗΜΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, 20, 115-123, 136
ΚΛΗΡΙΑΝΣ ΓΛΑΥΚΟΣ, 69
ΚΟΚΚΙΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ, 254
ΚΟΚΟΝΑΡΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 113
ΚΟΛΙΜΠΑΡΙ, 262
ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ, 45
ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ, 46
ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΑΙΟΙ, 107, 251, 101, 102, 112, 251, 253, 256
ΚΟΛΩΝΑΚΙ, 209
ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ ΦΩΤΗΣ, 100, 101, 104
ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 81, 63-71
ΚΟΡΑΗΣ ΔΑΜΑΝΤΙΟΣ, 58
ΚΟΡΕΣΗΣ ΔΙΑΚΟΝΟΣ, 28-38
ΚΟΡΗ, 201
ΚΟΡΙΝΘΟΣ, 199, 257
ΚΟΤΤΑΚΗΣ ΜΑΝΩΛΗΣ, 166
ΚΟΥΤΣΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 28
ΚΟΥΚΟΥ ΕΛΕΝΗ, 111
ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ ΦΑΙΩΝ, 7
ΚΟΥΜΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 27
ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΕΣ, 257
ΚΟΥΡΜΟΥΛΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 27
ΚΟΥΡΣΟΥΜΗ ΡΟΔΟΠΗ Γ., 263-265
ΚΟΥΤΟΥΣΚΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 36
ΚΟΥΤΣΟΒΛΑΧΟΙ, 29
ΚΡΗΤΕΣ, 49
ΚΡΗΤΗ, 37, 64, 81, 262
ΚΡΗΤΙΚΟΙ, 26, 103
ΚΡΙΣΤΙΑΝΟΣ, 257
ΚΡΙΜΑΙΑ, 85
ΚΡΙΜΙΤΖΗΣ ΣΤΑΜΑΤΗΣ, 70
ΚΡΙΣΚΗΣ, 16
ΚΡΙΤΟΒΟΥΛΟΣ ΜΙΧΑΗΛ, 60
ΚΡΟΝΙΟΣ ΛΟΦΟΣ, 199
ΚΡΟΝΟΣ (θεός), 152, 153, 199
ΚΡΟΝΟΣ (στρατιμῆς), 153
ΚΡΟΥΖ ΠΕΝΕΛΟΠΕ, 132
ΚΥΖΙΚΟΣ, 26
ΚΥΜΗ, 199, 202, 203
ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ ΚΥΡΗΝΕΙΑΣ, 63
ΚΥΠΡΙΟΙ, 26, 65, 66
ΚΥΠΡΟΣ, 54, 63-71, 197, 211, 212
ΚΥΡΗΝΕΙΑ, 69
ΚΥΡΗΝΗ, 199

- ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ ΡΕΝΟΣ, 63-66, 68, 69, 71
ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 195-197
ΚΥΨΕΛΗ, 211
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α΄ Ο ΜΕΓΑΣ, 241
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΓΙΟΣ, 255
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ, 5, 6, 8, 24, 26, 36, 45, 53-55
ΚΩΡΙΑΪΣ, 205
ΚΩΤΣΑΚΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 49
ΛΑΒΟΥΖΙΕ ΑΝΤΩΝΙΟΣ, 92
ΛΑΓΚΑΔΙΑ, 106
ΛΑΖΑΡΟΥ ΑΧΙΛΛΑΕΥΣ Γ., 24-38, 198-205
ΛΑΛΑΣ, 106, 112
ΛΑΜΝΑΤΟΣ ΒΑΣΙΛΗΣ, 251
ΛΑΜΠΡΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 110
ΛΑΠΠΑΣ ΤΑΚΗΣ, 250, 252, 253
ΛΑΡΙΣΑ, 263
ΛΑΤΙΝΟΙ, 200
ΛΑΤΙΟ, 199, 200
ΛΑΥΡΑ ΣΠΗΛΑΙΩΝ ΚΙΕΒΟΥ, 85
ΛΕΚΑΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 99
ΛΕΟΝΤΙΟΣ, 13
ΛΕΣΒΟΣ, 39
ΛΕΥΚΑΔΑ, 110
ΛΕΥΚΗ ΝΗΣΟΣ, 85
ΛΕΥΚΟΠΑΡΩΔΗΣ ΞΕΝΟΦΩΝ, 112
ΛΕΥΚΩΣΙΑ, 66
ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 66
ΛΕΩΝΙΔΑΣ, 62, 257
ΛΕΩΝΙΔΙΟ, 59
ΛΗΜΝΟΣ, 66
ΛΗΤΩ, 199, 200
ΛΙΑΚΟΣ, 101
ΛΙΑΠΗΔΕΣ, 106
ΛΙΒΑΝΗΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣ, 72-81
ΛΙΒΙΟΣ ΤΙΤΟΣ, 201
ΛΟΓΑΡΕΙΑΔΗΣ ΠΑΝΤΑΛΕΩΝ, 38
ΛΟΝΔΙΝΟ, 66, 68, 69, 171, 209
ΛΟΝΤΟΣ ΑΝΑΡΕΑΣ, 250
ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ Α΄ ΒΑΥΑΡΙΑΣ, 50
ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΔ΄ ΓΑΛΛΙΑΣ, 178
ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΕΤ΄ ΓΑΛΛΙΑΣ, 53, 54
ΛΟΥΘΗΡΑΝΟΙ, 34
ΛΟΥΘΗΡΟΣ ΜΑΡΤΙΝΟΣ, 30, 31
ΛΟΥΤΟΝ, 171
ΛΥΔΙΟΣ, 200
ΛΥΚΑΩΝ, 198
ΛΩΡΡΑΙΝΗ, 210
ΜΑΓΠΑ, 154
ΜΑΓΠΕΡ ΙΟΥΔΙΟΣ ΡΟΒΕΡΤΟΣ, 96
ΜΑΙΕΡΣ ΝΤΕΪΒΙΝΤ, 43
ΜΑΪΖΟΝ ΝΙΚΟΛΑΟΣ-ΙΩΣΗΦ, 49
ΜΑΪΛΛΗΣ ΟΥΪΛΙΑΜ (ΒΑΣΙΛΗΣ), 131
ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΚΥΠΡΟΥ, 65, 68, 69
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 29, 45, 89
ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 111, 112
ΜΑΛΑΚ ΔΕΕΡ, 43
ΜΑΝΗ, 209
ΜΑΡΑΘΟΧΑΟΣ, 242, 243
ΜΑΡΙΝΕΣΚΟΥ ΦΛ., 38
ΜΑΡΙΟΥΠΟΛΗ, 85
ΜΑΡΚΙΩΝ, 184
ΜΑΡΚΟΠΗΣ (β) ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ) ΕΦΟΡΟΣ ΣΑΛΩΝΙΝ, 254
ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ Γ., 38
ΜΑΡΚΟΣ ΑΥΡΗΛΙΟΣ, 16
ΜΑΡΣ ΚΑΡΑ, 242, 243
ΜΑΡΟΚΚΟ, 55
ΜΑΡΣΕΛ ΓΚΑΜΠΡΙΕΛ, 126
ΜΑΡΤΕΛΟΣ ΚΑΡΟΛΟΣ, 242
ΜΑΣΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, 66
ΜΑΣΣΑΛΙΑ, 200
ΜΑΣΣΑΛΙΩΤΕΣ, 200, 201
ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ ΗΛΙΑΣ π., 4-14, 91
ΜΑΤΑΚΙΑΣ ΑΡΓΥΡΗΣ, 165
ΜΑΤΘΟΠΟΥΛΟΣ ΕΥΣΕΒΙΟΣ, 261
ΜΑΥΡΗ ΘΑΛΑΣΣΑ, 26, 42
ΜΑΥΡΙΤΑΝΟΙ, 57
ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, 48
ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ., 151-163
ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ, 210
ΜΕΛΑΝΘΟΣ ΖΑΝ-ΛΥΚ, 166
ΜΕΛΑΣ ΣΠΥΡΟΣ, 100, 113
ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΑΓΙΟΣ, 252
ΜΕΛΙΤΟΠΟΛΗ, 85
ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ, 195, 196, 212
ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ, 48, 61, 253
ΜΗΔΙΟΝΗΣ, 105
ΜΗΝΑΣ ΓΑΒΡΙΗΛ, 71
ΜΙΑΟΥΛΗΣ ΑΝΑΡΕΑΣ, 257
ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, 57, 258, 259
ΜΙΔΗΣΙΟΙ, 85
ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ, 62
ΜΙΡΤΣΕΓΦΕΣΚΥ ΦΡΑΝΤΙΣΣΕΚ, 53
ΜΙΣΑΝΔ, 22
ΜΙΧΑΗΛ ΓΕΝΝΑΙΟΣ, 36, 37
ΜΟΛΔΑΒΙΑ, 24, 25, 27, 28, 30, 34, 35, 38
ΜΟΛΔΑΒΟΙ, 24, 25, 33
ΜΟΛΝΤΟΒΑ, 26, 27
ΜΟΝΑΧΟ, 50, 238, 244
ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ, 257
ΜΟΝΡΟΕ ΤΖΑΙΗΜΣ, 50, 51
ΜΟΡΙΑΣ, 102
ΜΟΣΧΑ, 70, 262
ΜΟΥΝΤΕΝΙΑ, 26, 27
ΜΟΥΡΑΤ ΡΕΪΣ, 55
ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗ-ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΥ ΙΟΥΛΙΑ, 87
ΜΠΑΔΑΜΑΝΤ, 262
ΜΠΑΝΑΤ, 26
ΜΠΑΝΤΟΥΒΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ, 64
ΜΠΑΡΜΠΑΡΙΑ, 106
ΜΠΑΣΤΗΡΑΣ, 106
ΜΠΑΧ ΓΙΟΧΑΝ ΣΕΜΠΑΣΤΙΑΝ, 168
ΜΠΕΓΓΙΝΗΣ ΜΕΜΟΣ, 127
ΜΠΕΤΟΒΕΝ ΛΟΥΝΤΒΙΧ ΦΑΝ, 168
ΜΠΟΚΟΡΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, 41
ΜΠΟΛΙΒΑΡ ΣΙΜΟΝ, 53
ΜΠΟΡΜΑΝ ΜΑΡΤΙΝ, 179, 180, 182, 183, 188, 189, 227
ΜΠΟΤΣΑΡΗ ΔΕΝΩ, 106
ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, 106
ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ ΚΙΤΣΟΣ, 110
ΜΠΟΤΣΗ ΔΕΣΠΩ, 106
ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΝΑ ΛΑΣΚΑΡΙΝΑ, 61
ΜΠΡΑΓΑΔΙΝΟΣ ΜΑΡΚΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ, 54, 55
ΜΠΡΑΝΤΕΜΑΣ ΤΖΩΝ, 70
ΜΠΡΑΣΟΒ, 30-32, 34-36
ΜΥΚΗΝΕΣ, 205
ΜΥΝΣΤΕΡ, 245
ΜΥΡΣΙΝΗΣ-ΜΑΝΘΟΣ ΑΛΚΗΣ, 36
ΜΩΑΜΕΘ Β΄ ΠΟΡΘΗΤΗΣ, 54, 60
ΜΩΑΜΕΘ, 86
ΜΟΥΣΗΣ, 14, 133, 232, 233
ΝΑΒΑΡΙΝΟ, 254
ΝΑΖΙ, 179, 180, 184, 185, 189, 237, 248
ΝΑΝΤΗ, 178
ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΒΟΝΑΠΑΡΤΗΣ Ο ΜΕΓΑΣ, 53
ΝΑΥΑΡΙΝΟ, βλ. ΝΑΒΑΡΙΝΟ
ΝΑΥΠΛΙΟ, 48, 52, 61, 257
ΝΕΑΠΟΛΗ, 53, 201
ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΑΓΙΟΣ, 193
ΝΕΜΕΣΙΟΣ ΕΜΕΣΗΣ, 154
ΝΕΜΟΥΡ ΔΟΥΚΑΣ, 61
ΝΕΥΤΩΝ ΓΣΑΑΚ, 73, 156, 157, 158, 159
ΝΙΚΑΝΩΡ, 137
ΝΙΚΗΤΑΡΑΣ, 112, 256
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΓΙΟΣ, 251
ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 137
ΝΙΚΟΠΟΛΗ ΟΥΚΡΑΝΙΑΣ, 85
ΝΙΟΚΑΣΤΡΟ, 52
ΝΟΝΝΑ, 193
ΝΟΝΝΟΣ ΠΑΝΟΠΟΛΙΤΗΣ, 153
ΝΟΥΜΑΣ, 200, 204
ΝΟΥΜΕΡΙΑΝΟΣ, 12
ΝΤΑΧΑΟΥ, 66
ΝΤΕΤΣΙΝ, 211
ΝΤΟΚΑΣ ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ Σ., 125, 165
ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑ, 28
ΞΕΝΟΦΩΝ, 125
ΟΔΗΣΣΟΣ, 71, 85
Ο.Η.Ε., 67-71, 197, 211
ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, 54, 56
ΟΘΩΜΑΝΟΙ, 53-57, 59
ΟΘΩΝ ΕΛΛΑΔΑΣ, 50
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΗΜ. Β., 37
ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΗΛΙΑΣ, 252, 255, 257
ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΜΙΧΑΗΛ, 252
ΟΙΝΩΤΡΟΣ, 198
ΟΛΒΙΑ, 85
ΟΛΛΑΝΔΙΑ, 171
ΟΛΤΕΝΙΑ, 26
ΟΛΥΜΠΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΚΗΣ, 255
ΟΛΥΜΠΙΟΣ, 201
ΟΜΗΡΟΣ, 100, 111
ΟΞΦΟΡΔΗ, 43
ΟΡΦΕΑΣ, 152, 153
ΟΡΦΙΚΟΙ, 153
ΟΡΧΟΜΕΝΟΣ, 204
ΟΡΦΑΝΤΟ, 54
ΟΥΓΤΑΡΙΑ, 55, 208
ΟΥΤΕΝΟΤΟΙ, 176
ΟΥΓΚΩ ΒΙΚΤΩΡ, 49
ΟΥΚΡΑΝΙΑ, 85
ΟΥΝΝΟΙ, 26, 240
ΟΥΡΑΝΟΣ, 154
ΟΧΑΪΟ, 131
ΠΑΪΣΙΟΣ ΑΓΙΟΣ, 85, 86, 193
ΠΑΚΙΣΤΑΝ, 211
ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΙ, 6
ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ, 137
ΠΑΛΛΑΝΤΙΟ, 199
ΠΑΛΛΑΣ, 198
ΠΑΝΑΓΕΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ, 209
ΠΑΝΑΓΙΑ, 101, 250-254
ΠΑΠΑΓΑΘΑΙΤΕΑΟΥ ΣΤΑΥΡΟΣ π., 63, 64, 71
ΠΑΠΑΔΑΜΑΝΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, 41, 207
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ Γ., 29, 37
ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Γ΄ ΜΑΝΗΣ, 190-194
ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜ. Ν., 124-126, 164-165
ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ, 111
ΠΑΠΑΧΡΗΣΤΟΥ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ, 102-104, 106, 107, 109, 114
ΠΑΡΑΔΟΥΝΑΒΙΕΣ ΗΓΕΜΟΝΙΕΣ, 24, 26-28, 31, 33, 34
ΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 14, 110
ΠΑΡΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, 51
ΠΑΠΑΦΕΣΣΑΣ, 256, 257
ΠΑΠΑΧΕΛΑΣ ΑΛΕΞΗΣ, 71
ΠΑΠΑΧΡΗΣΤΟΥ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ, 102-104, 106, 107, 109, 114
ΠΑΡΑΔΟΥΝΑΒΙΕΣ ΗΓΕΜΟΝΙΕΣ, 24, 26-28, 31, 33, 34
ΠΑΡΘΕΝΩΝΑΣ, 43, 49, 50, 99
ΠΑΡΙΣΙ, 58, 61
ΠΑΡΜΕΝΑΣ, 137
ΠΑΡΜΕΝΙΑΔΗΣ, 153
ΠΑΡΟΣ, 250
ΠΑΤΡΑ, 81, 257, 262
ΠΑΥΛΟΣ, 13, 89, 90, 117, 124, 133, 173, 184, 193, 210, 239, 242, 243
ΠΑΦΛΑΓΟΝΙΟΙ, 14
ΠΕΑΚ, 66, 67
ΠΕΔΕΜΟΝΤΟ, 52, 53
ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ, 201
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΟΙ, 35
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ, 59
ΠΕΝΡΟΥΥΖ ΡΟΤΖΕΡ, 157
ΠΕΝΤΑΔΑΚΤΥΛΟΣ, 64
ΠΕΡΕΦΟΝΗ, 200
ΠΕΣΚΕ ΤΟΜΑ, 172
ΠΕΤΑ, 50, 53
ΠΕΤΡΙΤΣΗΣ ΙΓΝΑΤΙΟΣ, 38
ΠΕΤΡΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ ΡΩΣΙΑΣ, 35
ΠΕΤΡΟΣ, 133-135
ΠΕΤΡΟΥΛΕΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, 91-97
ΠΕΥΚΕΤΙΟΣ, 198
ΠΕΧΤΕΛΕΝΤΟΡΦ, 55
ΠΗΛΙΟ, 39
ΠΙΛΑΤΟΣ, 142
ΠΙΝΔΑΡΟΣ, 100

- ΠΙΟΣ ΙΑ΄ ΠΑΠΑΣ ΡΩΜΗΣ, 182
 ΠΛΑΤΡΕΣ, 64
 ΠΛΑΤΩΝ, 22, 62, 117, 118, 125,
 126, 138, 142, 153, 154, 165,
 222
 ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, 62, 200
 ΠΛΩΤΙΝΟΣ, 126
 ΠΝΥΚΑ, 45
 ΠΟΥΛΑΕΥΚΗΣ, 200
 ΠΟΜΠΗΙΟΣ, 201
 ΠΟΝΤΟΣ, 29, 85, 258
 ΠΟΡΣΑΝΔΟΥ-ΡΑΙΤΟΥ
 ΔΩΡΘΕΑ, 263
 ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ, 56, 171
 ΠΟΣΕΙΔΩΝ, 200
 ΠΟΥΑΤΙΕ, 242
 ΠΟΥΣΚΙΝ ΑΛΕΞΑΝΤΡ, 49
 ΠΡΑΙΝΕΣΤΟΣ, 204
 ΠΡΙΝΤΕΖΙ, 54
 ΠΡΙΣΚΟΣ, 26
 ΠΡΙΣΤΑΕΪ ΩΣΗΦ, 91, 92, 96
 ΠΡΟΚΛΟΣ, 152, 153
 ΠΡΟΧΟΡΟΣ, 137
 ΠΡΩΤΕΑΣ, 114
 ΠΤΟΛΕΜΑΙΔΑ, 143
 ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ, 125, 205
 ΠΥΘΑΓΟΡΕΙΟΙ, 153
 ΠΥΛΟΣ, 110
 ΠΥΡΓΟΙ, 204
 ΡΑΪΖΗΣ ΜΑΡΙΟΣ-ΒΥΡΩΝ, 51
 ΡΑΪΧ Γ΄, 179, 181, 182, 184-186, 238
 ΡΑΛΛΗΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ
 ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ, 37
 ΡΑΜΜΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 67
 ΡΑΜΠΠΙ ΞΙΝΤΟΡ ΙΣΑΑΚ, 157
 ΡΑΝΚΕ ΛΕΟΠΟΛΤ, 56, 57
 ΡΑΠΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 263
 ΡΑΠΤΟΥ ΜΑΙΡΗ Ν., 263-265
 ΡΑΣΑΝΕΝ ΠΑΪΒΙ, 84
 ΡΕΓΚΕΝΣΜΠΟΥΡΙΚ, 50
 ΡΗΜΑΝ ΓΚΕΟΡΓΚ ΦΡΗΝΤΡΙΧ
 ΜΠΕΡΝΑΡΝΤ, 162
 ΡΙΟΥΜΕΛΗ, 29
 ΡΟΔΙΟΙ, 26
 ΡΟΔΟΣ, 102, 261
 ΡΟΖΕΝΜΠΕΡΓΚ ΑΛΦΡΕΝΤ, 179,
 183, 184, 185, 237
 ΡΟΥΜΑΝΙΑ, 25, 27-29, 36-38
 ΡΟΥΜΑΝΟΙ, 26-28, 30, 32, 34,
 35, 38
 ΡΟΥΜΠΙΝ ΜΑΪΚΑ, 212
 ΡΟΥΣΣΟΣ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ, 37
 ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, 239
 ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, 240
 ΡΩΜΑΙΟΙ, 21, 23, 28, 37, 198-205
 ΡΩΜΑΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 37,
 101, 105, 110, 112, 113
 ΡΩΜΑΝΙΑ, 29
 ΡΩΜΑΝΟΙ, 26
 ΡΩΜΗ, 16, 53, 168, 199-205, 239,
 240, 245
 ΡΩΣΙΑ, 27, 49, 53, 71, 239
 ΡΩΣΟΙ, 49
 ΣΑΒΙΝΟΙ, 201
 ΣΑΛΑΔΙΝΟΙ, 57
 ΣΑΛΕ, 55
 ΣΑΛΩΝΑ, 254
 ΣΑΜΑΡΕΙΑ, 137
 ΣΑΜΨΩΝ ΝΙΚΟΣ, 69
 ΣΑΝΤΑΡΜΗΣ ΠΑΝΝΗΣ ΑΝ.,
 135, 216
 ΣΑΝΤΑΡΟΖΑ ΣΑΝΤΟΡΕ, 51,
 52, 59
 ΣΑΞΟΝΕΣ, 34
 ΣΑΟΥΛ, 242, 243
 ΣΑΡΜΠΑΝΗΣ ΤΖΩΝ, 70
 ΣΑΡΤΡ, 168
 ΣΑΤΟΡΝΙΟΣ ΛΟΦΟΣ, 199
 ΣΕΒΑΣΤΕΙΑ, 14
 ΣΕΒΑΣΤΟΥΠΟΛΗ, 85
 ΣΕΚΟΥ ΜΟΝΗ, 103
 ΣΕΛΛΕΪ ΠΕΡΕΥ, 48
 ΣΕΛΤΣΟΥΚ, 210
 ΣΕΣΤΟΣ ΕΜΠΕΡΙΚΟΣ, 141
 ΣΕΡΒΙΟΣ ΤΥΛΛΙΟΣ, 200, 203
 ΣΕΡΜΠΑΝ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ,
 34
 ΣΕΥΧΕΛΛΕΣ, 65, 68
 ΣΕΦΕΡΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, 40, 112
 ΣΙΒΥΛΛΕΣ, 199
 ΣΙΔΗΡΟΠΟΡΤΑΣ, 256
 ΣΙΚΕΛΙΑ, 197, 199, 202, 203
 ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ, 252-
 254, 257
 ΣΙΜΩΝΙΑΔΗΣ, 153
 ΣΙΣΤΡΟΥΝΙ, 109
 ΣΠΑΡΙΑΔΟΥ ΙΩΑΝΝΑ, 42
 ΣΚΕΠΤΙΚΟΙ, 141
 ΣΛΑΒΟΙ, 27, 27, 37
 ΣΜΥΡΝΗ, 39
 ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ, βλ. Ε.Ε.Σ.Δ.
 ΣΟΛΩΜΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ, 45, 113
 ΣΟΛΩΝ, 153, 202, 203
 ΣΟΡΟΣ ΤΖΩΡΤΖ, 168, 206
 ΣΟΥΛΙ, 106, 109
 ΣΟΥΛΙΩΤΕΣ, 60, 109, 110
 ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ ΘΕΑΣΟΣ, 64, 65,
 69, 71
 ΣΠΑΘΑΡΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 35
 ΣΠΑΡΤΗ, 35
 ΣΠΕΕΡ ΑΑΜΠΕΡΤ, 182, 183, 189,
 228, 238
 ΣΠΕΡΑΝΤΖΑΣ ΣΤΕΛΙΟΣ, 102
 ΣΠΕΤΣΕΣ, 257
 ΣΡΕΝΤΠΚΕΡ ΕΡΒΙΝ, 74, 75
 ΣΤΑΜΑΤΕΛΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΗΤΑΣ
 (ΝΙΚΗΤΑΡΑΣ), 256
 ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΑΡΓΥΡΟΣ
 π., 263, 264
 ΣΤΕΡΕΑ, 110
 ΣΤΕΦΑΝΟΣ, 137
 ΣΤΟΚΧΟΛΜΗ, 68
 ΣΤΟΜΙΟ, 263
 ΣΤΡΑΒΩΝ, 198-201
 ΣΤΡΑΣΣΕΡ ΟΤΤΟ, 186, 187
 ΣΤΡΑΤΗΓΟΠΟΥΛΟΣ
 ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ-ΜΙΛΑΝΟΣ, 48
 ΣΤΥΛΑΝΟΠΟΥΛΟΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ,
 261-262
 ΣΤΥΛΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΩΡΓΟΣ,
 262
 ΣΤΥΛΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
 ΔΗΜΗΤΡΗΣ, 262
 ΣΤΥΛΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΣΤΑΣ,
 262
 ΣΤΥΛΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ ΑΡΕΤΗ, 262
 ΣΤΥΛΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ ΣΟΦΙΑ, 262
 ΣΤΥΛΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ
 ΧΡΥΣΑΝΘΗ, 262
 ΣΤΩΙΚΟΙ, 22, 117, 125, 153, 154,
 164, 165
 ΣΥΜΦΕΡΟΠΟΛΗ, 85
 ΣΥΝΕΣΙΟΣ, 143
 ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΠΛΑΤΕΙΑ, 259
 ΣΥΡΙΑ, 57, 154, 262
 ΣΦΑΚΤΗΡΙΑ, 52
 ΣΩΚΡΑΤΗΣ, 22, 23, 59, 125,
 164, 165
 ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 6
 ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΓΕΡΩΝ, 224
 ΤΑΟ, 155
 ΤΑΡΑΝΤΑΣ, 54
 ΤΑΡΚΥΝΙΟΙ, 199, 200, 205
 ΤΑΡΚΥΝΙΟΣ ΝΕΩΤΕΡΟΣ, 201
 ΤΑΡΚΥΝΙΟΣ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ,
 200, 201
 ΤΑΡΣΟΣ, 184, 239
 ΤΑΤΑΚΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ν., 125,
 139, 141, 142
 ΤΑΤΑΡΟΙ, 24, 25, 85
 ΤΑΤΣΟΠΟΥΛΟΣ ΠΕΤΡΟΣ, 86
 ΤΑΪΓΕΤΟΣ, 209
 ΤΑΥΡΙΑ, 85
 ΤΕΡΤΥΛΛΙΑΝΟΣ, 143
 ΤΖΑΒΕΛΛΑΣ ΚΙΤΣΟΣ, 253
 ΤΖΑΒΕΛΛΑΣ ΦΩΤΟΣ, 109
 ΤΖΕΜΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, 81
 ΤΖΕΦΕΡΣΟΝ ΤΟΜΑΣ, 58
 ΤΖΟΜΠΣ ΣΤΗΒ, 132
 ΤΗΝΟΣ, 252
 ΤΙΒΕΡΙΣ, 199, 201
 ΤΙΜΩΝ, 137
 ΤΙΡΟΒΙΣΤΕ, 32, 33, 38
 ΤΙΡΝΟΒΟ, 37
 ΤΙΡΥΝΘΑ, 204
 ΤΙΤΟΣ ΛΙΒΙΟΣ, 201
 ΤΟΜΠΑΖΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ, 110
 ΤΟΜΠΑΖΗΣ ΙΑΚΩΒΟΣ, 61
 ΤΟΜΠΑΖΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 110
 ΤΟΥΡΕ ΙΑΑΡΙΩΝ, 52
 ΤΟΥΡΚΑΛΒΑΝΟΙ, 112
 ΤΟΥΡΚΙΑ, 42, 68-71, 197, 210, 212
 ΤΟΥΡΚΟΙ, 24, 45, 52-57, 69-71,
 102, 103, 105-108, 111, 112, 256
 ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΟΙ, 69-71
 ΤΟΥΣΚΛΟ, 204
 ΤΡΑΝΣΥΛΒΑΝΙΑ, 27, 30, 32,
 33, 35
 ΤΡΑΝΣΥΛΒΑΝΟΙ, 32, 34
 ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑ, 42
 ΤΡΕΜΠΕΝΙΤΣΑ, 29
 ΤΡΙΠΟΛΙΤΣΑ, 112, 252, 256
 ΤΡΟΔΑΟΣ, 65
 ΤΡΥΦΩΝ ΙΟΥΔΑΙΟΣ, 17-19
 ΤΣΑΜΑΔΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, 257
 Γ.Γ., 15-23, 42-44, 47-62, 85-86,
 87-88, 115-123, 131-132, 136-
 144, 171-172, 175-189, 210-212,
 226-248
 ΤΣΙΡΙΝΤΑΝΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
 Ν., 62, 178
 ΤΥΛΛΙΟΣ ΣΕΡΒΙΟΣ, 200, 203
 ΤΥΡΝΑΒΟΣ, 263, 264
 ΤΥΡΡΗΝΙΑ, 199
 ΤΥΡΡΗΝΟΙ, 205
 ΥΔΡΑ, 257
 ΥΜΗΤΤΟΣ, 64
 ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ,
 85, 252, 254, 255, 260
 ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ,
 59, 85
 ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ,
 85
 ΦΑΒΙΕΡΟΣ ΚΑΡΟΛΟΣ, 49
 ΦΑΡΜΑΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΚΗΣ, 103
 ΦΕΙΔΙΑΣ, 99
 ΦΕΙΔΩΝ, 203
 ΦΕΝΕΑΤΕΣ, 199
 ΦΕΡΕΚΥΔΗΣ, 153
 ΦΕΡΡΑΙΟΣ ΡΗΓΑΣ, 250, 255
 ΦΙΔΟΝΗΣΙ, 85
 ΦΙΔΟΝΙΟΣ ΝΕΩΤΕΡΟΣ, 47-62
 ΦΙΛΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΗΣ, 254
 ΦΙΛΗΜΩΝ, 13
 ΦΙΛΗΣ ΝΙΚΟΣ, 206
 ΦΙΛΙΚΟΙ, 255
 ΦΙΛΙΠΠΙΑΣ ΔΑΝΙΗΛ, 28
 ΦΙΛΙΠΠΙΝΕΖΟΙ, 212
 ΦΙΛΙΠΠΟΙ, 89
 ΦΙΛΙΠΠΟΣ, 137
 ΦΛΟΡΙΝΤΑ, 131
 ΦΛΟΡΕΝΤΙΑ, 168
 ΦΟΥΡΝΤΙ ΦΡΑΝΚ, 210
 ΦΡΑΝΚΟ ΦΡΑΝΘΙΣΚΟ, 245
 ΦΡΑΝΤΖΗΣ ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ, 257
 ΦΡΥ, 105
 ΦΩΚΑΕΙΣ, 200, 201
 ΦΩΚΑΙΑ, 200
 ΦΩΚΑΣ ΣΠ. Γ., 38
 ΦΩΤΕΙΝΟΣ ΗΛΙΑΣ, 255
 ΦΩΤΕΙΝΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ, 38
 ΦΩΤΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ, 16
 ΧΑΪΖΕΝΜΠΕΡΓΚ ΒΕΡΝΕΡ, 74, 81
 ΧΑΪΧΟΥ ΚΑΤΑΡΙΝ, 171
 ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΗΛ ΘΕΟΦΙΛΟΣ, βλ.
 ΘΕΟΦΙΛΟΣ
 ΧΕΡΣΩΝΑ, 85
 ΧΙΜΜΛΕΡ ΧΑΪΝΡΙΧ, 179-182, 228
 ΧΙΟΣ, 35, 38, 112
 ΧΙΤΛΕΡ ΑΔΟΛΦΟΣ, 179-183, 186-
 189, 226-248
 ΧΟΥΡΣΤ, 60
 ΧΟΥΣΕΪΝ ΠΑΣΑΣ, 105, 106
 ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, 137
 ΧΡΙΣΤΟΣ, 2, 3, 9, 14, 18, 20-22,
 89, 90, 105, 117-120, 134-137,
 139, 142, 143, 173, 190, 191,
 194, 208, 209, 213, 215, 222,
 223, 251, 254, 264, 265
 ΧΡΙΣΤΟΦΙΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, 71
 ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ
 ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ, 26
 ΧΡΟΝΟΣ (θεός), 153, 154
 ΧΡΥΣΟΒΙΤΣ, 253
 ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Γ΄ ΜΑΝΗΣ,
 190-194
 ΧΩΚΙΝΓΚ ΣΤΕΦΕΝ, 131, 157, 161
 ΨΥΧΙΚΟ, 261
 ΩΚΕΑΝΟΣ, 154
 ΩΡΕΣ, 153
 ΩΡΙΓΕΝΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ,
 20, 122

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΟΓΔΟΗΚΟΣΤΟΥ ΠΕΜΠΤΟΥ ΤΟΜΟΥ (2022)

ΕΠΙΚΑΙΡΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Γ.Β.Μ., «Ο ήρωισμός των Πατέρων», σελ. 1-3 – «Η διχόνοια... ή δολερή», σελ. 45-46 – «Παύλος: Άγωνιστής της αγάπης», σελ. 89-90 – «*Καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὄδε εἶναι*», σελ. 133-134 – «Τὸ καύχημα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», σελ. 173-174 – «*Ἐκένωσεν ἑαυτόν*», σελ. 213-215 – **Μητροπολίτης Μάνης Χρυσόστομος Γ'**, «Η ήθική τής παρηγορητικής θεραπείας σέ άσθενείς με προχωρημένη καρδιακή νόσο», σελ. 190-194.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Παρασκευᾶς Λιβάνης, «Κβαντομηχανική και κβαντικοί ύπολογιστές», σελ. 72-81 – **Βασίλειος Πετρουλάς**, «Φωτοσύνθεση. Όξυγόνο, ένα “προϊόν πολυτελείας” σέ άφθονία», σελ. 91-97 – **Γιάννης Κ. Τσέντος**, «Οί Χριστιανοί άπέναντι στην έλληνική παιδεία. Η διαφοροποίηση», σελ. 136-144 – **Ήλιος Κωνστ. Κατσούφης**, «Η επαναλειτουργία τοῦ LHC», σελ. 145-150 – **Κωνσταντίνος Δ. Μαυρομαμάτης**, «Η έννοια τοῦ χρόνου άπό την Αρχαιότητα μέχρι τή σύγχρονη εποχή», σελ. 151-163 – **Γεώργιος Κυριακούλης**, «Μερικά συμπεράσματα πάνω στην κλιματική αλλαγή. Έξ άφορμής μᾶς πρόσφατης διάλεξης στο πλαίσιο των έκδηλώσεων τής Χριστιανικής Ένώσεως Έπιστημόνων», σελ. 195-197 – **Άλέξανδρος Κακαβούλης**, «Κοινωνία προσώπων», σελ. 217-225.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Άχιλλεύς Γ. Λαζάρου, «Η άγαθουργική παρουσία τοῦ Διακόνου Κορέσι στη Μολδαβία», σελ. 24-38 – «Σκιαγραφία Ρωμαιοκρατίας. Η έλληνική επίδραση στη

Ρώμη», σελ. 198-205 – **Γιάννης Κ. Τσέντος**, «Οί πηγές και τὰ αίτια τοῦ Φιλελληνισμοῦ τὸ 1821», σελ. 47-62 – «Θεμέλιο τοῦ Ναζισμοῦ ή Ἄρνηση. Μέρος Α΄», σελ. 175-189 – «Θεμέλιο τοῦ Ναζισμοῦ ή Ἄρνηση. Μέρος Β΄», σελ. 226-248 – **Ζωή Γκενάκου**, «Τὸ ιδεολογικό περιεχόμενο τοῦ 1821 μέσα άπό τὸ δημοτικό τραγούδι», σελ. 98-114 – «Τὸ νόημα τής Έθνεγερσίας μέσα άπ’ τὰ κείμενα και τὰ ἔργα των Ἄγωνιστών», σελ. 249-257.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ

Ί. Κ. Ἄγγελόπουλος, «Η στάσις μας έναντι τής τεκνογονίας», σελ. 128-129 – Βλ. κείμενα στίλης «Κριτική ματιά».

ΠΑΙΔΕΙΑ – ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ί. Κ. Ἄγγελόπουλος, «Νέα άτζέντα στην Έκπαίδευσι!», σελ. 82-84 – **Γιάννης Κ. Τσέντος**, «Οί Χριστιανοί άπέναντι στην έλληνική παιδεία. Η διαφοροποίηση», σελ. 136-144.

ΜΟΡΦΕΣ

Γ.Β.Μ., «Ο ήρωισμός των Πατέρων», σελ. 1-3 – **π. Ήλιος Μαστρογιαννόπουλος**, «Πολιτισμός αγάπης. Βασίλειος ό Μέγας», σελ. 4-14 – **Γιάννης Κ. Τσέντος**, «Ιουστίνος ό Φιλόσοφος και Μάρτυς», σελ. 15-23 – «Κλήμης ό Άλεξανδρεὺς και ή προσφορά του στη σύνθεση χριστιανικής πίστεως και έλληνικής παιδείας», σελ. 115-123 – **Άχιλλεύς Γ. Λαζάρου**, «Η άγαθουργική παρουσία τοῦ Διακόνου Κορέσι στη Μολδαβία», σελ. 24-38.

ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Γιάννης Άν. Σαντάμης, «Ό Θεία Μεταμόρφωση», σελ. 135 – «Ό προσμονή του Θείου Βασιλιά», σελ. 216.

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ό. Κ. Άγγελόπουλος, «Ό εκθεσις για τον Θεόφιλο», σελ. 39-41 – «Ό νέα άτζέντα στην Όκπαίδευσι!», σελ. 82-84 – «Ό στάσις μας έναντι της τεκνογονίας», σελ. 128-129 – «Ό αυτοκτονία της Εύρώπης», σελ. 166-170 – «Όιοι άλλάζουν τη νομοθεσία;», σελ. 206-208 – «Ό παραποίσις της Όστορίας», σελ. 258-260.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΜΑΤΙΑ

Ό.Τ., «Ό συγκλονιστική “ανάκάλυψη”», σελ. 42-43 – «Ό δρόμος της έπιστροφής», σελ. 43 – «Ό απόδραση από τα παλαιά στερεότυπα... και έγκλωβισμός σε νέα;», σελ. 43-44 – «Ό Ελλάδα της Ούκρανίας», σελ. 85 – «Ό ψευδώνυμη “άντικειμενικότητα” της Όρνησις», σελ. 85-86 – «Ό μεγάλη λαθροχειρία», σελ. 86 – «Ό και πάλι στην έπικαιρότητα το θέμα των άμβλώσεων», σελ. 130-131 – «Ό πίστη και Όπιστήμη», σελ. 131-132 – «Ό έπίδραση των νέων τεχνολογιών στα παιδιά», σελ. 132 – «Ό διανόπτες συνέπειες της κλιματικής άλλαγής», σελ. 171

– «Ό “Όασσάνδρες” της κλιματικής κρίσις», σελ. 171-172 – «Ό άδιέξοδα της Όης από ψηλά», σελ. 172 – «Ό μιιά σύγχρονη Όωάννα της Όορραίνης», σελ. 210 – «Ό δραματική προειδοποίηση», σελ. 210-211 – «Ό συνέπειες των δικών μας έπιλογών», σελ. 211 – «Ό τραγωδία της μοναξιάς», σελ. 211 – «Ό άμαρτίες του παρελθόντος», σελ. 211-212 – «Ό τεμπέληδες Όλληνες», σελ. 212.

ΕΙΣ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ

Όιάννης Κ. Όσέντος, «Όιωάννης Καραχάλιος (1953-2021)», σελ. 87-88 – Όωτήριος Παναγέας, «Όθρασύβουλος Κετσέας», σελ. 209 – Όήλιος Κωνστ. Κατσούφης, «Όεωνίδας Ότυλιανόπουλος (1929-2022)», σελ. 261-262 – Όοδόπη Ό. Κουρσούμη, «Όμάρη Ν. Ράπτου (1934-2022)», σελ. 263-265.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Όεώργιος Κοντόπουλος, «Όσυμμετοχή στον Κυπριακό άγωνα», σελ. 63-71 – Όμη. Ν. Παπαθανασόπουλος, «Όσπουδή και άξία της Όιλοσοφίας (Όκ του Θεού έντος του άνθρώπου ένουκεί τό “φιλοσοφείν”)», σελ. 124-126 – «Ό έννοια της σοφίας», σελ. 164-165 – Όλέξανδρος Καραβούλης, «Όκοινωνία προσώπων», σελ. 217-225.

Ό άνανέωση της συνδρομής μπορεί να γίνει με τους έξής τρόπους:

Όια συνδρομή Όσωτερικού

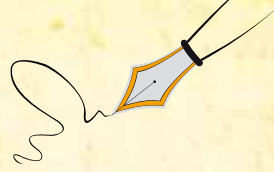
- Ό με κατάθεση στην τράπεζα Eurobank, στον λογαριασμό που διατηρεί η Όριστιανική Όνωσις Όκτιών ύπ’ άριθμ.: 0026-0201-94-0100366081 (IBAN: GR 1102602010000940100366081). Να ζητάτε να σημειώνεται ρητώς το όνοματεπώνυμό σας στην Αίτιολογία.
- Ό στα ΕΛΤΑ με ταχυδρομική έπιταγή στη διεύθυνση του περιοδικού (Καρότσι 14, 105 61 Όθήνα). Προβλέπεται έπιβάρυνση με ταχυδρομικά τέλη.
- Ό στα ΕΛΤΑ με έντυπο ταχυπληρωμής που συναποστέλλεται με το τελευταίο τεύχος κάθε χρονιάς για όσους έχουν όφειλή. Σε αυτήν την περίπτωση δεν προβλέπεται έπιβάρυνση με ταχυδρομικά τέλη.

- Ό στα Βιβλιοπωλεία «ΌΩΗ» και συνεργαζόμενα βιβλιοπωλεία.
- Ό Σε κατά τόπους συνεργάτες και άντιπροσώπους, όι όποιοι και θα κόβουν σχετικές άποδείξεις.

Όια συνδρομή Όξωτερικού

Όαρακαλούμε μήν άποστέλλετε έπιταγές, γιατί άδυνατούμε να τις εισπράξουμε. Ό συνδρομή μπορεί να κατατεθεί με τραπεζικό έμβασημα. Τα στοιχεία που θα χρειαστείτε είναι:

– IBAN: GR1102602010000940100366081
– BIC/Swift Code: ERBKGRAA

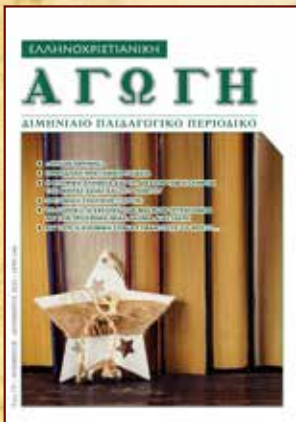

Ήξιζει νά διαβάσετε

Τò μνηαίο Όρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με την ιστορία των 100 χρόνων του κοντά στον έλληνικό λαό.

Περιοδικό με ιστορία 60 ετών, που άπευθύνεται στη γυναίκα, στην πνευματική και κοινωνική της παρουσία.

Ένα περιοδικό – πολύτιμος συμπαραστάτης για εκπαιδευτικούς και γονείς.

Νεανικό περιοδικό της "Χριστιανικής Φοιτητικής Ένώσεως" – με τον ένθουσιασμό της νεότητας και τη σφραγίδα της πίστης και της παιδείας.

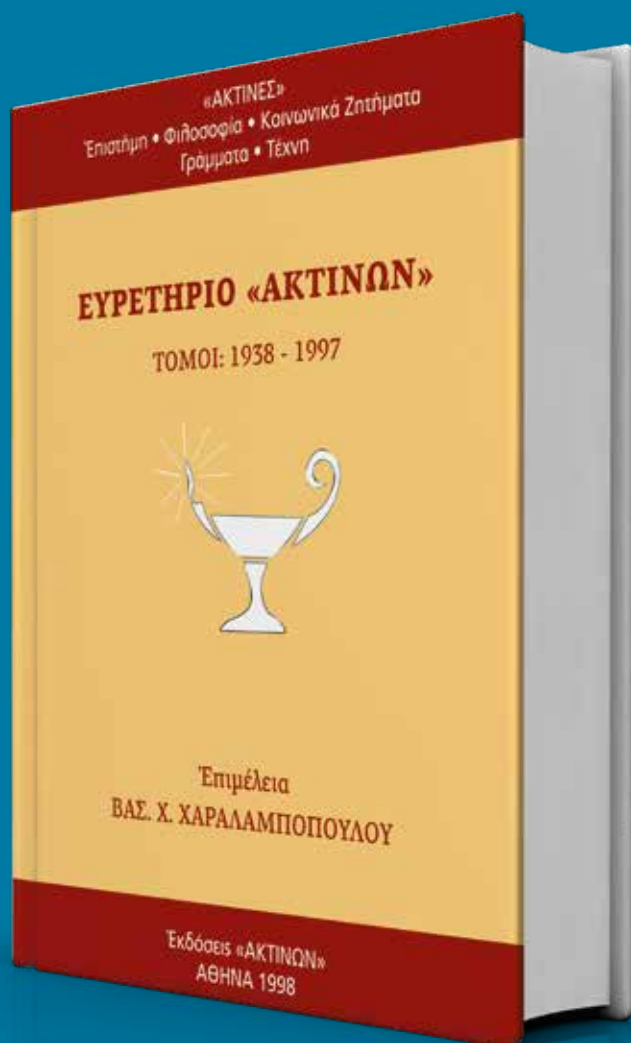
Τò μνηαίο παιδικό περιοδικό που κυκλοφορεί από τò 1946 – ένας πολύτιμος πνευματικός φίλος για τὰ Έλληνόπουλα.

ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ:
όλοι οί τόμοι του περιοδικού «Άκτινες»
καθώς και τό εύρετήριο τῶν ἐτῶν 1938-1997

«Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων»
Καρύτση 14, 105 61 Άθηναι, Τηλ. 210 32.35.023